

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ

Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ ■ τεύχος 17 – περίοδος Β ■ Σεπτέμβριος/Οκτώβριος 1999

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

«Σημείωμα της σύνταξης» (σελ. 18)

ΕΠΙΚΑΙΡΑ

«Για το ρασιοναλισμό: μια συζήτηση με τον Πάνο Κουλέρμο» (σελ. 22)

I. Μήτσου, «Προσυνεδριακή ημερίδα Καβάλας» (σελ. 30)

DOSSIER

20ό Συνέδριο UIA, Πεκίνο 1999

Γ. Σημαιοφορίδης, Β. Αγαπίου, Β. Σγούτας (σελ. 50)

N. Grimshaw, «Ισορροπία: Αρχιτεκτονική και Περιβάλλον» (σελ. 54)

N. Carlson, «Αρχιτεκτονική και Πολυεσοδομία» (σελ. 60)

T. Herzog, «Αρχιτεκτονική και Ενέργεια» (σελ. 66)

N. και M. Φυντικάκη, «Εφήμεροι κοινωνικοί μετασχηματισμοί κοινωνικών συνόλων» (σελ. 68)

A. Β. Λεβέντη, «Σχεδιάζοντας με φροντίδα για όλους χωρίς αποκλεισμούς» (σελ. 72)

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ (σελ. 76)

* Το αφιέρωμα στο 20ό Συνέδριο της UIA στο Πεκίνο, επιμελήθηκε ο Γ. Σημαιοφορίδης

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Βρυσακίου 15 & Κλάδου, 105 65 Αθήνα
τηλ.: 3215 146/fax: 3215 147
e-mail: sadas-pea@tee.gr

'ARCHITEKTONES'
JOURNAL OF THE ASSOCIATION OF GREEK ARCHITECTS

Issue 17, Cycle B, September/October 1999
Vrysakiou 15 & Kladou, 105 65 Athens
tel.: 3215 146/fax: 3215 147

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Άγγελος Γαβαλάς
Αντιπρόεδρος: Δημήτρης Μαραβέας
Γεν. Γραμματέας: Νίκος Μπαλαμπάνης
Ταμίας: Αργύρης Δημητριάδης
Ειδ. Γραμματέας: Ειρήνη Κουφέλη
Μέλη: Μηνάς Αγγελίδης
Μαργαρίτα Ακριτίδου
Νίκος Δεσποτίδης
Άσπα Κατσαρέλη
Απόστολος Κατσαρός
Βιβή Μπάτσου
Γιάννης Πάνου
Μιχάλης Παντελάκης
Σπύρος Παπαδόπουλος
Σούλη Σαλίφογλου

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ-ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ
Άγγελος Γαβαλάς

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συντακτών τους.
Οι επίσημες θέσεις του ΣΑΔΑΣ και των άλλων
Συλλόγων Αρχιτεκτόνων δημοσιεύονται στη στήλη
Δραστηριότητες του συλλόγου.

Τιμή τεύχους Δρχ. 1

ΕΚΔΟΤΗΣ

Σωτήρης Δημακόπουλος
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΚΔΟΣΗΣ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΗ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΗ ΕΠΕ
Αθήνα: Βουλιαγμένης 49, 116 36 Αθήνα
τηλ.: 9235 487-9/fax: 9222 743
Θεσ/κη: Βασ. Όλγας 181
ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
Όλγα Ερμανουηλίδου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γιώργος Καλομηνίδης
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Αχιλλέας Κυριακίδης
ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
Αθήνα: Λάμπης Δορλής, Βάνα Διαμαντοπούλου
Αρετή Κατή, Τάσος Σπανούδης, Ντίνος Δογορίτης
Θεσ/κη: Τέτα Μάη, Μαρία Θεοχαροπούλου
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Νίκη Δανηλίδου
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ
Γιώργος Βρεττάκος
DTP SERVICE
Extension, Γ. ΒΑΡΔΑΚΗΣ & ΣΙΑ ΟΕ
Φίλωνος 64 Δάφνη, τηλ.: 9735 563
ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
Περαντινός-Κανάκης ΟΕ
Φίλωνος 64 Χαραυγή, τηλ.: 9716 847
ΑΠΟΣΤΟΛΗ: Ευάγγελος Μοσχόφης

Στο εξώφυλλο: «Σπίτι Νο 12, Ιθάκη»
αρχ. Π. Κουλέρμος, πρόπλασμα

Επιθυμία του Συλλόγου είναι, να αξιοποιήσει τις απόψεις όλων των συναδέλφων μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Είναι δυνατόν, όλες οι συνεργασίες που θα αποστέλλονται στο περιοδικό, είτε υπό μορφή παρουσιάσεων έργων, θέσεων και επιστολών να καταχωρούνται στις σελίδες του.
ΤΑ ΑΡΘΡΑ ΠΟΥ ΘΑ ΑΠΟΣΤΕΛΛΟΝΤΑΙ ΣΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ, ΠΡΕΠΕΙ ΩΠΩΣΔΗΠΟΤΕ ΝΑ ΕΙΝΑΙ ΣΕ ΔΙΣΚΕΤΑ ΚΑΙ ΝΑ ΣΥΝΟΔΕΥΟΝΤΑΙ ΜΕ PRINT-OUT ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ ΚΑΙ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Θα είναι πολύ χρήσιμο για όλους το περιοδικό να ΔΙΑΒΑΖΕΤΑΙ και να ασκείται κριτική για το περιεχόμενο και την εμφάνισή του από όλους τους συναδέλφους.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Βασίλης Γκανιάτσας
Γιάννης Ζερβός
Κώστας Ηλιάκης
Διονύσης Καννάς
Ειρήνη Κουφέλη
Νίκος Μπαλαμπάνης
Δημήτρης Μαραβέας
Γιάννης Πολύζος
Γιώργος Σημαιοφορίδης
Λίνα Στεργίου
Βάσω Τροβά
Σάββας Τσιλένης
Ξένια Φωτοπούλου

ΘΕΣΕΙΣ ΣΑΔΑΣ-ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΣΕΙΣΜΟ ΤΗΣ 7.9.1999 ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

1. Ο σεισμός της 7.9.99 προκάλεσε το θάνατο δεκάδων αθώων ανθρώπων και τεράστιες υλικές καταστροφές στην παραγωγική βάση και το οικιστικό απόθεμα του Λεκανοπεδίου της Αττικής.

Ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ εκφράζει τη βαθιά οδύνη του στις οικογένειες των θυμάτων και υπενθυμίζει ότι υπέρτατο κριτήριο αξιολόγησης της ανάπτυξης και του πολιτισμού μιας χώρας είναι η διασφάλιση της ανθρώπινης ζωής και η εγγύηση της ασφαλούς εργασίας και διαβίωσης των πολιτών της. Απ' αυτή τη σκοπιά, τα αποτελέσματα του σεισμού εγείρουν τεράστια ηθικής και πολιτικής τάξεως ζητήματα και ευθύνες.

Τα αίτια της καταστροφής πρέπει να γίνουν συνείδηση ώστε να οδηγηθούμε σε μια ριζικά διαφορετική από τη σημερινή στρατηγική πολεοδομικής και οικιστικής ανασυγκρότησης και αντισεισμικής θωράκισης των πόλεων και των οικισμών στον ελλαδικό χώρο. Σ' αυτή την προοπτική, ο ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ είναι διαθέσιμος να συμβάλει, όπως έχει ήδη κάνει στο παρελθόν, με θέσεις και παρεμβάσεις.

2. Το νέο δεδομένο που πρέπει να μεταβάλει ριζικά τον πολεοδομικό σχεδιασμό και, κυρίως, το οικοδομικό κύκλωμα, είναι η ένταξη του Λεκανοπεδίου της Αττικής με άμεσο τρόπο στις περιοχές υψηλού σεισμικού κινδύνου. Ένας χώρος υπερφορτωμένος με ανθρώπους και δραστηριότητες μπορεί εύκολα να μετατραπεί εκ νέου στο μέλλον σε νεκροταφείο ανθρώπων και οικοδομών.

Επομένως, όλες οι ενέργειες πρέπει να συγκλίνουν στην αντισεισμική θωράκιση του Λεκανοπεδίου, αυτό απαιτεί ρήξεις με τη σημερινή πολιτική του κράτους σε όλες τις βαθμίδες, καθώς και με τις κοινωνικές νοοτροπίες που στηρίζουν το οικοδομικό κύκλωμα και επιτρέπουν την αυθαιρεσία και την επιστημονική αсуλία.

Η πολιτική ευθύνη της Πολιτείας συνίσταται σε πράξεις ή παραλείψεις που αφορούν στην ανοχή και τη νομιμοποίηση της αυθαιρέτης δόμησης, την ένταξη ακατάλληλων εδαφικά περιοχών στο σχέδιο πόλης, τη νόμιμη και παράνομη κάλυψη ρεμάτων, τους υψηλούς συντελεστές δόμησης και την απουσία ελεύθερων χώρων εκτόνωσης, την ανεξέλεγκτη δράση κερδοσκοπικών κυκλωμάτων εντός των κρατικών υπηρεσιών, τους εικονικούς πολεοδομικούς ελέγχους και τη μη τήρηση κανόνων υγιεινής και ασφάλειας των εργαζομένων στις παραγωγικές μονάδες.

Η κερδοσκοπική αυτή μικροπολιτική εθίζει μέρος των εμπλεκομένων στην οικοδομή κατασκευαστών και μηχανικών στην αδιαφορία ή και την αυθαιρεσία και διαμορφώνει απαράδεκτες κοινωνικές πιέσεις και ανοχές.

Η ευθύνη των μηχανικών, κυρίως αυτών που υπογράφουν τη στατική μελέτη, είναι αποδεκτή, στο βαθμό όμως που εξασφαλίζονται οι αναγκαίες προϋποθέσεις, ώστε να μπορούν να ασκήσουν το επάγγελμά τους με τους κανόνες της επιστήμης.

Το πρότυπο της ΕΜΑΚ, που στιγμιαία το κράτος και η κοινωνία εξήραν, βρίσκεται στον αντίποδα των κυρίαρχων καθημερινά προτύπων που οι διάφοροι τομείς της αγοράς παράγουν και διαιωνίζουν.

3. Ένας ριζικά διαφορετικός από τον σημερινό σχεδιασμός πρέπει να κινηθεί στο άμεσο και μεσο-μακροπρόθεσμο επίπεδο, στη βάση ενιαίων αρχών.

3α. Στις άμεσες ενέργειες περιλαμβάνονται:

- Η στέγαση των αστέγων υπό συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας.
- Η απαγόρευση λειτουργίας των μονάδων εκείνων που εγκυμονούν κινδύνους για τους εργαζομένους.
- Η διασφάλιση της εγκυρότητας του ελέγχου των οικοδομών.
- Η μη λειτουργία των δημόσιων προβληματικών κτιρίων.
- Η άμεση κατεδάφιση όλων των αυθαίρετων κτισμάτων σε χώρους υψηλού κινδύνου.
- Η σύσταση ειδικών επιτροπών από το ΥΠΠΟ και το ΥΠΕΧΩΔΕ για τον έλεγχο όλων των υπό κατεδάφιση κτιρίων προς αποφυγή της κατεδάφισης αξιόλογων αρχιτεκτονικά και ιστορικά κτιρίων με την ευκαιρία του σεισμού.
- Η αναστολή της δόμησης σε εντός σχεδίου περιοχές που λόγω της σύστασης του εδάφους είναι αντισεισμικά ακατάλληλες.
- Η πάταξη κάθε νέας αυθαίρετης δόμησης.
- Η διασφάλιση αδόμετων χώρων μέσα στον αστικό ιστό και κατά προτεραιότητα των δημόσιων αδόμετων χώρων, ώστε να υπάρξουν περιοχές διαφυγής για τους κατοίκους.
- Τα στρατόπεδα, που αποτελούν μεγάλους ελεύθερους πνεύμονες, όπως και οι χώροι του αεροδρομίου του Ελληνικού που θα απελευθερωθούν, είναι απαράδεκτο να οικοδομηθούν.
- Να εξευρεθούν και να θεσμοθετηθούν χώροι υποδοχής σεισμοπλήκτων.
- Η διασφάλιση της επιστημονικής κάλυψης των επισκευών για την αποκατάσταση των πληγέντων κτιρίων και την ενίσχυση της αντισεισμικότητάς τους.
- Η παροχή επιστημονικής στήριξης κεντρικά στους υπεύθυνους των επισκευών.
- Ο έγκυρος έλεγχος των επισκευών μέσα από δραστικές αλλαγές στους κανόνες ελέγχου και το διαμορφωμένο καθεστώς των πολεοδομικών υπηρεσιών.
- Η εκπόνηση κανονισμών αντισεισμικής στήριξης σύμφωνα με τις διάφορες κατηγορίες των παλαιών οικοδομών (π.χ. πιλοτές).
- Η άμεση θέσπιση προδιαγραφών και κανόνων ελέγχου της ποιότητας των οικοδομικών υλικών.
- Η άμεση στελέχωση Δήμων και Νομαρχιών με υψηλής ευθύνης και μεγάλης εμπειρίας επιστημονικό προσωπικό (πολεοδόμοι, στατικοί κ.λπ.)
- Η έκδοση οδηγιών συμπεριφοράς των πολιτών στους σεισμούς και η εκπόνηση σχεδίων εκκένωσης των δημοσίων κτιρίων.
- Η χρηματοδότηση βασικής έρευνας στους τομείς των σεισμών, της πολεοδομικής ανασυγκρότησης και της σύγχρονης αντισεισμικής κατασκευής.
- Ο ουσιαστικός έλεγχος των μελετών και των κατασκευών, και, επομένως, ανασυγκρότηση των υπηρεσιών εκδόσεως και ελέγχου των οικοδομικών αδειών.

3β. Τέλος, όσον αφορά στο οικονομικό σκέλος, η μέχρι σήμερα εμπειρία είναι εντελώς αρνητική. Όχι μόνο οι δημόσιες επενδύσεις είναι ανεπαρκείς, αλλά και διανέμονται αδιαφανώς και μικροπολιτικά σε δικαιούχους και μη δικαιούχους, και χρησιμοποιούνται με τρόπο που δεν αποδίδει στη στέγαση των αστέγων και την ασφάλεια των οικοδομών.

Άμεσα πρέπει:

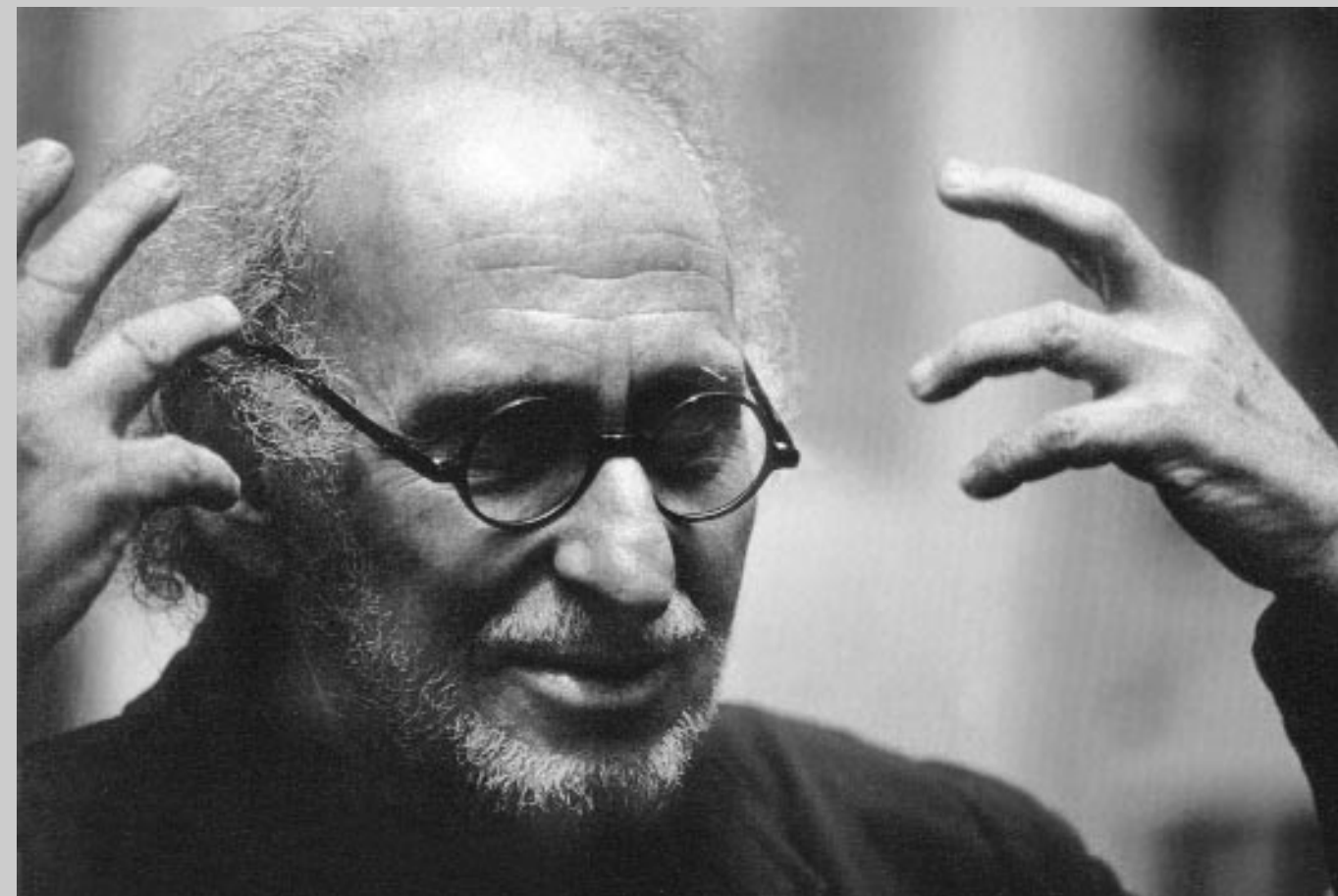
- Να θεσπιστούν μέτρα ελέγχου των ενοικίων, των τιμών γης και των οικοδομικών υλικών.
- Να καλυφθούν με το σύνολο του ποσού της ανακατασκευής ή επισκευής οι άποροι δικαιούχοι.
- Να συμπεριληφθούν στα μέτρα όλοι οι δικαιούχοι, ανεξαρτήτως εθνικότητας και άδειας παραμονής στη χώρα μας.

Σε όλη τη διάρκεια της ανασυγκρότησης απαιτείται η λήψη οικονομικών και θεσμικών μέτρων ελέγχου, ώστε η επιχείρηση να αποβεί επωφελής για τους κατοίκους και την αντισεισμική προστασία των οικισμών, και όχι για τις δυνάμεις της αγοράς που, άλλωστε, συνευθύνονται για τη μέχρι σήμερα κερδοσκοπική πολιτική και τα ανθρωποκτόνα αποτελέσματά της.

Το κυριότερο είναι να μην κατευθυνθούν η δημόσια χρηματοδότηση, τα ιδιωτικά κεφάλαια και οι ατομικές αποταμιεύσεις σε εξατομικευμένη απορρόφηση, αλλά να διαμορφωθούν ενιαία σχέδια που θα λειτουργήσουν θετικά, από πλευράς τόσο οικονομίας της κατασκευής όσο και εγγύησης για την ποιότητα και την αντοχή των οικοδομών.

3γ. Όσον αφορά στον μεσο-μακροπρόθεσμο σχεδιασμό, που περιλαμβάνει τη στέγαση των αστέγων και τη θωράκιση του Λεκανοπεδίου και του συνόλου του Ελλαδικού χώρου, αυτός πρέπει να κινηθεί στις παρακάτω κατευθύνσεις:

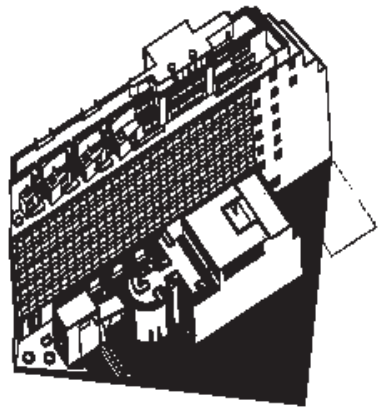
- Ενεργοποίηση όλων εκείνων των θεσμικών εργαλείων που στηρίζουν τη συλλογική και όχι την εξατομικευμένη αποκατάσταση, επανακατασκευή και επαναιετοποίηση, όπως οι Αναπλάσεις, οι Ζώνες Ενεργού Πολεοδομίας, Ζώνες Ειδικών Κινήτρων κ.λπ.
- Ενθάρρυνση δημιουργίας δημοτικών συνεταιρισμών με τη συμμετοχή των κατοίκων και του τοπικού εργατοτεχνικού και επιστημονικού δυναμικού.
- Σε κάθε περίπτωση, εκπόνηση ενός επιτελικού σχεδίου ένταξης των νέων οικοδομών και ελέγχου των κατασκευών που θα παρακολουθείται από τους φορείς της αυτοδιοίκησης, ώστε να μην υπάρξουν μεμονωμένες ανεξέλεγκτες λύσεις αποκατάστασης ή και ανεγέρσεις, αλλά και η αυτοστέγαση να υπαχθεί σε ενιαίους κανόνες.
- Ενεργοποίηση του κράτους μέσω της ΔΕΠΟΣ και του ΟΕΚ, που όμως πρέπει να ανανεωθεί ώστε να παράγει, με τη συμμετοχή των χρηστών, ανθρωπινό οικιστικό περιβάλλον.
- Νέα πολεοδομικά σχέδια και όροι δόμησης για τις περιοχές εκτεταμένων καταστροφών.
- Αναθεώρηση των ήδη υπάρχουσών πολεοδομικών μελετών με βάση τις εδαφοτεχνικές μελέτες και επανεξέταση των κατευθύνσεων αυτών που βρίσκονται στη διαδικασία εκπόνησης.
- Αύξηση των εισφορών σε γη ώστε να εξασφαλίζονται οι αναγκαίοι κοινόχρηστοι χώροι.
- Μείωση των συντελεστών δόμησης.
- Συνέχιση της προστασίας των διατηρητέων και αξιόλογων κτιρίων με ενίσχυση της αντισεισμικότητάς τους.
- Γεωλογικές και γεωτεχνικές μελέτες περιοχών (μικροζωνικές μελέτες) και υποχρεωτική εδαφοτεχνική μελέτη σε κάθε μεμονωμένη νέα οικοδομή μεγάλης κλίμακας.
- Αναθεώρηση του αντισεισμικού κανονισμού όπου απαιτείται, και σταδιακή επανεξέταση όλων των οικοδομών, ανεξαρτήτως του εάν έχουν χαρακτηριστεί με πράσινο, ώστε να υπάρξουν εγγυήσεις για αντοχή σε μελλοντικούς σεισμούς.
- Επιμόρφωση των ασχολουμένων με το σχεδιασμό και την ανέγερση οικοδομών στις νέες μεθόδους αντισεισμικής προστασίας.
- Επιδότηση απασχόλησης και ισχυρά κίνητρα για μετεγκαταστάσεις εκτός Αττικής.

Ο αρχιτέκτονας Πάνος Κουλέρμος

για το «ρασιοναλισμό»: μια συζήτηση με τον Πάνο Κουλέρμιο

Ο Πάνος Κουλέρμιος έφυγε από κοντά μας στις 23 Σεπτεμβρίου, στην Αμερική. Την Κυριακή 17 Οκτωβρίου, έγινε ένα μνημόσυνο στο ναό του Αγίου Ισιδώρου, στους πρόποδες του Λυκαβηττού, ενώ, στη συνέχεια, η οικογένειά του σκόρπισε την τέφρα του στα νερά του Αιγαίου, στο Σούνιο, σε μια συγκινητική και απλή τελετή, στην οποία συμμετείχαν οι κοντινοί του φίλοι και οι μαθητές του, που ήρθαν από διάφορα μέρη του κόσμου. Σε όσους τον γνώρισαν –έστω, και για λίγο–, πιστεύω πως έχει αφήσει ανεξίτηλη μια μνήμη. Ήταν το πάθος του για την αρχιτεκτονική, το συνεχές πηγαϊνέλα σε μέρη διαφορετικά, η έμμονη ανησυχία που τον διακατείχε: όλα αυτά άφηναν κάτι... Μιλάνο, Αθήνα, Κρήτη, Ρόδος, Λος Άντζελες, Πάτμος, Τιτσάνο, Ταϊβάν, Θεσσαλονίκη, Τελ Αβίβ· σ' αυτούς τους τόπους τριγύρναγε συνεχώς, σ' αυτούς επέστρεφε, για να ξαναφύγει. Το πρόγραμμα από το «Σπίτι του Οδυσσέα», στο εξώφυλλο του περιοδικού, είναι ίσως η εμβληματική παρουσία του ανθρώπου και της δουλειάς του: η αρχιτεκτονική του Ιθάκη. Η είδηση της ξαφνικής απώλειας και το σάστισμα της πρώτης στιγμής δεν αφήνουν περιθώρια για πιο ψυχραίες εκτιμήσεις. Πριν από μερικά χρόνια, με αφορμή την παρουσία του στο Συνέδριο «Γλυπτική και Πόλη», στην Αθήνα, και την έκδοση του βιβλίου του για τον Ευρωπαϊκό Ρασιοναλισμό του 20ού αιώνα –αυτή τη μάλλον παρεξηγημένη έννοια στην αρχιτεκτονική (20th Century European Rationalism, Academy Editions, Λονδίνο 1995), σκεφτήκαμε, μαζί με τον Γιώργο Τζιρτζιλιάκη, να κάνουμε μια «άτυπη» συζήτηση γύρω από το βιβλίο, η έκδοση του οποίου μας είχε ξαφνιάσει – η επιμονή της αέναης επιστροφής σε μια εποχή μεταλλαγμένη. Η συζήτηση έγινε στο Κέντρο Σύγχρονης Τέχνης Ιεάνα Τούντα ένα σαββατιάτικο πρωινό (14 Οκτωβρίου 1995) και ξεχάστηκε σε κάποιο ντοσιέ. Την καταθέτουμε στο περιοδικό του Συλλόγου, που την φιλοξενεί, γιατί καταγράφει τον ενθουσιασμό και το πείσμα του αρχιτέκτονα και του φίλου που θα θέλαμε να ήταν ακόμα κοντά μας. Ποιος ξέρει; Ίσως να τη διαβάσει, από τον νέο –αυτή τη φορά πιο μακρινό– τόπο του και να χαρεί για μια συνομιλία που προφανώς θα συνεχιστεί... [ΓΣ]

πάνω: Κατάλυμα Στρατού Σωτηρίας, αρχ. Le Corbusier, Παρίσι, 1929-1931
κέντρο: Κτίριο Ταχυδρομείων, αρχ. Adalberto Libera (με M. De Renzi), Ρώμη, 1933-34

ΓΣ+ΓΤ Τελικά, για το ρασιοναλισμό νομίζουμε ότι ξέρουμε πολλά, αλλά, απ' ό,τι φαίνεται από το συμπέρασμα που βγάζεις στο βιβλίο αυτό, ξέρουμε λίγα. Υπάρχει η εντύπωση ότι ο ρασιοναλισμός είναι ένα θέμα γνωστό (άλλωστε, έχουν κυκλοφορήσει κάμποσα βιβλία), δίχως αυτό να σημαίνει ότι υπάρχει βιβλιογραφικός κορεσμός. Λοιπόν, ένα βιβλίο για το ρασιοναλισμό ακόμα. Τι είναι αυτό που διαφοροποιεί το δικό σου βιβλίο από τα προηγούμενα και τι προσθέτει;

ΠΚ Σαφώς και ξέρουμε μόνο λίγα πράγματα. Έχει αναφερθεί πολύ η λέξη, σαν μόδα, σαν μια τάση. Δεν έχουν βγει πολλά βιβλία για το ρασιοναλισμό. Είναι πολύ λίγα τα βιβλία αυτά για τόσα χρόνια –από τη δεκαετία του '30 ας πούμε– σε σχέση με το θέμα αυτό. Το πρόβλημα, νομίζω, είναι ότι πολλός κόσμος κάνει χρήση της λέξης ρασιοναλισμός και νομίζει ότι είναι κάτι το «λογικό». Αλλά το κίνημα «ρασιοναλισμός» είναι κάτι άλλο: δεν είναι περιγραφή μιας νοοτροπίας όσον αφορά στην αντιμετώπιση του σχεδιασμού, αν είναι για παράδειγμα ορθολογικός ή όχι. Ο ρασιοναλισμός στην αρχιτεκτονική, που εδώ έχουμε να προσδιορίσουμε, είναι μια φιλοσοφημένη θέση, η οποία δεν σημαίνει ότι τα κτίρια αυτά δεν είναι φτιαγμένα

με ορθολογικό τρόπο. Αυτό πρέπει να το καταλάβουμε. Νομίζω ότι αυτό είναι το κλειδί. Εμείς μεταφράσαμε τον όρο αυτό σαν μια θέση στην αρχιτεκτονική: είναι μια tendenza, μια τάση. η επιθυμία να κάνεις κάτι που ξεπερνά το πρόγραμμα, η επιθυμία να ασχοληθείς με κάτι το οποίο είναι και έχει κάποια θεωρία. Όλα αυτά είναι βασικές αρχές της αρχιτεκτονικής και διαχωρίζονται σαφώς από το άλλο τμήμα του μοντερνισμού, του αρχικού «φονξιοναλισμού», στον οποίο ώθησαν οι Γερμανοί και ήταν αντι-ιστορικός. Η επιθυμία της Ιστορίας ή κάποιων Ιστορίας. Η συνειδητή «μετάφραση», η επανερμηνεία της ιστορίας. Πολλοί κάνουν λάθος πιστεύοντας ότι ο μοντερνισμός δεν είχε καμία σχέση με την Ιστορία. Ο Terragni είπε ότι η ιστορία είναι πολύ σημαντική και ότι πρέπει να «μεταφράζεται» και να «μην αναγνωρίζεται» στο νέο κτίριο: να μη βλέπεις δηλαδή ότι έγινε αντιγραφή, αλλά η Ιστορία να εμπειριέχεται μέσα στο έργο, χωρίς να το βλέπεις. αλλά να το ξέρεις, ότι, ας πούμε, έχει εμπνευστεί από το Palazzo Farneze.

ΓΣ+ΓΤ Σήμερα, λοιπόν, ξέροντας ότι υπάρχει όλη αυτή η μεγάλη συζήτηση, ένας πολύ πλούσιος διάλογος, ως προς το τι ονομάζουμε ρασιοναλισμό, από τον Gropius και τον Giedion, μέχρι την εκδοχή του Aldo Rossi και των

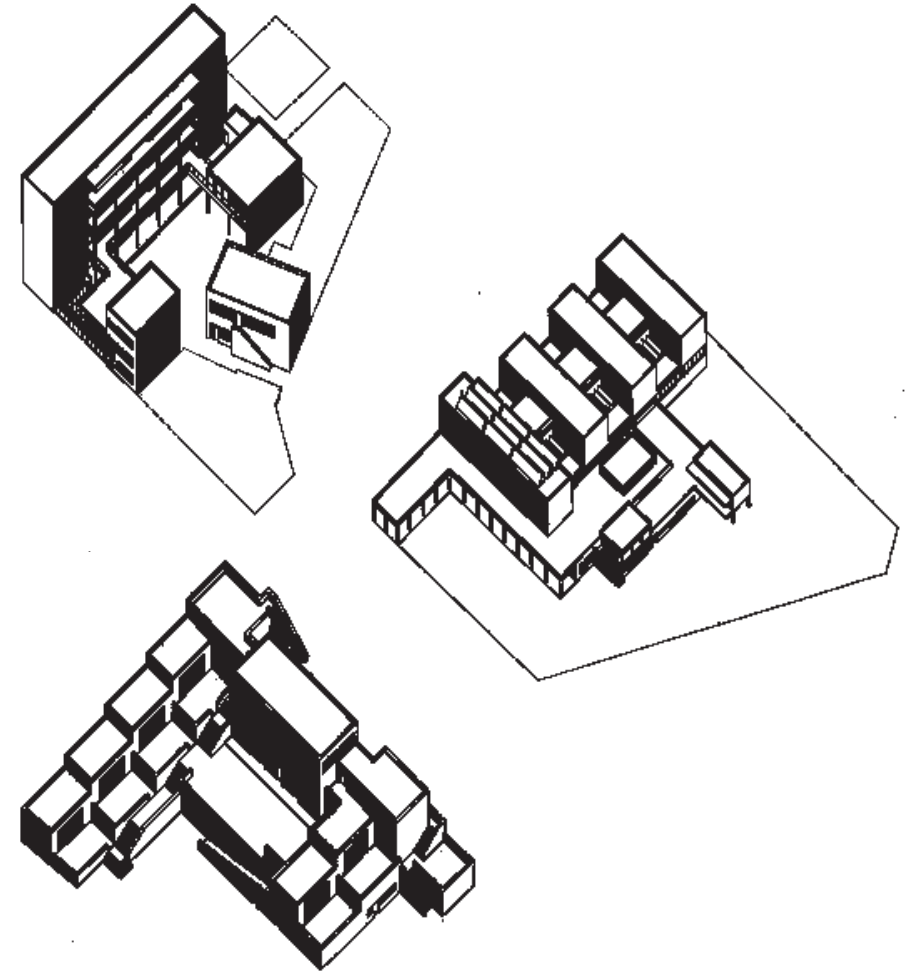
συνεργατών της Triennale του Μιλάνου, σήμερα, αυτή τη στιγμή, έχουμε μια νέα «ανθολογία» πάνω στο ρασιοναλισμό. Η διαφορά είναι ότι η δική σου επιλογή έχει να κάνει με την αξιολόγηση ενός αρχιτεκτονικού και όχι ενός κριτικού, ενός ιστορικού: γιατί ως κριτικός ή ιστορικός θα έπρεπε να δεις το spectrum του ρασιοναλισμού κάπως διαφορετικά. Το ίδιο κι ο Βασίλης Βασιλικός: εξέδωσε μια ανθολογία που την ονόμαζε «Λύρα Ελληνική» και επέλεξε κάποιους ποιητές σύμφωνα με μια δική του λογική. Δηλαδή κι αυτή είναι μια προσωπική, στα όρια της αυτοβιογραφίας, ανθολόγηση, μια επιλογή κτιρίων. Ποια ήταν τα κριτήρια και οι αρχές πάνω στα οποία βασίστηκε;

ΠΚ Δεν είναι ανθολογία. Είναι επιλογή ορισμένων έργων, είναι case study. Προσπάθησα, οτιδήποτε δημοσιεύτηκε να έχει μια τυπολογική ρίζα: άρα, να έχει την ιστορική σύνδεση: γιατί η τυπολογία έχει σχέση με την αρχιτεκτονική, ενώ το αφηρημένο ήταν ακριβώς η ρήξη με την Ιστορία. Όσο πιο αφηρημένα ήταν ορισμένα κτίρια, τόσο πιο αποκομμένα ήταν και απο μια ιστορική συσχέτιση.

ΓΣ+ΓΤ Μάλλον το αντίστροφο. Όσο λιγότερη έμφαση δινόταν στην τυπολογία, τόσο περισσότερο ήταν αποκομμένα από την ιστορία της αρχιτεκτονικής: γιατί μπορεί, για παράδειγμα, ο νεοπλαστικισμός να ήταν πιο αφηρημένος, αλλά οι αναφορές του σε μια συγκεκριμένη παράδοση της ολλανδικής αρχιτεκτονικής και της τέχνης είναι σαφής σήμερα. Αυτό δεν σημαίνει ότι ήταν αποκομμένος.

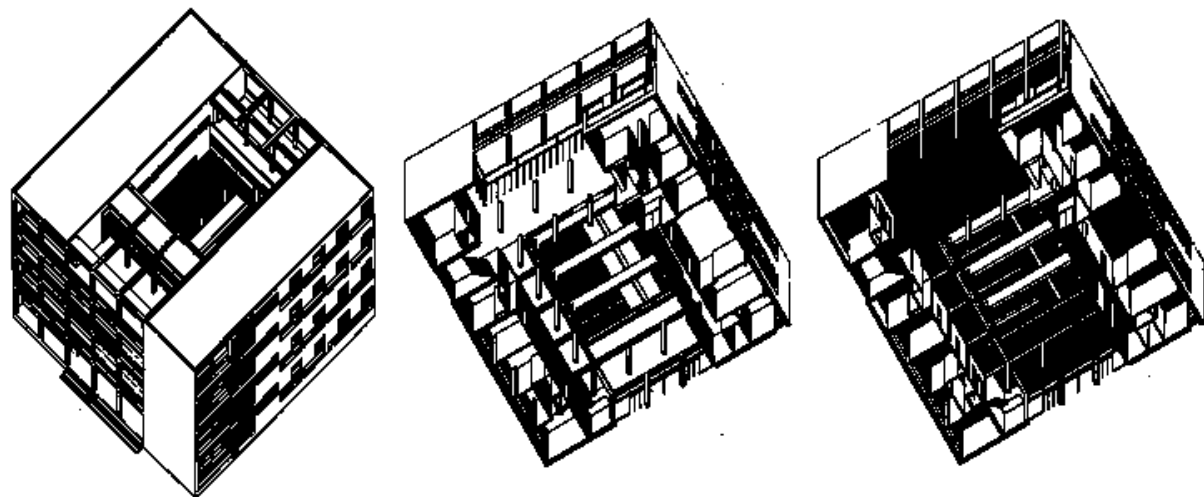
Απλώς, δε χρησιμοποιούσε την έννοια του τύπου. Άρα, λοιπόν, ένα άλλο ζητούμενο προς συζήτηση είναι μήπως αυτή η έννοια του τύπου έχει να κάνει με κάποια γεωγραφικοπολιτισμική ιδιαιτερότητα: δηλαδή, μήπως είναι μεσογειακού τύπου αυτή η προσέγγιση που δίνει έμφαση στον τύπο. Οι Αγγλοσάξονες, όπως ξέρουμε, δεν δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στον τύπο. Αυτό είναι το παράδοξο του βιβλίου: ότι εκεί που μοιάζει να λέει ότι είναι μεσογειακός ο ρασιοναλισμός, δείχνει ξαφνικά ένα κτίριο του Asplund...

ΠΚ Εγώ νομίζω ότι εδώ βρίσκεται το

ενδιαφέρον. Δημοσιεύουμε 2 έργα του Asplund, γιατί ακριβώς υπάρχει μια τυπολογική ρίζα στη δουλειά του. Υπάρχουν αυτές οι διαπλοκές, δηλαδή όλες αυτές οι χώρες που έχουν επηρεαστεί από τον 19ο και τον 18ο αιώνα. Αυτός ο πολιτισμός που άρχισε από τη Ρώμη, πήγε στο Παρίσι με τον Ledoux και τον Boullée, και μετά μεταφέρθηκε, συνειδητά ή μη. Ο Asplund, νομίζω ότι έκανε πολύ συνειδητά αυτό το είδος του ρασιοναλισμού. Έκανε ένα κτίριο που θα μπορούσε σαφώς να το δεις στο Παρίσι – μια μεγάλη ροτόντα αυτής της κλίμακας. Η Στοκχόλμη είναι μια πόλη με συνεχή δομή, η οποία δεν παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Και ξαφνικά, στη

αριστερά πάνω: Δημοτικό Σχολείο, αρχ. Νίκος Μητσάκης, Αθήνα, 1932
δεξιά μέση: Δημοτικό Σχολείο, αρχ. Δημήτρης Πικιώνης, Αθήνα, π. 1933
αριστερά κάτω: Αρχαιολογικό Μουσείο, αρχ. Πάτροκλος Καραντινός, Ηράκλειο, 1933

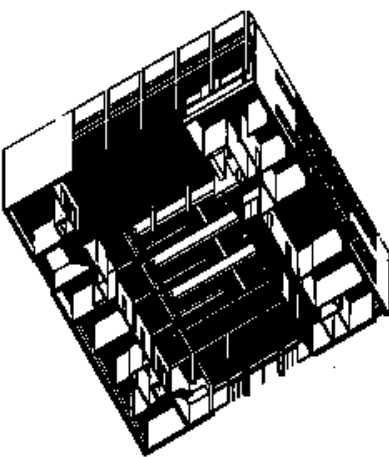

πάνω: Casa del Fascio, αρχ. Giuseppe Terragni, Κόμο, 1932-36
 κάτω: Παιδικός Σταθμός Sant'Elia, αρχ. Giuseppe Terragni, Κόμο, 1935-37
 δίπλα: Κτίριο διαμερισμάτων Cattaneo, αρχ. Cesare Cattaneo, Cernobbio, 1938-39

μέση αυτής της πόλης, αυτού του αστικού ιστού, προβάλλεται ένα κτίριο άξιο αναφοράς στη ροτόντα, σε καθαρές μορφές που πηγάζουν από την πλατωνική παράδοση και είναι του Asplund.

ΓΣ+ΓΤ Υπάρχει βέβαια και η παράδοση του Sartoris σ' αυτό το θέμα. Ο Sartoris, όπως αναφέρεται στην εισαγωγή του βιβλίου, αλλά χρειάζεται να το διευκρινίσουμε λίγο, είναι ο πρώτος, απ' όσο ξέρουμε, που διαφοροποιεί το μεσογειακό ρασιοναλισμό (ή την «καταγωγή της μοντέρνας αρχιτεκτονικής από τη Μεσόγειο», όπως λέει ο ίδιος), από τη βορειοευρωπαϊκή μοντέρνα αρχιτεκτονική. Ο ρασιοναλισμός, μπορούμε να πούμε ότι εισάγει ένα στοιχείο κατά κάποιο τρόπο «οικουμενικό»· δηλαδή, ένα είδος αποδοχής, σεβασμού, αλλά και, ταυτόχρονα, υπέρβασης της τοποθεσίας. Η αρχιτεκτονική είναι ένα φαινόμενο «οικουμενικό» που, ξεκινώντας από την τοποθεσία, στη συνέχεια την ξεπερνά. Παράλληλα, θα μπορούσε να πει κανείς ότι ο ρασιοναλισμός, ξεκινώντας από τη λογική, από το φτερούγισμα της λογικής, φτάνει στο ξεπέρασμά της;

ΠΚ Δεν ξέρω πώς μπορεί να ορίσει κανείς τη λογική για να την ξεπεράσει. Το θέμα είναι ότι υπήρξε, όπως ήταν και η νεοκλασική περίοδος στην Ιστορία, μια οικουμενική διάσταση, αλλά με τοπική διάρθρωση. Υπήρχε μια τοπική, ας πούμε, θέση –γνωρίζουμε ότι το γερμανικό είναι διαφορετικό από το γαλλικό κ.λπ.–, αλλά οι αρχές, τα principles, ας πούμε, ήταν κοινές. Μ' αυτή την έννοια, ο νεοκλασικισμός ήταν η πρώτη διεθνής αρχιτεκτονική. Αναφέρθηκα ότι θα περίμενε κανείς να δει το κτίριο του Asplund στο Παρίσι, γιατί στη Σουηδία δεν βλέπεις άλλες καθαρές, πλατωνικές, μορφές αυτού του είδους. Η Στοκχόλμη δεν είναι μια πόλη όπου βλέπεις έναν άξονα με το Πάνθεον, δεν είναι βασισμένη πάνω στην αρχιτεκτονική που πηγάζει από τον 18ο και τον 19ο

αιώνα του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Είναι ένα μεγάλο χωριό, ένα ωραίο χωριό με ωραίες στέγες, με ωραίους τοίχους από τούβλο, αλλά όχι καθαρές μορφές. Δεν έχει αυτά που αποκαλούμε «ευρωπαϊκά μνημεία». Εγώ θέλω να πω ότι ο ρασιοναλισμός είναι μια «προσωπική» θέση την οποία συμμερίζονται πολλοί λαοί και, προφανώς, πολλοί αρχιτέκτονες. Γι' αυτό τους εντάξαμε όλους αυτούς σ' ένα βιβλίο· από τη Στοκχόλμη μέχρι την Κρήτη. Δεν συμπεριλάβαμε Εγγλέζους, γιατί δεν συναντήσαμε τίποτα αντίστοιχο. Αυτό το βιβλίο επίσης είναι μια διερεύνηση πάνω στην οριστικοποίηση και την αποσαφήνιση του «ρασιοναλισμού». Είναι μια έρευνα, διότι υπάρχει ακόμα στον κόσμο αυτή η σύγχυση για τον όρο. Θέσαμε ορισμένα κριτήρια· γενικά, όχι ειδικά. Όλα αυτά πηγάζουν από κάποιες βασικές θέσεις στη φιλοσοφία –από τον Πλάτωνα μέχρι την Αναγέννηση– και ξεφεύγουν από τη στενή ερμηνεία του προγράμματος. Την «αυτονομία» της αρχιτεκτονικής, νομίζω πως την έχει διασαφηνίσει πολύ καλά ο Aldo Rossi μελετώντας τον Adolph Loos. Αυτονομία δεν σημαίνει πως ένα έργο δεν έχει αναφορές ή σχέσεις εξω-αρχιτεκτονικές. Όχι· αυτονομία σημαίνει ότι ένα κτίριο μπορεί να υποστεί αλλαγές. Ένα κτίριο δεν εκφράζει δηλαδή την αρχιτεκτονική της συγκεκριμένης χρήσης ή λειτουργίας, αλλά την αρχιτεκτονική της οργάνωσης, τη σκοπιμότητα, η οποία του δίνει μια έκφραση που μπορεί επίσης να υποστεί μια συνεχή αλλαγή...

ΓΣ+ΓΤ Η αυτονομία είναι μια από τις πιο αμφιλεγόμενες έννοιες. Ακόμα και σήμερα, δηλαδή, τείνει να τειθεί στο πλάι. Υποστηρίζεις ότι τα κτίρια θα μπορούσαν να έχουν και άλλες χρήσεις;

ΠΚ Και οι δύο λέξεις χρησιμοποιούνται διαφορετικά από πολύ κόσμο. Λένε: «αυτό δεν είναι λογικό, δεν είναι ρασιοναλιστικό», ή «Η αρχιτεκτονική είναι "αυτόνομη"», θέλοντας να πουν

ότι είναι άσχετη. Ενώ «αυτόνομη» είναι ένα επίθετο που περιγράφει κάτι συγκεκριμένο. Ο Louis Kahn είπε: «Form instructs design». Όταν σου πει κάποιος: «Θέλω να κάνουμε ένα μουσείο», θα καθίσεις σε μια γωνία, σ' ένα κομμάτι της πόλης, κι έτσι θ' αρχίσεις να δημιουργείς ορισμένες συνθετικές αρχές. Δε θα κάνεις ένα διάγραμμα κυκλοφορίας και την τοποθέτηση των W.C κ.λπ., προτού κάνεις μια μορφή, μια έκφραση. Δυστυχώς, αυτή είναι λίγο-πολύ η παιδεία πολλών αρχιτεκτόνων: να μη σκέπτονται ακόμα τη μορφή αν δεν γνωρίζουν το πρόγραμμα. Η μορφή, λέει ο Kahn –δηλαδή, η σκέψη του τι είναι αυτό το πράγμα–, είναι αυτό που θα σε καθοδηγήσει να διαμορφώσεις και να ονομάσεις τους χώρους. Υπάρχουν πολλαπλοί τρόποι να οργανώσεις ένα χώρο. Το ζητούμενο είναι πώς... Θα εξαρτηθεί από μια γενικότερη θέση, η οποία είναι εννοιολογική: το concept του κτιρίου.

ΓΣ+ΓΤ Αυτή η δυνατότητα της μεταβλητότητας ενός κτιρίου και η προτεραιότητα της μορφής που ανέφερες, όπως και ο ρασιοναλισμός, μοιάζουν σήμερα κάπως ντεμοντέ, ανεπίκαιρα. Ίσως, γι' αυτόν το λόγο η προκλητικότητα αυτού του βιβλίου έγκειται στο ότι μιλάς για όλα αυτά σε μια εποχή που η καθαρότητα των μορφών έχει γίνει λίγο απεχθής, και αν ακόμα έχει γίνει σεβαστή, έχει γίνει μόνο υπό την έννοια της μιμιμαλιστικής μορφής· δηλαδή, μέσα από μια τάση που έχει να κάνει με την τέχνη. Εσύ μιλάς για μια καθαρότητα μορφών που δεν έχει να κάνει με τις «πρωτογενείς δομές» του μιμιμαλισμού και της εννοιακής τέχνης, αλλά περισσότερο με την έννοια της μορφής όπως αυτή έρχεται από την παράδοση της αρχιτεκτονικής του Διαφωτισμού. Βέβαια, υπ' αυτή την έννοια είναι στους αντίποδες του αριστοτελισμού που διακρίνει το μπέρδεμα των μορφών. Ο ρασιοναλισμός, ακριβώς ως συνέχεια της πλατωνικής σκέψης, έχει αυτού του είδους την παράδοση, από τον 19ο αιώνα και μετά, και δεν έχει σχέση με το μιμιμαλισμό που μπορεί να είναι ρασιοναλιστικός. Αυτή ακριβώς είναι η πρόκληση του βιβλίου. Με την ίδια έννοια, η «αυτονομία» της αρχιτεκτονικής, για πολλούς σήμερα υποτονεί, και έρχεται η σύνδεση της αρχιτεκτονικής με την τέχνη.

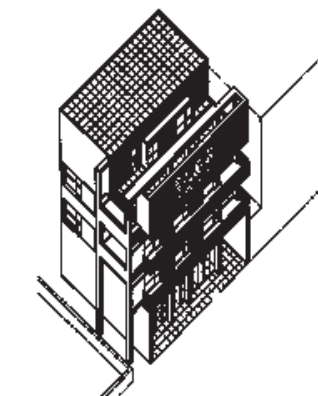
ΠΚ Πιστεύω ότι η κουλτούρα των περισσότερων αρχιτεκτόνων σήμερα δεν είναι ουμανιστική. Αυτά που γίνονται σήμερα, τα «εφήμερα», η «αποδόμηση», όλους αυτούς δεν τους ενδιαφέρει αυτός ο πολιτισμός. Ένα άλλο θέμα επίσης είναι ότι, αν πιστεύουμε σε μια «εφήμερη αρχιτεκτονική», αυτό δεν σημαίνει εξ αρχής μια εφήμερη αρχιτεκτονική έκφραση. Χρειάζεται έρευνα για να καταλάβουμε τι

σημαίνουν όλα αυτά. Επίσης, κάτι που είναι πολύ σημαντικό στο θέμα της «αυτονομίας», είναι ότι, ενώ ίσως η λέξη να ερμηνεύεται σαν ένας περιορισμός, σημαίνει ακριβώς το αντίθετο. Δεν πρέπει να ερμηνευτεί ως ένα περιοριστικό στοιχείο. Όπως είδαμε στην Ιστορία, τα μεγάλα, τα παλιά κτίρια μετατρέπονται συνέχεια. Σαν αυτό το κτίριο που είμαστε τώρα, που ήταν παλιά τυπογραφείο και έγινε γκαλερί. Αυτό είναι «αυτονομία». Τα παλιά κτίρια στο Παρίσι, στο Champs Elyssées, που ήταν σπίτια, έχουν γίνει γραφεία· δε χρειάστηκε να αλλάξουν τις όψεις τους. Δεν πρέπει, πιστεύω, να μπερδεύουμε την ελευθερία την εφήμερη με την πραγματική ελευθερία του ατόμου, η οποία είναι σοβαρή,

πραγματική ελευθερία· δηλαδή, να μην εκπέσουμε στο φονξιοναλιστικό δόγμα: «Δεν κάνεις ένα πράγμα όταν δεν είσαι ελεύθερος». Είναι ένα σλόγκαν της κοινωνίας αυτής, το οποίο είναι ένα φιάσκο.

ΓΣ+ΓΤ Η έννοια της ελευθερίας που υπάρχει σ' αυτή την αρχιτεκτονική που περιέχεται στο βιβλίο, έγκειται στο ότι αγγίζουμε την πραγματική ελευθερία μέσα από μια πολύ μεγάλη πειθαρχία. Δεν έχουμε δηλαδή να κάνουμε με μια απλοϊκή, με μια «εύκο-

λη» ιδέα της ελευθερίας – ότι, δηλαδή, ελευθερία είναι όποια τρέλα κι όποτε μου 'ρθει στο μυαλό.

ΠΚ Εγώ νομίζω ότι με τη δουλειά μου τείνω ή προσπαθώ να βρω την πραγματική ελευθερία. Η δική μου θέση ως δασκάλου είναι ότι πρέπει να διδάξω αρχές, principles, στους φοιτητές – και μάλιστα, πολύ αυστηρά, για να τους καταστήσω ελεύθερους: γιατί πρέπει εσύ να ελέγξεις την ελευθερία σου: όχι να σε καταπιέσω εγώ, να σου πω ότι αυτό είναι το ελεύθερο, αυτό μόνο που κάνει ο Tschumi και όλοι οι άλλοι. Ας πούμε τα ονόματά τους. Νομίζω ότι, ως δάσκαλοι, καταπιέζουν τους ανθρώπους (τους φοιτητές) με κάποιο στιλ, ενώ εγώ τους μαθαίνω

ρετικές χρήσεις. Δεν είναι προτέρημα μιας και μόνο αρχιτεκτονικής. Αυτό είναι ένα concept θεωρητικό περισσότερο. Δεν είναι ότι αυτή η αρχιτεκτονική είναι αυτόνομη, σε σχέση με ένα κτίριο του Tschumi που δεν είναι.

ΠΚ Η πρώτη παρατήρηση που έκανα, το θέμα του κτιρίου και η τοποθέτηση του κτιρίου στην πόλη, η μορφή του ως τυπολογία, ως έκφραση, η οποία «στέκει» στην πόλη για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, είναι κι αυτό «αυτονομία». Δηλαδή δεν μπορείς να φανταστείς ένα κτίριο «αποδομιστικό» να είναι εκεί επί εκατό χρόνια. Δεν «στέκει» μόνο του, δεν μπορεί να κρατήσει τη δική του «αυτόνομη» θέση ως προς την πόλη. Είναι τόσο «στιλιζαρισμένο», που στο τέλος το αναγνωρίζουν διαφορετικά, ενώ του Michaelplatz του Adolf Loos, ό,τι και να γίνει, σχολείο ή οτιδήποτε, η αρχιτεκτονική του είναι εφικτή.

ΓΣ+ΓΤ Σ' αυτού του είδους την αρχιτεκτονική, η μορφή εγγράφεται σε μια παράδοση πόλης, του τόπου, με το στοιχείο της διάρκειας, της μακράς διάρκειας της αρχιτεκτονικής να αντιμετωπίζεται εκ των προτέρων ως σχεδιαστική αρχή, ενώ οι άλλες αρχιτεκτονικές, που μπορούν και αυτές να υποστούν διαφορετικές χρήσεις, δημιουργούν μια μορφολογική ρήξη με το περιβάλλον. Αυτή η συζήτηση μας οδηγεί σε ένα παράδοξο: κατά περιεργό τρόπο, η «ντεκονστрукτιβιστική» αρχιτεκτονική οδηγεί σε μια δικαίωση, μια αποκατάσταση του «άγριου» φονξιοναλισμού, με την έννοια ότι είναι κι αυτή συνδεδεμένη με τη συγκεκριμένη, εφήμερη λειτουργία. Εν ολίγοις, αποτελεί ένα είδος «αντεστραμμένου φονξιοναλισμού», όχι με την έννοια της αυστηρότητας, αλλά με την έννοια ότι είναι συνδεδεμένη με μία μόνο λειτουργία. Πώς θα αντιμετωπίζαμε όμως σήμερα μια φράση του Adolf Behne, που έλεγε πως «η αποδοχή της λειτουργικότητας αποτρέπει την τυραννία των μορφών»;

ΠΚ Αυτό είναι άλλο θέμα. Ο Kahn είπε: «Form instructs design» δεν είπε: formalism. Υπάρχει μια βασική διαφορά μεταξύ formalism και μορφής, φόρμας. Το deconstructivism είναι αρτιόρι φορμαλισμός. Δεν έχει μια τεκτονική σκέψη, για το πώς όλα αυτά συνδέονται μεταξύ τους. Ανήκει σε μια άλλη γλώσσα, η οποία είναι γλώσσα των «καλών τεχνών». Είναι εκεί όπου η αρχιτεκτονική έχει επηρεαστεί πραγματικά και άμεσα από τη γλυπτική και τη ζωγραφική. Κι αυτό είναι το μεγάλο λάθος αυτού του αιώνα: ότι αρχιτεκτονική αντιγράφει τη ζωγραφική και τη γλυπτική. Ο Semper είπε ότι δεν πρέπει να αντιγράφουμε με την αρχιτεκτονική. Εκεί είναι το λάθος όλων αυτών που «αντιγράφουν τη ζωγραφική» –De Stijl κ.λπ.– ή που «κτί-

ζουν» τη ζωγραφική: διότι δεν είναι αυτή η φόρμα. Είναι μορφοκρατία, formalism. Τι σημαίνει formalism; Σημαίνει μια a priori έκφραση, η οποία είναι άσχετη, δεν έχει καμία οργανική συσχέτιση με αυτό που είναι το κτίριο. Και δεν τους ενδιαφέρει πού είναι το κτίριο, το συγκεκριμένο κομμάτι αυτό της πόλης.

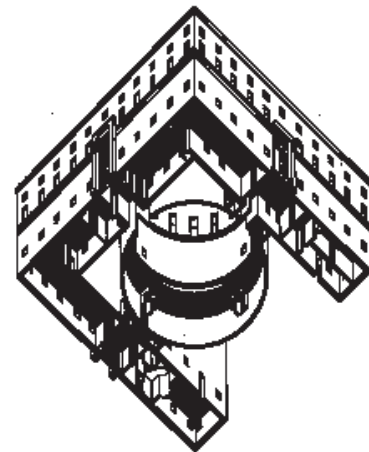
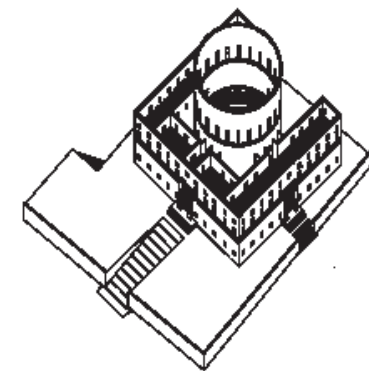
ΓΣ+ΓΤ Είναι περίεργη αυτή η διατύπωση. Οδηγεί τα κτίρια του deconstruction να είναι σχεδόν «αυτοαναφορικά» κι όχι συσχετισμένα με το τοπίο και με το περιβάλλον της πόλης. Είναι η αποθέωση του αυτόνομου αντικειμένου. Δεν είναι τυχαίο ότι όλοι αυτοί οι αρχιτέκτονες, όταν μιλάνε για τα κτίριά τους, ποτέ δεν τα συσχετίζουν με το περιβάλλον. Ποτέ δεν υπάρχει συσχέτιση: είναι πάντα μια εσωτερική λογική.

ΠΚ Επανερχόμαστε έτσι στη συζήτηση της πόλης: δηλαδή, στο ότι η ρασιοναλιστική αρχιτεκτονική πηγάζει από μια ανάλυση, από μια τυπολογική μελέτη, από το ενδιαφέρον για την πόλη, από τη θεώρηση του κτιρίου ως αστικού μνημείου... ακόμα κι όταν βρισκόμαστε εκτός πόλης, όταν η πόλη δεν είναι παρούσα...

ΓΣ+ΓΤ Το άλλο θέμα που καθιστά εξαιρετικά επίκαιρο αυτό το βιβλίο, είναι το ερώτημα: Σήμερα πιστεύεται ότι η ιστορία και ο ιστορισμός είναι διακοσμητικά στοιχεία... αυτό που πρέπει να φαίνεται βυζαντινό ή νεοβυζαντινό ή οτιδήποτε άλλο. Ο ρασιοναλισμός, λοιπόν, πάλι καθίσταται επίκαιρος σε μια εποχή που όλοι μιλάνε για αναφορά στην ιστορία. Και ξαφνικά αποδεικνύεται ότι ένα κίνημα συγκεκριμένο ή μια τάση συγκεκριμένη, για να το πούμε πιο απλά, έχει μέσα της μια αναφορά στην ιστορία, αλλά μιαν άλλου τύπου αναφορά, που είναι λιγότερο ορατή, μια ερμηνεία περισσότερο επεξεργασμένη σε μια συνθήκη του «ασράτου», όπου το κραυγαλέο απομακρύνεται. Κρατάμε δηλαδή τους κανόνες απ' αυτήν τη παράδοση και όχι τη μορφολογική φρενιτιδα.

ΠΚ Επίσης, υπάρχει ένα άλλο πράγμα που με ενδιαφέρει, αυτό της ερμηνείας της Ιστορίας. Στο βιβλίο του Sartoris, για παράδειγμα, πολλά από τα έργα που δημοσιεύονται, είναι international style. Δεν έχουν καμία σχέση με τα έργα του Terragni. Είναι έργα όπως αυτά του Lazlo Moholy-Nagy, του Στάμου Παπαδάκη κ.ά. Αλλά σ' εκείνη την εποχή αυτοί οι άνθρωποι δεν είχαν ξεκαθαρίσει αυτά για τα οποία μιλάμε σήμερα. Το δικό μας βιβλίο αξιολογεί αυτή την περίοδο. Και λέμε: μετά από 60 χρόνια μπορούμε να ξεκαθαρίσουμε ορισμένα πράγματα; Αυτό επιχειρούμε. Να διερευνήσουμε κατά πόσο πραγματικά υπάρχει μια καθαρή εικόνα τού τι σημαίνει ρασιοναλισμός σήμερα;

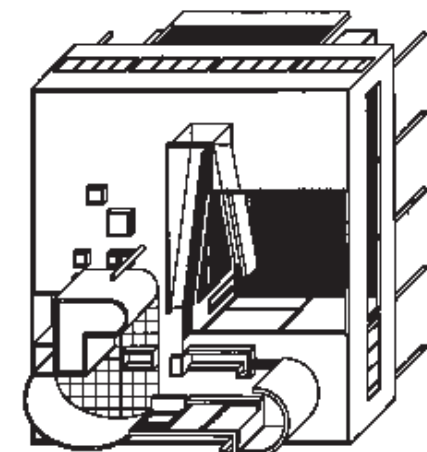
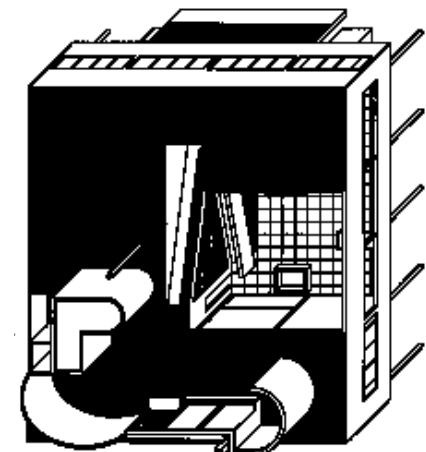
ΓΣ+ΓΤ Αυτή είναι η σημαντική διαφορά. Το βιβλίο του Sartoris κυκλοφορεί στην εποχή που γεννιέται και διαδίδεται η μοντέρνα αρχιτεκτονική. Είναι ένα φωτογραφικό ντοκουμέντο. Η φωτογραφία παίζει βασικό ρόλο, εξ άλλου, και δεν υπάρχουν πολλά σχέδια. Εντελώς διαφορετικό απ' ό,τι γίνεται στο βιβλίο σας που καταγράφει τη διερεύνηση για την οποία μίλησες. Ο Sartoris έλεγε: «Encyclopedie de l'architecture moderne» και «Elementi di architettura razionale». Πρόκειται για μεγάλες και χρήσιμες ανθολογίες που στόχευαν στη διάδοση της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Η προσπάθειά του κρατάει από την παράδοση του Διαφωτισμού την έννοια της «εγκυκλοπαίδειας». Αλλωστε, είναι γνωστό ότι αυτό που λέμε «architectu-re rationelle», είναι ένα είδος «φράξις» μέσα στο μοντέρνο κίνημα: οι αρχιτέκτονες που θεώρησαν τη δουλειά τους ρασιοναλιστική, αποτέλεσαν ένα είδος εσωτερικού ρεύματος μέσα στο Μοντέρνο Κίνημα. Στο «κίνημα» αυτό υπήρξαν περιπτώσεις με πλεόνασμα αισθητικής, όπως αυτή του Rietveld, που αποτελεί ένα είδος «ζωγραφικής αρχιτεκτονικής». Ακόμα και η κατοικία στον καταρράκτη του Wright είναι κι αυτή στη λογική της «κατοικίας-γλυπτό». Η «architettura razionale», όπως την κατέγραψε ο

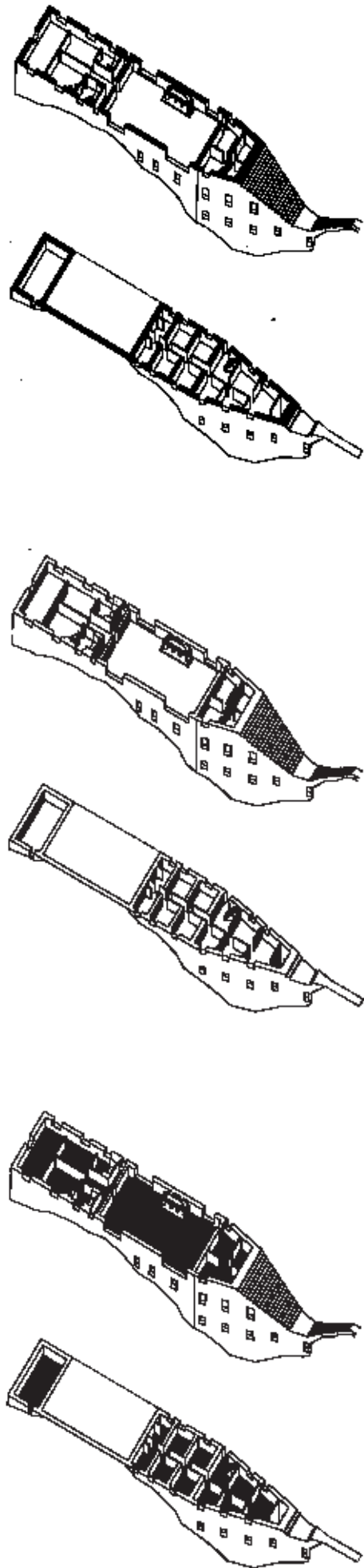

πειθαρχία, σύστημα, οργάνωση, συτακτικό, ανάλυση...

ΓΣ+ΓΤ Το ζήτημα αυτό της «αυτονομίας» είναι δύσκολο, διότι θα μπορούσε να ισχύσει για όλων των ειδών τα κτίρια. Δηλαδή, ακόμα και αν πάρουμε ένα κτίριο του Eisenman ή της Hadid, μπορούμε να τους αλλάξουμε τη χρήση, μπορούμε να κάνουμε ένα μικρό μουσείο ή ένα σχολείο για παιδιά. Δηλαδή, στα κτίρια γενικά, η μορφή από ένα σημείο και πέρα είναι αυτόνομη. Μπορεί να υποστεί διαφο-

δίπλα και δεξιά πάνω: Δημοτική Βιβλιοθήκη, αρχ. Erik Gunnar Asplund, Στοκχόλμη, 1918-1920
κάτω: Villa Savoye, αρχ. Le Corbusier, Poissy, 1929-1931

Sartoris και έφτασε ως την εκδοχή του Rossi και σήμερα στο βιβλίο σου, έχει να κάνει ακριβώς με μια «αίρεση» μέσα στο Μοντέρνο Κίνημα, η οποία θέλησε να βασιστεί πάνω στην έννοια. Ποιες είναι όμως οι συντεταγμένες της;

ΠΚ Είναι μια ποικιλία έργων από ποιητικά έως πιο «στεγνά». «Στεγνά», με την έννοια ότι δεν έχουν μια εμφανή ποιητική διάσταση όπως του Aldo Rossi, του Ungers, τα οποία έχουν μια τυπολογική διάσταση και είναι μοντέρνα κτίρια. Το κτίριο του Ungers που δημοσιεύεται –μιλιά για τη Βιβλιοθήκη–, έχει μια σχεδόν «πινακική» διάσταση. Διαλέξαμε όμως ένα τέτοιο κτίριο σκόπιμα, για να τονίσουμε τη μνημειακότητα. Ο Ungers παίρνει τον Schinkel και τον αντιμετωπίζει μ' έναν τρόπο παράδοξο. Ανεβάζει το ναό πάνω, που είναι ανεξάρτητος, με την κάτοψη του κάτω. Είναι σαν ένας αιωρούμενος ναός. Δηλαδή υπάρχει ένα παιχνιδι που είναι και λίγο ανορθόδοξο και παράξενο. Παρ' όλο που έχει κομμάτια νεοκλασικά, είναι και μια ειρωνεία τού ότι δεν είναι διότι το νεοκλασικό «πατάει» πάντα στο έδαφος. Η κάτοψη του Schinkel είναι κάτοψη σωστή, γιατί πατούσε στο έδαφος. Ο Ungers παίρνει μια λαβυρινθική και μάλλον «ανώνυμη» κάτοψη, και παίζει μαζί της. Η ποιητική διάσταση υπάρχει στον Asplund, με το Κρεματόριο, το οποίο είναι ένα καταπληκτικό κτίριο, είναι και «Μεσόγειος», είναι τα πάντα...

ΓΣ+ΓΤ Υπάρχει μια κοινή συνισταμένη στα έργα αυτά του ποιητικού-πλαστικού-αισθητικού ρασιοναλισμού, που έχει να κάνει με την εμφανή ή αφανή παρουσία του Le Corbusier και όχι άλλων αρχιτεκτόνων, όπως του Mies van der Rohe. Υπάρχει δηλαδή ένας «δάκτυλος» Le Corbusier... Ο Tafuri έκανε μια διάκριση ανάμεσα στον Le Corbusier και τον Mies van der Rohe, ως δύο φλέβες, δύο όψεις, δύο συνιστώσες της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Το βιβλίο, προφανώς, επιμένει στην πρώτη;

ΠΚ Αυτό που έχει σημασία για μένα, είναι η απλότητα της κάτοψης, το ενδιαφέρον της τομής, η πολυσύνθετη έκφραση... Σε μερικά κτίρια, όμως, υπάρχει η παρουσία του Mies. Θα 'λεγα, για παράδειγμα, στο κτίριο του Rossi, μ' έναν τρόπο ίσως περίεργο, αλλά υπάρχει: ενδεχομένως, και στα κτίρια του Lingeri, του Gruppo 7... Επίσης, ο Mies υπάρχει και στα δυο ωραία κτίρια του Grassi... Οι νεο-ρασιοναλιστές είναι πιο κοντά στον Mies. Έχει μεγάλη σημασία το πώς σχεδιάστηκε η κάτοψη του Palazzo dei Sindacati. Ο Le Corbusier εκείνη την εποχή δεν έκανε τέτοια πράγματα. Δηλαδή, να μεν η Villa Garches έχει αναλογία 1-2, 1-2, αλλά το 1-2 στη

συνέχεια εξαφανίζεται... Θέλω επίσης να προσθέσω, ότι όλα αυτά ξανασχεδιάστηκαν – 120 σχέδια. Δεν υπάρχουν καλά πρωτότυπα σχέδια: είναι όλα λανθασμένα. Αυτοί οι αρχιτέκτονες δεν σχεδίαζαν, ούτε διόρθωναν τα σχέδιά τους μετά την ανέγερση των κτιρίων. Παραδόξως, χρησιμοποιούνται στα βιβλία της Ιστορίας συνεχώς. Δημοσιεύονται, δηλαδή, λανθασμένα σχέδια. Το εγχείρημα του ανασχεδιασμού έγινε για να προσφέρουμε προς την κοινωνία, τους αρχιτέκτονες και τους σπουδαστές πιο σωστά σχέδια. Με αυτή την έννοια, πρόκειται για ένα διδακτικό βιβλίο.

ΓΣ+ΓΤ Απουσιάζει ωστόσο από το βιβλίο αυτό η ελβετική αρχιτεκτονική, η οποία βέβαια εντάσσεται σε μια λογική ρασιοναλισμού. Από μια μεριά, ξεφυλλίζοντας το βιβλίο, σταματάς τυχαία κάπου, όπως διάβαζε και ο Barthes τα γωμικά του La Rochefoucault, κι αυτό σου καλλιεργεί μια διάθεση γι' αυτό που βλέπεις. Από την άλλη, είναι ένα βιβλίο που μπορείς να το διαβάσεις από την αρχή μέχρι το τέλος, έχοντας την εντύπωση ότι τα μεμονωμένα κτίρια υπάρχουν σαν ένα καθρέφτισμα μιας συνολικής ατόσφαιρας, μιας συνολικής αντίληψης της αρχιτεκτονικής.

ΠΚ Υπάρχει στο βιβλίο αυτό μια λογική τού γιατί επιλέξαμε 39 αρχιτέκτονες και όχι 55. Πιστεύουμε ότι χρειάζονταν να τους δώσουμε επαρκή χώρο. Κάτι πρέπει να είναι παρουσιασμένο σωστά: δηλαδή, με μεγάλες εικόνες και σωστές κατόψεις. Είναι πιο ενδιαφέρον να δείχνεις λιγότερα κι όχι περισσότερα κτίρια. Ένα περισσότερο, ένα λιγότερο δεν έχει σημασία, αν βγει έτσι πιο σωστά παρουσιασμένο. Υπάρχει μια ποικιλία, υπάρχει μια συγγένεια μεταξύ τους, αλλά υπάρχει και ένας κοινός τόπος. Τα παραθέσαμε έτσι, σαν να είναι έργα ενός αρχιτέκτονα, κατά κάποιο τρόπο. Αυτό είναι πολύ σημαντικό. Έκανα τρεις μήνες για να επιλέξω τη σκηνοθεσία.

ΓΣ+ΓΤ Έχουμε δηλαδή κάτι σαν 39 απαντήσεις πάνω στο ίδιο θέμα, το ρασιοναλισμό. Είναι σαφές ότι η έμφαση δεν δίνεται τόσο πολύ στους αρχιτέκτονες, αλλά στα έργα. Όταν βάζεις σχέδια, κατόψεις κ.λπ., αυτό είναι πολύ σημαντικό. Όταν βάλεις μία μόνο φωτογραφία, ταυτίζεται με το πρόσωπο του αρχιτέκτονα. Όταν αυτό το αναλύεις με αξονομετρικά σχέδια, τομές, κ.λπ., το έργο αρχίζει να ξεπερνάει τον αρχιτέκτονα. Δεν μπορεί να αποφευχθεί το γεγονός ότι πολύς κόσμος θα νομίζει ότι είναι μια επιλογή που έχει –όπως κάθε επιλογή– κάποιο βαθμό αυθαιρεσίας. Το ζητούμενο, όμως, δεν είναι εκεί: είναι το τι δημιουργεί αυτή η επιλογή.

ΠΚ Είναι όλο σαν ένα σενάριο, όπως

η μουσική. Δεν ήταν δηλαδή τίποτα αυθαίρετο ή τυχαίο. Η αυθαιρεσία, ό,τι κι αν είναι, είναι πάντα προσωπική. Εδώ όμως υπάρχει επιστημονική δουλειά και ανάλυση και σχέδια κ.λπ.

ΓΣ+ΓΤ Η επιλογή των ελληνικών έργων είναι κάπως προκλητική, βέβαια, με την έννοια ότι η επιλογή του Πικιώνη είναι λίγο παράδοση, ενώ δεν υπάρχει ο Κωνσταντινίδης, που έχει όμως μια τυπολογική ρίζα. Θα λέγαμε, πάντως, πως δείχνεις προτίμηση στη λεγόμενη «λευκή μοντέρνα αρχιτεκτονική». Ακόμα και το συγκεκριμένο κτίριο του Rossi, που υπερτερείται, ανήκει στο είδος αυτό. Μήπως τα κτίρια του Αρη Κωνσταντινίδη, ως μη ανήκοντα στη «λευκή αρχιτεκτονική», αποκλείονται από μια τέτοια ανθολόγηση;

ΠΚ Ο Πικιώνης έκανε ένα καταπληκτικό κτίριο –το σχολείο στα Πευκάκια–, το οποίο αρνήθηκε μετά. Δεν υπάρχουν έργα του Κωνσταντινίδη, γιατί δεν είναι ρασιοναλιστής, γιατί δεν είναι τυπολογικός. Η αρχιτεκτονική του ανήκει, θα έλεγα, περισσότερο στη γερμανική παράδοση... Ωστόσο, δεν θα συμφωνήσω μαζί σας με την υπόθεση της «λευκής αρχιτεκτονικής». Το βιβλίο αναφέρεται σε μια αρχιτεκτονική που έχει περίπλοκες μορφές – η αρχιτεκτονική του Botta δεν είναι «λευκή». Ο Κωνσταντινίδης είχε μια απλότητα στη δουλειά του, η οποία δεν ήταν τόσο τυπολογική, αλλά είχε αφαιρέσεις. Η τυπολογική του σχέση με το τοπίο ήταν μια σχέση καθαρότητας και έντασης, αλλά ο στόχος του δεν ήταν τυπολογικός – αυτή είναι μια θεώρηση, μια ερμηνεία που προκύπτει σήμερα. Ο Frampton χαρακτήρισε το έργο του Κωνσταντινίδη «τοπικό», regional. Ο Κωνσταντινίδης ήταν ένας από τους πρώτους σύγχρονους «τοπικούς» αρχιτέκτονες.

ΓΣ+ΓΤ Θα έλεγε κανείς ότι υπάρχει ένα κενό στο πέρασμα από τη δεκαετία του '30 στη δεκαετία του '70. Ερχόμαστε, δηλαδή, στο έργο των νεορασιοναλιστών, στον Grassi, στον Campo Baesa, στον Carillo de Graza κ.ά. Πώς δικαιολογείς αυτή την απόσταση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική του μεσοπολέμου και την αρχιτεκτονική των δεκαετιών του '70 και του '80;

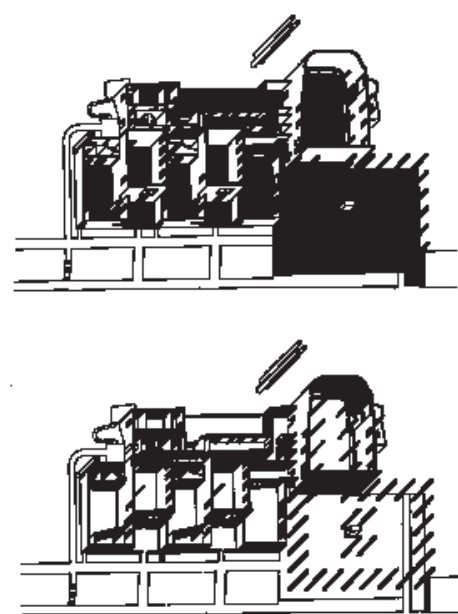
ΠΚ Το πρόβλημα έγινε αντιληπτό από τον Ernesto Rogers, μέσα από τις σελίδες της «Casabella-continuità». Ο Rogers ήταν αυτός που αναγνώρισε τη σημασία της Ιστορίας πάλι. Είναι η εποχή που δημοσιεύονται οι καταπληκτικές έρευνες του Rossi για την τυπολογία της κατοικίας. Σ' αυτό το σημείο, πρέπει να αναγνωρίσουμε τη θεωρητική συμβολή των Ιταλών. Το βιβλίο αυτό, λοιπόν, δε γράφτηκε για να αποκτήσει οπαδούς, δεν είναι δηλαδή ένα βιβλίο προπαγάνδας: είναι ένα βι-

βλίο που, εν πάση περιπτώσει, παρέχει ένα συνεκτικό πλαίσιο... Δεν θα έλεγα ενοποιεί, αλλά παρουσιάζει. Έχει γίνει μια ορθολογική ταξινόμηση βάσει κάποιων συγκεκριμένων κριτηρίων.

ΓΣ+ΓΤ Είναι ένα βιβλίο-εργαλείο μιας συνεχούς έρευνας. Αμέσως μόλις το πάρεις στα χέρια σου, αναγνωρίζεις ότι έχεις να κάνεις με ένα βιβλίο κατά κάποιο τρόπο «αυτοβιογραφικό»: όχι ακριβώς με την έννοια που έδωσε ο Rossi στη λέξη αυτή, αλλά με την έννοια ότι επέλεξε κτίρια που σου αρέσουν, που σ' επηρέασαν, που βρήκεσαι σε διάλογο μαζί τους. Αυτά τα κτίρια δεν είναι λίγο «άτοπα»;

ΠΚ Απεναντίας, χρειάζεται να καταλάβουμε ότι τα γενικά φιλοσοφικά κριτήρια είναι κοινά, ενώ οι λύσεις είναι τοπικές. Για παράδειγμα, το έργο του Carillo de Graza εγώ δε θα το «έστηνα» στην Ελλάδα ακριβώς έτσι. Δεν μπορείς να το ξεσηκώσεις και να το μεταφέρεις αυτούσιο. Το principle είναι το ίδιο, αλλά ο κάθε αρχιτέκτονας δουλεύει στις δεδομένες συνθήκες της χώρας του με διαφορετικό τρόπο.

Επιμέλεια απομαγνητοφώνησης:
Χ. Χάρη, Γ. Σημαιοφορίδης

δίπλα: Κατοικία Malaparte, αρχ. Adalberto Libera (με C. Malaparte), Κάπρι, 1938-1940
πάνω και κάτω: Κρεματόριο στο δάσος, αρχ. Erik Gunnar Asplund (με S. Lewerentz), Enschede, 1935-1940

προσυνεδριακή ημερίδα, Καβάλα 3-7-99

• Ιωάννα Μήτσου • αρχιτέκτων

«Ένταξη παραδοσιακών πυρήνων και συνόλων στον σύγχρονο αστικό ιστό»

Στα πλαίσια της διεξαγωγής του 10ου Πανελληνίου Αρχιτεκτονικού Συνεδρίου, το φθινόπωρο του 1999 πραγματοποιήθηκε στην Καβάλα προσυνεδριακή ημερίδα με θέμα τον προβληματισμό για τις δυνατότητες και το καθεστώς ένταξης των παραδοσιακών και διατηρητέων πυρήνων και συνόλων στον σύγχρονο αστικό ιστό.

Στόχος της ημερίδας ήταν, με τα θετικά αποτελέσματα και τις κριτικές που επιδέχονται οι υλοποιημένες εμπειρίες σ' αυτόν τον τομέα, να αποτελέσουν ένα παράδειγμα και έναν «μπούσουλα» για περισσότερες εφαρμογές, τόσο σε αστική κλίμακα όσο και σε επίπεδο μεμονωμένων κτισμάτων και μνημείων. Στο πνεύμα του 10ου Πανελληνίου Αρχιτεκτονικού Συνεδρίου εντάσσεται και ο προβληματισμός για την ανάγκη ενίσχυσης της πολιτιστικής ταυτότητας των σύγχρονων μεγαλουπόλεων. Ένας τρόπος δράσης προς το σκοπό αυτόν είναι η ανάδειξη και η αξιοποίηση του αποθέματος των ιστορικών κτιρίων και συνόλων. Ανάλογες προσπάθειες γίνονται τις τελευταίες τρεις δεκαετίες σε όλες τις ευρωπαϊκές πόλεις που διαθέτουν ιστορικά κέντρα και κτίρια. Οι προσπάθειες αυτές υλοποιούνται μέσω οικονομικών και κοινωνικών προγραμμάτων, σε πολλές περιπτώσεις με την οικονομική υποστήριξη της Ε.Ο.Κ. Η αναβίωση των ιστορικών οικισμών και η ένταξή τους σε έναν ευρύτερο αστικό ιστό, εκτός από την ανάδειξη της πολιτιστικής ταυτότητας, οδηγεί και σε λύσεις κάλυψης στεγαστικών αναγκών ή στην κάλυψη αναγκών σε χώρους κοινωφελείς και αναψυχής στα κέντρα των μεγαλουπόλεων.

Η ημερίδα της Καβάλας είχε δύο θεματικές ενότητες. Στην πρώτη ενότητα, την πρωινή, αναφέρθηκαν δύο υλοποιημένα παραδείγματα: η εμπειρία της Θεσσαλονίκης, με θέμα τον παραδοσιακό οικισμό της Άνω πόλης της Θεσσαλονίκης, και το εγχείρημα ένταξης ενός παραδοσιακού τμήματος πόλης στον σύγχρονο αστικό ιστό, τα «Λαδάδικα» της Θεσσαλονίκης. Την πρώτη εισήγηση έκανε ο Π. Σταθακόπουλος, δρ πολεοδόμος, καθηγητής Αρχ/κής Σχολής Α.Π.Θ. Η εισήγηση του Π. Σταθακόπουλου εστιάστηκε σε διαπιστώσεις και συμπεράσματα από επεμβάσεις που έκανε ο ίδιος στα πλαίσια της ομάδας εργασίας για την Άνω πόλη της Θεσσαλο-

νίκης. Αναφέρθηκε σε τρία βασικά σημεία:

- στη μεθοδολογία του σχεδιασμού,
- στη δημιουργία zoning για τη διατήρηση της κατοικίας,
- στην απαραίτητη μείωση του συντελεστή δόμησης στους παραδοσιακούς οικισμούς.

Ο Μίλτος Μαυρομάτης, αρχιτέκτονας του Γραφείου Άνω Πόλης και παραδοσιακών οικισμών της ΔΙ.ΠΕ.ΧΩ.-Κ.Μ., αναφέρθηκε στην περιοχή «Λαδάδικα» της Θεσσαλονίκης και στο εγχείρημα διάσωσης-ένταξης ενός ιστορικού τμήματος πόλης στον σύγχρονο αστικό ιστό.

Έθιξε το πρόβλημα της διατήρησης που συνεχώς διογκώνεται εξαιτίας «...αρνητικής πολιτικής της χώρας μας για τη διατήρηση. Οι ελλείψεις στη νομοθεσία μας των κινήτρων, της υποδομής στο αντικείμενο της διαφύλαξης της αρχιτεκτονικής μας κληρονομιάς, είναι οι βασικές αιτίες του αφανισμού των ιστορικών μαρτυριών... Οι υπηρεσίες δεν μπορούν να ανταποκριθούν στο δύσκολο αυτό έργο εξαιτίας της πλημμυρούσας στελέχωσης τους από έμπειρους αρχιτέκτονες. Με αδυναμία στην οργάνωση και χωρίς οικονομικό προγραμματισμό, συνεχίζουν να εφαρμόζουν την απόσπαστη διαδικασία χαρακτηρισμού κτι-

ρίων ως διατηρητέων. Αποτέλεσμα είναι, η προσπάθεια διαφύλαξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς να παραμένει απλή προσπάθεια, να δυσφημείται απέναντι στον πολίτη και, τελικώς, να εγκαταλείπεται...»

Η περιοχή «Λαδάδικα» στη Θεσσαλονίκη είναι η αγορά του λιμανιού και βρίσκεται νοτιοανατολικά του ιστορικού κέντρου της Θεσσαλονίκης σε επαφή με το κεντρικό λιμάνι της πόλης. «...Η περιοχή έδινε εικόνα υποβαθμισμένου περιβάλλοντος με επικίνδυνα κτίρια και αδυναμία επίσκεψής της τις βραδινές ώρες λόγω των περιθωριακών στοιχείων και των ανθρώπων του υποκόσμου...»

Μέσα από το πρόγραμμα αυτό για την ανάπλαση της περιοχής των Λαδάδικων έγινε «προσπάθεια ανατροπής της αναποτελεσματικής διαδικασίας της διατήρησης...»

Το σχέδιο δράσης για τη διαφύλαξη των κτιριακών συνόλων που διαμορφώθηκε, είχε τους εξής στόχους:

1. τη διάσωση των κτισμάτων,
2. τη συμμετοχή του πολίτη στη διατήρηση,
3. την επισκευή-επανάχρηση των ερειπωμένων κτιρίων,
4. την περιβαλλοντική εξυγίανση της περιοχής (πεζοδρομήσεις, αναπλάσεις κοινοχρήστων χώρων κ.λπ.),
5. την υπεραξία των κτιρίων ώστε να αποθαρρυνθεί η αντιπαροχή με τον ισχύοντα Σ.Δ. που είναι 4,8 (οκταώροφες οικοδομές),
6. την απομάκρυνση του «γκέτο» των περιθωριακών ομάδων,
7. την είσοδο των πολιτών στο απροσέλαστο αυτό τμήμα του ιστορικού κέντρου,
8. την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.

...Κύριος στόχος και εργαλείο αυτού του εγχειρήματος ήταν η ενθάρρυνση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας...»

Στη συνέχεια της πρωινής ενότητας έγιναν δύο εισηγήσεις με θέμα την εμπειρία της Καβάλας, η οποία διαθέτει ένα πολύ αξιόλογο απόθεμα ιστορικών κτιρίων και συνόλων, δεν υπάρχει όμως καμία πρόνοια και οργανωμένη προσπάθεια για τη διαφύλαξή του.

Η Σαπφώ Αγγελούδη, αρχιτέκτων, αναφέρθηκε στην Καβάλα εκτός των τειχών, και η Ιωάννα Μήτσου, αρχιτέκτων (σε συνεργασία με τον Αργύρη Μπακιριτζή-ΥΠΠΟ-Εφορεία Κλασικών-Προϊστορικών αρχαιοτήτων Καβάλας) αναφέρθηκε στην παλιά πόλη της Καβάλας σήμερα.

Η Σαπφώ Αγγελούδη παρουσίασε τα νεοκλασικά κτίρια της Καβάλας εκτός των τειχών. Παράλληλα, μας ανέπτυξε τις δυνατότητες ένταξης των παραδοσιακών συνόλων στον ιστό της σύγχρονης πόλης. Προσπάθησε να αποδείξει πως «...τα σύνολα μπορούν να ικανοποιήσουν πλήρως τις ανάγκες στέγασης όλων των χρήσεων στο κέντρο της πόλης...»

Αφού αναφέρθηκε στην ελλιπή πρόνοια των εμπλεκόμενων φορέων για τη διατήρηση των ιστορικών κτισμάτων και μνημείων, κατέταξε τα ιστορικά και ενδιαφέροντα κτίρια και σημεία της πόλης σε δεκατρείς οικιστικές ενότητες και σύνολα, και, παρουσιάζοντάς τα, έκανε και μνεία για τις προτάσεις διατήρησής τους.

Η τελική πρόταση της εισήγησης αυτής είναι:

- «1. να μην αποκατασταθούν τα διατηρητέα κτίσματα,
2. να λήξει το καθεστώς των προτεινόμενων προς διατήρηση,
3. να εκπονηθούν ειδικές μελέτες ανάπλασης και ανάδειξης των περιοχών όπου υπάρχουν πυρήνες τέτοιων κτισμάτων».

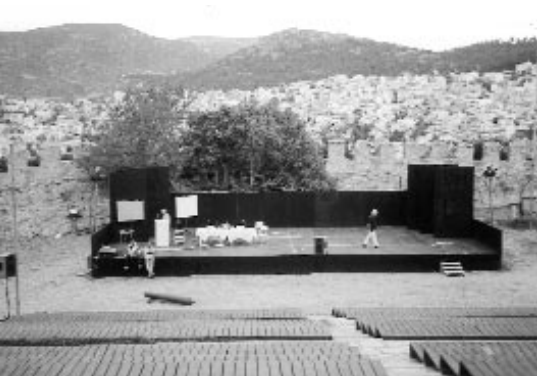
Η Ιωάννα Μήτσου παρουσίασε τη συνοικία Παναγία της Καβάλας, που αποτελεί τον ιστορικό πυρήνα της πόλης. Το ενδιαφέρον της εισήγησης αυτής επικεντρώθηκε σε προτάσεις για τη διατήρηση του παραδοσιακού αυτού οικισμού, ο οποίος, εκτός από την ανακήρυξη ως διατηρητέων ολιγών μεμονωμένων κτισμάτων, δεν έχει καμία άλλη προστασία για τη διατήρησή του από την πολιτεία.

Τονίστηκε ότι «...η σημερινή προστασία του οικισμού θεωρείται ανεπαρκής. [...] Ο ρόλος της αρμόδιας ΕΠΑΕ ελαχιστοποιείται στην επιβολή ενός πολύ γενικού μοντέλου παραδοσιακής κατοικίας... Οι αρμόδιοι φορείς δεν μπορούν να έχουν έλεγχο της εξέλιξης του οικισμού ως συνόλου, και παρουσιάζονται αντιφατικοί ή αναρμόδιοι. [...] Η μόνη οργανωμένη προσπάθεια μερικής αποκατάστασης όψεων κτιρίων έγινε από τον Δήμο Καβάλας τα έτη 1990-1992, στα πλαίσια διακρατικού προγράμματος εκπαίδευσης ανέργων σε παραδοσιακές τεχνικές κτισμάτων... Πρόκειται για σημειακές επεμβάσεις που δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι βελτιώνουν το σύ-

κάτω: Πρωινή συνεδρία. Στο προσεδρείο ο Ιωάννης Καλαϊτζής, αρχ. μηχ., Πρόεδρος ΣΑΝΚ και ο Θανάσης Μπούρης, αρχ. μηχ., μέλος οργανωτικής επιτροπής 10ου ΠΑΣ

20ό Συνέδριο UIA Πεκίνο 1999

νολο... Χρειάζεται ενιαία ρύθμιση που θα αποκλείσει την ετερογένεια και θα αναβαθμίσει το σύνολο. [...] Ακόμα χρειάζονται χειρισμοί για τις ιδιαιτερότητες του οικισμού».

Τονίστηκε η ανάγκη συνολικής αντιμετώπισης της αναβάθμισης και διατήρησης του οικισμού από ένα φορέα, ο οποίος πιθανόν θα αναλάβει και την υλοποίηση του έργου. «...Μια συνολική αντιμετώπιση θα είναι το επακόλουθο μιας μελέτης για το σύνολο του οικισμού, η οποία θα προτείνει και τους ειδικούς όρους δόμησης, χαρακτηριστικούς για τον οικισμό. [...] Αναβάθμιση μιας συνοικίας σημαίνει κατά πρώτο λόγο αναβάθμιση των κοινωνικών προβλημάτων που έχουν συσσωρευτεί και οδηγούν σχεδόν πάντα στην υλική και πολεοδομική αναβάθμιση...»

Στην πρωινή συνεδρία γίνανε επίσης δύο παρεμβάσεις: από τη Θάλεια Χαραλαμπίδου, αρχιτέκτονα, καθηγήτρια του ΤΕΙ Αθήνας, και τον Θανάση Μπούμη, αρχιτέκτονα, μέλος της οργανωτικής επιτροπής του 10ου Αρχιτεκτονικού Συνεδρίου.

Η Θάλεια Χαραλαμπίδου αμφισβήτησε τον χαρακτηρισμό της συνοικίας της Παναγίας της Καβάλας ως «Ανω Πόλης» ισχυριζόμενη ότι αυτός είναι ανεπιτυχής, ως ταυτιζόμενος με τον παραδοσιακό οικισμό της «Ανω Πόλης» της Θεσσαλονίκης. Επίσης, τοποθετήθηκε για τη διαλεκτική σχέση του παρελθόντος με το παρόν και «...την προσπάθεια διατήρησης της ιστορικής μνήμης. [...] Παράλληλα να μη χαθεί η ελπίδα και η χαρά και η ενότητα αυτής της κοινωνίας που αναπτύσσεται σε επίπεδο γειτονιάς...»

Ο αρχιτέκτων Θανάσης Μπούμης χαιρέτησε «τις προσπάθειες για μια Αστική Αειφόρο Ανάπτυξη σε μια στιγμή που αρχίζει το τρίτο Κ.Π.Σ., παραμονές της ένταξης της Ελλάδος στην ΟΝΕ. [...] Το πλαίσιο αξιολόγησης του Γ' Κ.Π.Σ. με αρχές αειφόρου ανάπτυξης συναρθρώνεται γύρω από τέσσερις αλληλοεξαρτώμενους στόχους:

1. Την ενδυνάμωση της οικονομικής ευημερίας και της απασχόλησης στα αστικά κέντρα,
2. την προώθηση της ισότητας και της αναζωογόνησης των υποβαθμισμένων αστικών ζωνών,
3. την προστασία και τη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος,
4. τη συμβολή στην καλή διακυβέρνηση των αστικών περιοχών και στην ενίσχυση του τοπικού δυναμικού».

Στην απογευματινή συνεδρίαση παρουσιάστηκαν δύο εισηγήσεις από την εμπειρία της Θεσσαλονίκης, από τους συναδέλφους αρχιτέκτονες Γ. Παπακώστα και Λ. Παπαδόπουλο, επίκουρους καθηγητές του τμήματος αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ.

Ο Γ. Παπακώστας αναφέρθηκε στην ένταξη του ιστορικού τμήματος του λι-

μανιού της Θεσσαλονίκης στον αστικό ιστό της πόλης. Το εγχείρημα αυτό είναι αποτέλεσμα συνεργασίας τριών φορέων: ΥΠΕΧΩΔΕ-Ο.Π.Π.Θ Θεσσαλονίκη '97-Οργανισμός Λιμένος Θεσσαλονίκης. Η προσπάθεια αυτή ενέταξε τμήμα του παλιού λιμανιού (Α' προβλήτα) στην πόλη της Θεσσαλονίκης με νέες χρήσεις, συμβατές με τον ιστορικό χαρακτήρα της περιοχής.

Η εισήγησή του παρουσίασε τα συμπεράσματα Ερευνητικού Προγράμματος που ανατέθηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ σε ερευνητική ομάδα του ΑΠΘ. Έγινε μια ανασκόπηση της εξέλιξης της περιοχής της μελέτης και αναφορές στην αρχιτεκτονική των κτιρίων του λιμανιού, και παρουσιάστηκε «...η υλοποίηση της αποκατάστασης των κτιρίων με το σύστημα Μελέτη-Κατασκευή. [...] Τα κελύφη των κτιρίων αυτών προσαρμόστηκαν στις ανάγκες νέων λειτουργιών (αίθουσες λόγου και θεάματος). [...] Τα λιμάνια των πόλεων τα οποία εγκαταλείπονται και στερούνται ιδιαίτερης ιστορικής και πολιτισμικής αξίας, αντιμετωπίζονται διεθνώς ως εκτάσεις προς ανοικοδόμηση και αξιοποίηση. Ωστόσο, σήμερα, πολλαπλασιάζονται οι προσεγγίσεις σύμφωνα με τις οποίες τα λιμενικά σύνολα, ως ιστορικά κτιριακά σύνολα και τόποι, θεωρούνται μέρος της ιστορίας και της αρχιτεκτονικής της πόλης, και αντιμετωπίζονται ανάλογα. Κοινό χαρακτηριστικό όλων σχεδόν των περιοχών των παλιών λιμανιών είναι ότι διαθέτουν εξαιρετικά πλεονεκτήματα, όπως, ιστορικότητα, κεντρικότητα, επαφή με το υδάτινο μέτωπο της πόλης, ιδιοκτησία κατά κανόνα δημόσια, ύπαρξη εκτεταμένων αδόμητων χώρων και ιστορικά αξιόλογο κτιριακό απόθεμα. Τα χαρακτηριστικά αυτά καθιστούν ως πρώην λιμενικές εκτάσεις προνομιακές ζώνες αστικής επέκτασης. Είναι πολεοδομικά τόσο καίριες οι περιοχές αυτές, ώστε τα προγράμματα ανάπλασης συνδέονται συχνά με γενικότερους στόχους αστικής ανάπτυξης και χρησιμοποιούνται ως μέσα αναζωογόνησης των ασταθών τοπικών οικονομιών, ανασυγκρότησης των αστικών ιστών, αλλά και αναβάθμισης των τοπίων των πόλεων...»

Ο Λόης Παπαδόπουλος μας ανέφερε την πολιτική ένταξης ιστορικών κτιρίων και συνόλων στον ιστό της σύγχρονης πόλης, όπως αυτή προκύπτει από το υλοποιημένο έργο και τις μελέτες που συντάχθηκαν από τον Ο.Π.Π.-Θεσσαλονίκη '97, και υποστήριξε ότι το αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας, παρά τις αστοχίες των αρχιτεκτονικών χειρισμών στις επιμέρους μελέτες, είναι ευεργετικό, γιατί υποστηρίζει το χαρακτήρα των δημοσίων εκτάσεων του αστικού χώρου και τον επαναπροσδιορισμό της σχέσης πόλη-θάλασσα. Ακολούθησαν ερωτήσεις προς τους εισηγητές.

Η νότια είσοδος στην «Απαγορευμένη Πόλη», Πεκίνο 1999, φωτ. Σ. Γεωργίου

πάνω: Απογευματινή συνεδρία στον χώρο του Φρουριού Καβάλας
μέση: Πρωινή συνεδρία στην αίθουσα της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Καβάλας

Υ.Γ.1. Το κείμενο εμπεριέχει αποσπάσματα από τις εισηγήσεις, τα οποία κρίθηκαν σκόπιμα να γραφούν όπως αναφέρθηκαν, για να μεταφέρουν το πνεύμα της ημερίδας.

Υ.Γ.2. Οι συνάδελφοι Π. Σταθακόπουλος και Λ. Παπαδόπουλος δεν παρέδωσαν στην οργανωτική επιτροπή της ημερίδας το κείμενο των εισηγήσεών τους, και για το λόγο αυτό περιοριστήκαμε σε περίληψη της εισήγησής τους.

Το 20ό Συνέδριο της UIA

Γιώργος Σημαιοφορίδης, Βάλια Αγαπίου, Βασίλης Σγούτας

Τρία χρόνια μετά την επιτυχία της Βαρκελώνης (1996), το XX Συνέδριο της Διεθνούς Ένωσης Αρχιτεκτόνων (UIA), συγκέντρωσε περισσότερους από 2000 αρχιτέκτονες απ' όλο τον κόσμο και 4000 φοιτητές αρχιτεκτονικής, απ' όλη την Κίνα, για 4 μέρες στο Πεκίνο, σ' ένα συνέδριο που θα μείνει στην ιστορία της UIA ως το Συνέδριο της ανακάλυψης του Πεκίνου, το Συνέδριο των φοιτητών και, για τους Έλληνες, το Συνέδριο στο οποίο εκλέχθηκε ο Βασίλης Σγούτας νέος Πρόεδρος της UIA για την επόμενη τριετία!!!

Οι δύο πρώτες μέρες του Συνεδρίου διεξήχθησαν στο Μέγαρο του Λαού, στην αίθουσα όπου ο Πρόεδρος Μάο ανακοίνωνε τα κυβερνητικά προγράμματα στους εκπροσώπους του λαού – εδώ, 5000 αρχιτέκτονες συζητούν για την πόλη και το μέλλον της αρχιτεκτονικής. Μετά τις εναρκτήριες ομιλίες (Wu Liangyong, Kenneth Frampton), οι βασικές ομιλίες διαδέχθηκαν η μία την άλλη: Jean Nouvel, Charles Correa, Ruy Ohtake, A.V. Ikonnikov, Ricardo Legorreta Vilchis, Kenneth Yeang, François Barré, Philip Sutton Cox, Moshe Safdie, Ignacio Arillas, Terry Farrell, Paul Andreu... Στα διαλλείμματα, όλοι οι σύνεδροι γευματίζουν στα σκαλοπάτια της εισόδου, κάτω από τη μνημειώδη κιονοστοχία, ατενίζοντας την Τιεναμέν. Σε κανένα προηγούμενο συνέδριο, οι αρχιτέκτονες δεν βρέθηκαν τόσο κοντά στο δέος –έστω και ως απόηχο– της εξουσίας.

Διαφορετικό το ύψος των εργασιών στις δύο επόμενες μέρες που ξετυλίχθηκαν στη νησίδα του Διεθνούς Συνεδριακού Κέντρου, στο Βόρειο Πεκίνο, κοντά στο Εθνικό Λαογραφικό Πάρκο και τα νέα αθλητικά συγκροτήματα. Τριανταεπτά εργαστήρια, άλλα οργανωμένα από τις ομάδες εργασίας της UIA, και άλλα με πρωτοβουλία των αρχιτεκτόνων-συνέδρων. Συζητήσεις συλλογικές, ένα αλισβερίσι κόσμου και θεμάτων – το ξεδίπλωμα της αρχιτεκτονικής εφ' όλης της ύλης: το ζήτημα της άσκησης του επαγγέλματος, χώροι υγείας και πολιτισμού, αρχιτεκτονική εκπαίδευση, χώροι άθλησης και αναψυχής· τα κεντρικά θέματα που τράβηξαν την προσοχή και το ενδιαφέρον, θέματα κρίσιμα σε μια μεταβατική εποχή, όπου όλα μοιάζει να αναζητούν τον επαναπροσδιορισμό τους.

Τα 6 θέματα που συγκρότησαν το XX Συνέδριο (σε παρένθεση τα ονόματα των αρχιτεκτόνων που τεκμηρίωσαν τον 3ο τόμο των Ακαδημαϊκών Πρακτικών, που περιλαμβάνει τις βασικές εισηγήσεις στις θεματικές ενότητες του Συνεδρίου) είναι: «Αρχιτεκτονική και Περιβάλλον» (Nicholas Grimshaw, Zhu Wenyi), «Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία» (Nils Carlson, Wu Zhiqiang/Chen Bingzhao/Tang Zilai), «Αρχιτεκτονική και Τεχνολογία» (Thomas Herzog, Xia Yimin/Du Chunlan/Zhang Xinggou), «Αρχιτεκτονική και Πολιτισμός» (Bruno Stagno, Zeng Jian/Zou Denong/Zhang Yukun), «Αρχιτεκτονική και Επάγγελμα» (James Scheeler, Zhang Qinnan), και «Αρχιτεκτονική Εκπαίδευση και Νέοι Αρχιτέκτονες» (Alexander Kudryantsev, Zhong Dekun/Chen Wei). Ο τόμος συμπληρώνεται με την *Χάρτα του Πεκίνου*, η οποία συν-

τάχθηκε από τον καθηγ. Liangyong του Πανεπιστημίου Tsinghua, Πρόεδρο της Επιστημονικής Επιτροπής του Συνεδρίου. Η *Χάρτα* παρουσιάστηκε στο Συμβούλιο της UIA τον Φεβρουάριο και επικυρώθηκε στο XX Συνέδριο, ως επίσημο έγγραφο της UIA, αποτελώντας εφεξής ένα σημείο αναφοράς στην αρχιτεκτονική του 21ου αιώνα.

Την παράσταση ομολογουμένως, έκλεψε ο Γιαπωνέζος αρχιτέκτων Tadao Ando· 4000 άτομα παρακολούθησαν, ένα Σάββατο πρωί, την αφήγηση ενός ιδιότυπου star που αναφέρεται σε απλά πράγματα και εμπειρίες, όπως στην πόλη της Osaka, στο σεισμό του Kobe, κ.ά., για να καταλήξει, μέσα από μια προσωπική και ποιητική συνάμα διαδρομή, στα έργα του. Στο μικρό αφιέρωμα που ακολουθεί, παρουσιάζονται: μια περιήγηση στα δρώμενα, από την Β. Αγαπίου, τα βασικά σημεία της ομιλίας του Β. Σγούτα, 3 κείμενα που μεταφράστηκαν από τον τόμο των Πρακτικών (πάνω στα θέματα του περιβάλλοντος, της πολεοδομίας, και της τεχνολογίας, εν όψει του 10ου Συνεδρίου του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ), και δύο εισηγήσεις Ελλήνων συνέδρων, του Ν. Φιντικάκη και της Α. Λεβέντη, στα αντίστοιχα εργαστήρια του XX Συνεδρίου.

Γιώργος Σημαιοφορίδης

Οι Σύνεδροι στα σκαλοπάτια του Μεγάρου του Λαού, Πεκίνο 1999, φωτ. Σ. Γεωργίου

Ένα Συνέδριο Αρχιτεκτόνων στο Πεκίνο

Το 20ό Συνέδριο της UIA (Διεθνούς Ένωσης Αρχιτεκτόνων) πραγματοποιήθηκε στο Πεκίνο από τις 23 έως και τις 26 Ιουνίου 1999.

Η συμμετοχή των περίπου 7.000 Αρχιτεκτόνων απ' όλο τον κόσμο στο πρώτο τέτοιο Συνέδριο, που πραγματοποιήθηκε σε χώρα της Άπω Ανατολής, δείχνει την επιτυχία που, κατά τη γνώμη μας, είχε.

Επιτυχία που οφείλεται στην τεράστια προσπάθεια της διοργανώτριας χώρας να αποδείξει διεθνώς το «άνοιγμα», που από χρόνια επιχειρεί στον υπόλοιπο κόσμο και, κύρια, στη Δύση, μετά από δεκαετίες απομονωτισμού της γιγάντιας αυτής υπερδύναμης.

Η κινητοποίηση των εθελοντών για την άρτια διοργάνωση ήταν αισθητή, όπως και η υπερπροσφορά παροχών και διευκολύνσεων στους συνέδρους, που συνέρρευσαν απ' όλο τον κόσμο, οι περισσότεροι πιστεύουμε πραγματοποιώντας ένα «όνειρο ζωής», να γνωρίσουν από κοντά τη μυθική και εξωτική για τους δυτικούς χώρα των 1.300.000.000 κατοίκων, η οποία είναι ταυτόχρονα η τελευταία «κοιτίδα» του υπαρκτού σοσιαλισμού στην εποχή μας. Στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της επιβολής διεθνώς της «νέας τάξης πραγμάτων» εκ μέρους της μοναδικής πλέον υπερδύναμης μετά την κατάρρευση του υπόλοιπου μπλοκ χωρών με το ίδιο σύστημα διακυβέρνησης με τη διοργανώτρια χώρα του Συνεδρίου.

Το Πεκίνο «ζούσε» κυριολεκτικά στο ρυθμό του Συνεδρίου, που έγινε τη χρονιά της 50ης επετείου της επανάστασης, που μετέτρεψε την αυτοκρατορία με την «απαγορευμένη», για το λαό, διοργανώτρια πόλη σε λαϊκή δημοκρατία, σε πείσμα όλων των εισβολέων που από αιώνες δυνάστευσαν τον αχανή και μυστηριώδη αυτό τόπο.

Η υποδοχή στο Παλάτι του Λαού, η εξυπηρέτηση των συνέδρων σε όλα τα επίπεδα, οι δεξιώσεις και οι ειδικές εκδηλώσεις, η τεράστια δημοσιότητα που δόθηκε από τον Τύπο στο γεγονός, η αθρόα συμμετοχή

εκπροσώπων του κλάδου μας όλων των λαών στη διοργάνωση, δείχνουν με τον πιο ανάγλυφο τρόπο τη μεγάλη σημασία που δόθηκε από την Κίνα και την ανταπόκριση του κόσμου σ' αυτήν.

Οι εντυπώσεις δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να είναι μια απλή εξιστόρηση των θεματικών ενοτήτων και των συμπερασμάτων και να αποδεσμευθούν από την πολυεπίπεδη εμπειρία της επίσκεψης αυτής καθου-τής στο Πεκίνο.

Η επίσημη έναρξη έγινε στο Μέγαρο του Λαού, στην Πλατεία Τιέν Αν Μεν, που είναι το Κοινοβούλιο της Κεντρικής Κυβέρνησης, στην αίθουσα, που συνεδριάζουν οι βουλευτές της χώρας. Ένα τεράστιο πανώ στην είσοδο υποδεχόταν τους συνέδρους με τίτλο: «Αρχιτέκτονες και φίλοι από όλο τον κόσμο, καλώς ήρθατε!»

Χαιρετισμούς προς τους συνέδρους απηύθυνε ο Πρόεδρος του Συνεδρίου, υπουργός Κατασκευών της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας Yu Zhengsheng, ο οποίος έκανε εκτενή αναφορά στους Κινέζους Αρχιτέκτονες και το έργο τους στα 50 χρόνια της Νέας Κίνας.

Στη συνέχεια, χαιρέτισε η απερχόμενη Πρόεδρος της UIA Sara Torpelson de Grinberg, από το Μεξικό, η οποία αναφέρθηκε στα 51 χρόνια ύπαρξης και δράσης της Ένωσης, υπογραμμίζοντας το γεγονός ότι χάρη στην ύπαρξη της UIA έγινε δυνατή η διεθνής συνεργασία, ειδικά μάλιστα με την UNESCO, γεγονός που ήταν αφορμή να αντιμετωπιστούν πολλά από τα επαγγελματικά θέματα των Αρχιτεκτόνων. Ειδικότερα αναφέρθηκε στις σημαντικές αλλαγές, που έγιναν στο διάστημα αυτό στο επάγγελμα του Αρχιτέκτονα διεθνώς.

Ο Πρόεδρος της Εθνικής Επιτροπής της Κινέζικης Εθνοσυνέλευσης Li Ruihuan, έκανε μεγάλη αναφορά στην ιστορία της διοργανώτριας πόλης του Πεκίνου, μιάς πόλης με ιστορία 3.000 ετών και για 800 χρόνια Πρωτεύουσας της χώρας (επί λέξει σημαίνει Βόρεια Πρωτεύουσα). Ακολούθησε ομιλία του Οργανωτικού Γραμματέα του Συνεδρίου, ο οποίος αναφέρθηκε στο μέλλον του αρχιτέκτονα και της αρχιτεκτονικής.

Στην έναρξη επίσης μίλησαν ο Αντιπρόεδρος της Ένωσης Αρχιτεκτόνων καθ. Πανεπιστημίου Tinsghua Wu Liangyong, και ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Columbia των Ην. Πολιτειών Αμερικής Kenneth Frampton, με θέμα (και οι δύο) τις προοπτικές των Αρχιτεκτόνων και της Αρχιτεκτονικής κατά τον 21ο αιώνα, τα προβλήματα που έφερε η νέα τεχνολογία και η έκρηξη στην ανάπτυξη των πόλεων, σε συνδυασμό με τα προβλήματα του περιβάλλοντος και της ζωής στις σύγχρονες πόλεις.

Η τελετή λήξης της πρώτης ημέρας περιελάμβανε δεξίωση στο Μέγαρο του Λαού με παραδοσιακά συγκροτήματα μουσικά και χορευτικά. Προηγήθηκε η απονομή των Βραβείων της UIA του 1999 από την Πρόεδρο S. Torpelson de Grinberg.

Το πρόγραμμα, εκτός της επίσημης εκδηλώσεως της έναρξης και λήξης του Συνεδρίου, ήταν καθορισμένο και αναπτύχθηκε σε έξι θεματικές ενότητες, ως εξής:

1. Αρχιτεκτονική και Περιβάλλον,
2. Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία,
3. Αρχιτεκτονική και Τεχνολογία,
4. Αρχιτεκτονική και Πολιτισμός,
5. Αρχιτεκτονική και Επαγγελματισμός,
6. Αρχιτεκτονική Εκπαίδευση και Νέοι Αρχιτέκτονες.

Η Ελληνική παρουσία

Η ελληνική παρουσία ήταν εξαιρετικά σημαντική, με συμμετοχή περίπου 50 Αρχιτεκτόνων.

Την εποπτεία και τον γενικό συντονισμό του Συνεδρίου είχε ο Γενικός Γραμματέας της UIA, Βασίλης Σγούτας. Ο ίδιος συντόνισε τις συνεδριάσεις των «φόρουμ» με θέμα «Αρχιτεκτονική και Παιδιά», κα-

Λογοροπία: Αρχιτεκτονική και Περιβάλλον

του Nicholas Grimshaw, αρχιτέκτονα

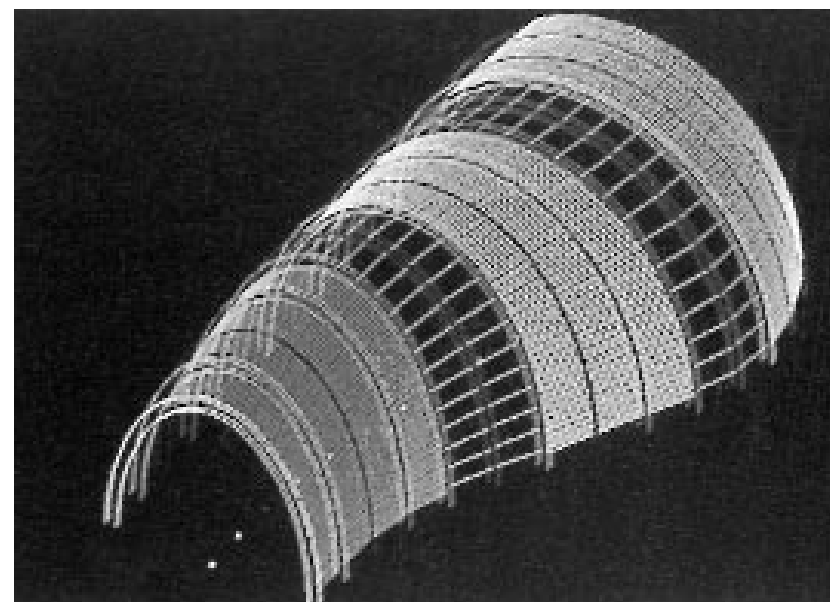
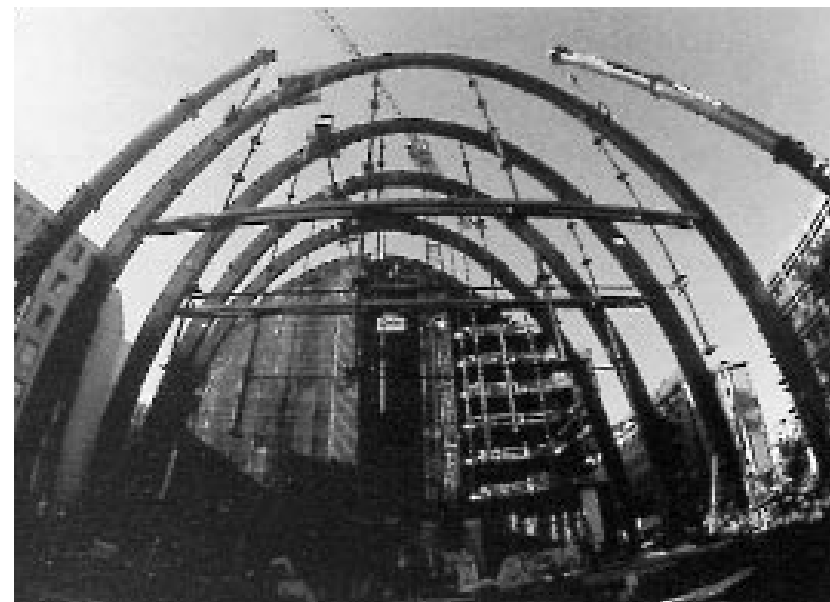
Θέλω να ξεκινήσω λέγοντας ότι, καθώς πλησιάζουμε στο τέλος της δεύτερης χιλιετίας, φαίνεται ότι, επιτέλους, αρχίζουμε να αντιμετωπίζουμε τον πλανήτη μας με το σεβασμό που του αξίζει. Οι δύο πρόσφατες διασκέψεις στο Ρίο για τη Γη και η διάσκεψη του Κόμπε ασχολήθηκαν με μεγάλο αριθμό περιβαλλοντικών θεμάτων, σε διεθνή κλίμακα. Θέλω να πιστεύω ότι μπαίνουμε στην τρίτη χιλιετία με πολύ μεγαλύτερο αίσθημα ευθύνης για τον πλανήτη μας. Το ερώτημα με το οποίο θ' ασχοληθώ στην ομιλία μου, είναι ο ρόλος που μπορούμε να παίξουμε στην ευθύνη αυτή ως αρχιτέκτονες. Πιστεύω ότι μπορούμε να παίξουμε σημαντικό ρόλο, και η ομιλία αυτή περιλαμβάνει μερικές απ' τις δικές μου σκέψεις πάνω σε θέματα παγκόσμιας ευθύνης, τα οποία αποτελούν μέρος της φιλοσοφίας του επαγγέλματός μας για το μέλλον. Αν και τα περιβαλλοντικά θέματα για τα οποία πρόκειται να μιλήσω είναι θετικά, δυσκολεύτηκα πολύ να βρω θετικά παραδείγματα ή θετικές εικόνες για το περιβάλλον. Είμαστε συνηθισμένοι στην πληθώρα αρνητικών εικόνων, όπως εκείνες των πετρελαιοπηγών που καίγονται, και των κατεστραμμένων τοπίων από τα μεταλλεία. Θ' αφήσω τις δύο

αυτές διαφάνειες και θα προχωρήσω σε πιο θετικά θέματα.

Μιλώντας για θετικά θέματα, θέλω να αναφερθώ στην πρόσθετη οθόνη πάνω απ' το κεφάλι μου, την οποία δεν μπορώ να βλέπω την ώρα που μιλάω. Στην οθόνη αυτή βλέπετε μια σειρά από εικόνες με εμένα να περπατώ, μέσα από το Regent's Park, για να διανύσω τα τρία χιλιόμετρα που με χωρίζουν απ' τη δουλειά μου. Υπάρχουν οκτώ διαφάνειες, που θα εμφανιστούν παράλληλα με τις κύριες διαφάνειες της ομιλίας μου. Ο λόγος που σας δείχνω αυτή τη διαδρομή, είναι γιατί υπολόγισα ότι, αν έκανα την ίδια διαδρομή με αυτοκίνητο, θα έπρεπε να φυτέψω 300 δέντρα επαρκούς μεγέθους για να αντισταθίσω τη ρύπανση που θα είχα προκαλέσει. Επομένως, πιστεύω ότι με τη μικρή αυτή συνδρομή μου βοηθώ, καθημερινά, το περιβάλλον της Γης.

Έχοντας ήδη περάσει στα θετικά θέματα, θα σκιαγραφήσω τα θέματα που σκοπεύω να καλύψω στη διάλεξη αυτή. Το πρώτο είναι το σημαντικό θέμα της χαρτογράφησης και της διαχείρισης των κτιρίων και του περιβάλλοντος: όσο περισσότερα ξέρουμε, τόσο μεγαλύτερες πιθανότητες έχουμε να κάνουμε κάτι αποτελεσματικό μέσω του σχεδιασμού. Το δεύτερο θέμα είναι η ευελιξία: όσο πιο ευέλικτα είναι τα κτίριά μας, τόσο πιο πολύ μπορούμε να ανταποκριθούμε στην αλλαγή και τόσο πιο εύκολα θα μπορούμε, μακροπρόθεσμα, να βγούμε απ' αυτά. Το τρίτο θέμα μου είναι οι επικοινωνίες: όσο πιο αποτελεσματικά μπορούμε να επικοινωνήσουμε μεταξύ μας, τόσο λιγότερο θα χρειάζεται να μετακινούμαστε, γεγονός που έχει ευρύτερες συνέπειες για την εξέλιξη όχι μόνο των πόλεων, αλλά και ολόκληρων χωρών. Το τέταρτο θέμα είναι η σχέση των αστών με τη φύση: πώς μπορούμε να απολαύσουμε τα θαύματα του φυσικού κόσμου χωρίς να τον καταστρέφουμε. Το πέμπτο σημείο είναι η παρακμή της μεταποίησης (που αποτέλεσε την ίδια τη βάση του ανεπτυγμένου κόσμου) και η εμφάνιση των βασιζόμενων στη γνώση βιομηχανιών, όπως ο σχεδιασμός. Το έκτο και τελευταίο μου θέμα άπτεται των πιο επιτακτικών θεμάτων της εποχής μας: πώς τα λεγόμενα ανεπτυγμένα κράτη μπορούν να μοιραστούν τους πόρους τους και την εμπειρογνώμοσή τους με τα υπανάπτυκτα κράτη. Κατά τη γνώμη μου, αυτός είναι ο δρόμος για έναν ειρηνικότερο κόσμο. Ας ξεκινήσουμε με το πρώτο μου θέμα, τη χαρτογράφηση και τη διαχείριση των κτιρίων και του περιβάλλοντός μας...

Η ρύπανση των ποταμών στην Ευρώπη υπήρξε πολύ σημαντικό πρόβλημα για αρκετό καιρό, με αποτέλεσμα, τώρα, τα ποτάμια να βρίσκονται στο στάδιο του καθαρισμού. Για παράδειγμα, στα ανώτερα τμήματα του Τάμεση, τώρα μπορεί κανείς να ψαρέψει. Σημαντική πρόοδος έχει σημειωθεί με τις διεθνείς συμβάσεις για τον καθαρισμό των ποταμών της Ευρώπης. Αυτά τα παραδείγματα χαρτο-

πάνω: Κατασκευή του Ludwig Erhard Haus, Βερολίνο, 1997

μέση: Ψηφιακή εικόνα που δείχνει τη σχεδίαση κατασκευαστικής δομής/επιδερμίδας στο Ludwig Erhard Haus, Βερολίνο

γράφησης και διαχείρισης είναι ένα μεγάλο βήμα προς τα εμπρός.

Τώρα υπάρχει διαχείριση των δασών. Η καθιέρωση πρακτικών όπως η αναδάσωση, ο έλεγχος της ανάπτυξης και η αραίωση των δέντρων σημαίνει ότι δεν διαπράττουν πλέον έγκλημα οι αρχιτέκτονες όταν ζητούν να χρησιμοποιηθεί ξυλεία φυλλοβόλων δέντρων στα κτίριά τους. Το αλουμίνιο ανακυκλώνεται, χρησιμοποιώντας το 20% μόνο της ενέργειας που καταναλώθηκε για την αρχική του τήξη. Διάβασα ότι, μέχρι το έτος 2020, δε θα χρειάζεται πια η μετάλλευση του αλουμινίου, γιατί θα κυκλοφορεί αρκετό, το οποίο θα ανακυκλώνεται συνεχώς. Αυτή την προοπτική τη βρίσκω πολύ ενδιαφέρουσα.

Τα λάστιχα των αυτοκινήτων ανακυκλώνονται για διάφορους σκοπούς: για την παραγωγή θέρμανσης και ως συστατικά μιας βασικής μορφής στέγασσης. Πολλά μέταλλα τώρα συμπίεζονται και φυλάσσονται για να κατασκευαστούν μπαλάκια του τένις. Η ρύπανση του αέρα έχει αρχίσει να αντιμετωπίζεται: η αυτοκινητοβιομηχανία, στην οποία περιλαμβάνονται και τεράστιες εταιρείες όπως η Honda, ερευνά τη χρήση ηλιακών κυττάρων για

την κίνηση των οχημάτων. Μου αρέσει ιδιαίτερα το μήνυμα που περνά η εικόνα στην οποία οι καμήλες μεταφέρουν ηλιακά κύτταρα σε απομακρυσμένα χωριά.

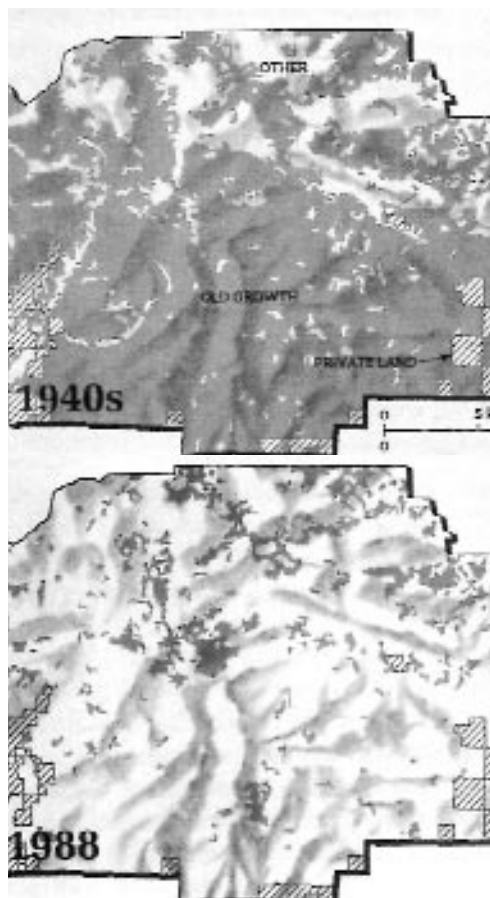
Σήμερα, σχεδόν το 80% των εφημερίδων παράγεται από ανακυκλωμένο χαρτί. Ένα ενδιαφέρον θέμα εδώ είναι η επίδραση του compact disc [«συμπυκνωμένου δίσκου»] για την αποθήκευση πληροφοριών. Τώρα εξοικονομούμε τεράστιες ποσότητες χαρτιού. Στη διαφάνεια αυτή βλέπετε τον Bill Gates να παρουσιάζει τις τεράστιες ποσότητες χαρτιού που χρειάζονται για να αναπαραχθούν οι πληροφορίες που περιέχονται σε έναν και μόνο δίσκο. Οι κορμιοί των δέντρων που βλέπετε στην εικόνα αυτή να επιπλέουν στο ποτάμι, θα μεταβληθούν όλοι σε χαρτί για την εκτύπωση πληροφοριών οι οποίες θα μπορούσαν να χωρέσουν σ' δίσκους που μπορούν να μεταφερθούν σε έναν μικρό χαρτοφύλακα. Τα παραδείγματα αυτά απεικονίζουν την κλίμακα της καταστροφής που ήταν απαραίτητη για να παραγάγουμε το χαρτί το οποίο, τώρα, αρχίζουμε να μη χρησιμοποιούμε.

Αυτού του είδους η παρακολούθηση και η ανάλυση των όσων συμβαίνουν στο περιβάλλον, είναι πολύ σημαντική. Ανέφερα λίγα μόνο παραδείγματα, αλλά το σημαντικό είναι ότι η παγκόσμια επίγνωση αυξάνεται εκθετικά λόγω των σημερινών επικοινωνιών. Έτσι, το είδος της χαρτογράφησης μιας μικρής περιοχής της Αμερικής που βλέπετε στην εικόνα αυτή, τώρα πραγματοποιείται παγκοσμίως. Αυτό σημαίνει ότι ξέρουμε τι συμβαίνει στον κόσμο και, επομένως, μπορούμε να αναλάβουμε ευθύνες γι' αυτό και μπορούμε να το αλλάξουμε.

Θα αναρωτηθείτε τι σχέση έχει η αρχιτεκτονική με όλα αυτά. Πιστεύω ότι μπορούμε να κτίσουμε με μεγαλύτερη σύνεση. Στο Ηνωμένο Βασίλειο έχουμε ένα σύστημα που λέγεται BREEAM (Building Research Establishment Environmental Assessment Method) και δίνει μια συνολική «πράσινη» βαθμολογία σ' ένα κτίριο. Χρησιμοποιήσαμε το σύστημα αυτό για πρώτη φορά στο κτίριο της RAC (Βασιλική Λέσχη Αυτοκινήτου) και, ξεκινώντας απ' την αρχή, μ' ένα σύμβουλο πόρων, καταφέραμε να βαθμολογηθούμε με 8 στα 10. Την επόμενη φορά, ελπίζω να πάρουμε ακόμα υψηλότερη βαθμολογία στην κλίμακα της αξιολόγησης αυτής. Οι παράγοντες που ελήφθησαν υπόψη στη βαθμολόγηση, ήταν τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή, η ενέργεια που καταναλώνεται το ολοκληρωμένο κτίριο, η δυνατότητα ανακύκλωσης των χρησιμοποιηθέντων υλικών. Επίσης, το σχήμα του κτιρίου της RAC είναι όσο πιο συμπαγές γίνεται, γεγονός που ανέβασε τη βαθμολογία.

Στο εξωτερικό του κτιρίου εφαρμόστηκε σύστημα σκίασης για την προστασία των συνθηκών εργασίας μέσα στο κτίριο, ώστε να αποφευχθεί η ηλιακή συσσώρευση και η άνοδος της θερμοκρασίας. Συγχρόνως, το γεγονός ότι οι υπάλληλοι είχαν θέα προς την εξοχή, θεωρήθηκε πολύ σημαντικό, γιατί οι περισσότεροι δουλεύουν συνεχώς μπροστά σε οθόνες υπολογιστών. Το άλλο πρωτοποριακό στοιχείο αυτού του κτιρίου –αν μπορεί να το θεωρήσει κανείς πρωτοποριακό– ήταν η μη χρήση ανελκυστήρων.

Στη RAC, 500 άτομα εργάζονται ευχάριστα σε τρεις ορόφους, με την είσοδο στον μεσαίο όροφο, έτσι ώστε να χρειάζεται ν' ανέβουν ή να κατέβουν έναν μόνο όροφο. Όλη η κίνηση του κτιρίου περνάει από το αίθριο, όπου οι άνθρωποι συναντώνται συνεχώς και δημιουργείται μια πολύ ευχάριστη ατμόσφαιρα. Φυσικά, υπάρχουν ανελκυστήρες, αλλά αυτοί χρησιμοποιούνται μόνο από αναπήρους ή

για τη μεταφορά εμπορευμάτων. Στην αρχή, οι άνθρωποι ξαφνιάστηκαν με την ιδέα του κλιμακοστασίου, αλλά τώρα θεωρούν δεδομένη τη μετακίνησή τους με τα πόδια.

Θα στραφώ τώρα στο δεύτερο θέμα μου: ευελιξία και κατασκευή των κτιρίων με ενσωματωμένη ικανότητα μελλοντικής αλλαγής. Κατά τη γνώμη μου, ο σκελετός ενός κτιρίου θα πρέπει να είναι καθαρός και καλά αρθρωμένος. Αυτό είναι ένα απ' τα πρώτα μοντέλα του Ludwig Erhard Haus, το οποίο περιλαμβάνει και το χρηματιστήριο του Βερολίνου. Μοιάζει σχεδόν σαν το περίγραμμα ενός λόφου. Η πρότασή μας ήταν να καταλαμβάνει όλο το οικόπεδο, και πιστεύω ότι ένας απ' τους λόγους που κερδίσαμε το διαγωνισμό, ήταν γιατί διατηρήσαμε το ύψος του κτιρίου χαμηλό. Ο αρχικός σχεδιασμός μιάς έδωσε τη δυνατότητα να κρατήσουμε το ισόγειο καθαρό για το χρηματιστήριο και το εκθεσιακό κέντρο. Όλες οι κολόνες παραλείφθηκαν, και τα δάπεδα κρέμονται από προκατασκευασμένες ασφάλινες αψίδες. Πιστεύω ότι αυτός είναι ένας σκελετός που θα κρατήσει για πολύ καιρό. Πιστεύω ότι ένα κτίριο με καλό σκελετό θα έχει πάντοτε μεγάλη διάρκεια και θα μπορεί επίσης να επεκταθεί.

Μου αρέσει η ιδέα του κτιρίου που αποβάλλει το

δέρμα του, όπως ο αστακός το κέλυφός του. Αυτό το ψηφιακό σχέδιο δείχνει το δέρμα του Ludwig Erhard Haus και τις εναλλασσόμενες ταινίες επένδυσης και τζαμιών. Είναι πράγματι σαν δέρμα ζώου. Ο τρόπος που ένα πουλί ξανακτίζει την ίδια φωλιά κάθε χρόνο, είναι ένα είδος ανακύκλωσης. Μου αρέσει αυτή η έντονη οπτική σύνδεση μεταξύ της φωλιάς του πουλιού και της κατασκευής αυτού του γραμμικού επιταχυντήρα – είναι μια ωραία αναλογία μεταξύ φύσης και τεχνολογίας.

Ένα ιδιαίτερο θέμα στο σχεδιασμό του Ludwig Erhard Haus στο Βερολίνο ήταν η ευελιξία του ισόγειου. Πιστεύω ότι όλα τα κτίρια των πόλεων θα μπορούσαν να ωφεληθούν από αυτού του είδους την ευελικτική προσέγγιση, γιατί οι ισόγειοι χώροι ενός κτιρίου είναι πιθανότερα εκείνοι που θα χρειαστούν αλλαγές. Οι άνθρωποι μπεινοβγαίνουν στο επίπεδο αυτό και, με τους ορόφους κρεμασμένους από προκατασκευασμένες αψίδες, το ισόγειο παραμένει τελείως ελεύθερο για το εκθεσιακό κέντρο και το χρηματιστήριο (του οποίου το μέγεθος άλλαξε τέσσερις φορές στη φάση του

σχεδιασμού, κι ίσως αλλάξει και πάλι). Αναλογιζόμουν τι θα γινόταν αν μεταφερόταν το χρηματιστήριο. Σκέφτηκα ότι ένα παγοδρόμιο θα μπορούσε να ενσωματωθεί στο χώρο του ισόγειου, κάτι που θα ήταν πολύ ευχάριστο να συναντήσει κανείς μπαίνοντας στο κτίριο. Δεν ξέρω, όμως, τι γνώμη θα έχουν οι πελάτες μου γι' αυτή μου την ιδέα!

Όταν σχεδιάσαμε το κτίριο Herman Miller, στο Μπαθ, φτιάξαμε το δέρμα τελείως ευέλικτο. Το γυαλί, τα επενδυτικά φύλλα, οι πόρτες, ακόμα και οι χώροι της αυλής, μπορούσαν να μετακινηθούν στο εξωτερικό του κτιρίου. Το κτίριο αυτό είναι τώρα 20 ετών και έχει υποστεί πολλές αλλαγές. Το ενδιαφέρον είναι ότι οι πολιοδρόμοι δεν μπορούν να βρουν ως τι πρέπει να αντιμετωπίσουν αυτό το κτίριο, γιατί αλλάζει συνεχώς δέρμα. Σε όλους αρέσει – και μάλιστα, πήρε το πρώτο βραβείο Civic Trust Awards ως σύγχρονο κτίριο και διάφορα άλλα αρχιτεκτονικά βραβεία. Παρ' όλα αυτά, οι άνθρωποι δεν ξέρουν πώς να αντιμετωπίσουν ένα κτίριο που συνεχώς εξελίσσεται.

Όταν φτιάχναμε το δεύτερο κτίριο Herman Miller, στο Τσίπεναμ, χρησιμοποιήσαμε φύλλα αλουμινίου που είναι οικολογικώς υγιέστερα, γιατί μπορούν να ανακυκλωθούν. Και πάλι, η σύλληψη προέβλεπε τη δυνατότητα μετακίνησης των φύλλων και των θυρών, ενώ μπορούσαν να ενσωματωθούν και άλλες γυάλινες επιφάνειες. Όταν αρχίσαμε το έργο, το κτίριο αυτό επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί αποκλειστικά ως αποθήκη. Τώρα έχει αλλάξει χρήση και στεγάζει μεγάλο αριθμό κατασκευαστικών εγκαταστάσεων και γραφείων.

Για το εργοστάσιο πλαστικών Igus, στην Κολωνία της Γερμανίας, αναπτύξαμε περαιτέρω την ιδέα των κινητών φύλλων. Τα φύλλα εδώ είναι απλώς προσαρτημένα με θηλιές και μπορούν να αντικατασταθούν, πολύ εύκολα, με παράθυρα, ακόμα και από τους ίδιους τους εργαζομένους μέσα στο κτίριο. Στην εικόνα αυτή βλέπουμε τον ικανοποιημένο πελάτη και τον αρχιτέκτονά του να σκύβουν σε ένα από τα φύλλα αυτά, στη διάρκεια της κατασκευής. Οι πελάτες έμειναν πάρα πολύ ικανοποιημένοι με το κτίριο. Το διάγραμμα αυτό δείχνει την πορεία της ανάπτυξης του κτιρίου στη διάρκεια της ζωής του. Ο πελάτης ξεκίνησε με ένα σχετικά μικρό τετράγωνο κτίριο με αυλή.

Η ευελιξία είναι σημαντική στα κτίρια, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι τα κτίρια δεν μπορούν να είναι όμορφα, καλοσχεδιασμένα ή καλά συντονισμένα ως προς την κατασκευή τους.

Δεν νομίζω ότι στην Αγγλία υπήρξε έντονη παράδοση ευέλικτων και κομψών κτιρίων. Έχει ειπωθεί πολλές φορές ότι είμαστε ένα έθνος που ζει σε κτίρια τα οποία στηρίζονται το ένα πάνω στο άλλο. Στο κέντρο κάθε βιομηχανικής εγκατάστασης συναντά κανείς, σχεδόν πάντοτε, ένα κτίριο από τούβλα του 19ου αιώνα, πάνω στο οποίο, με την πάροδο των ετών, έχουν στηριχθεί πρόσθετα κτίρια. Πολύ σπάνια, στη χώρα μας, ξεκινά κάποιος, ακόμα και σήμερα, με ένα βασικό πλάνο ανάπτυξης και αλλαγής ενσωματωμένο στα κτίριά του.

Δεν πιστεύω ότι θα αργήσει η μέρα που τα κτίρια θα μπορούν πράγματι να αλλάζουν το δέρμα τους, το χρώμα του και την υφή του, με τον ίδιο τρόπο που το κάνει ο χαμαιλέοντας ή το ραβδωτό πεταλούδοφαρο που αλλάζει χρώμα μεταξύ μέρας και νύχτας.

Το προσαρμοζόμενο δέρμα είναι μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα εξέλιξη. Συνεχίσαμε να την αναπτύσσουμε στην πρότασή μας με την οποία πήραμε μέρος στο διαγωνισμό για την επέκταση του Μουσείου Victoria and Albert. Θέλαμε να δημιουργήσουμε ένα κτίριο που θα λειτουργούσε για να

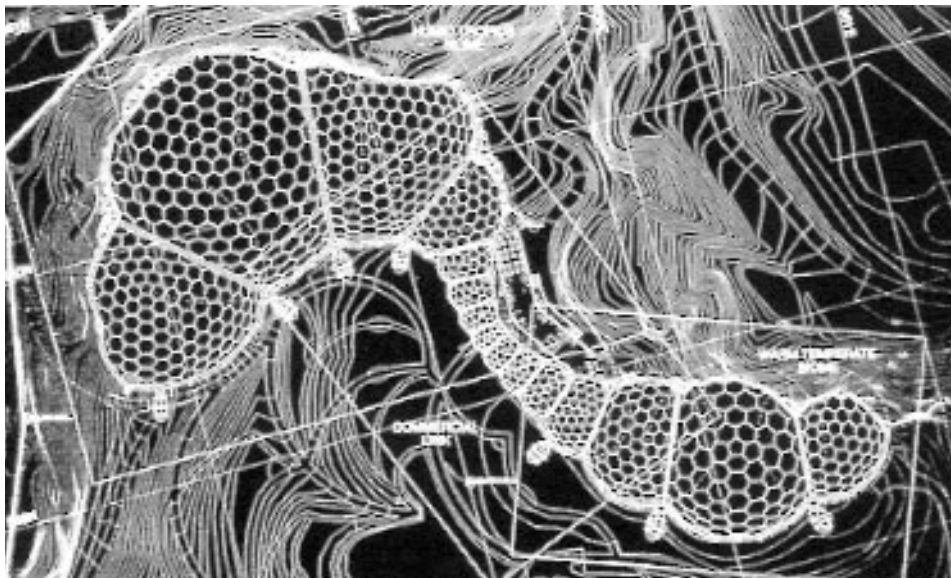
μέση: Τοπογραφικό της Μελέτης Eden που

δείχνει τη θέση των γεωδαιτικών κατασκευών στο ανακτημένο ορυχείο

κάτω: Δορυφόρος τηλεοπτικών

προσανατολίζει τους ανθρώπους και να τους βοηθά να μη χάνονται στους ήδη υπάρχοντες διαδρόμους των δέκα περίπου χιλιομέτρων. Θέλαμε να φτιάξουμε ένα κτίριο που να μπορεί να δείχνει τι συμβαίνει μέσα σ' αυτό, μέσω προερχών στο εξωτερικό του περιβλήμα. Τα διάφορα τμήματα του μουσείου θα καταλάμβαναν, για μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο, την πρόσοψη και θα παρουσίαζαν τα δικά τους εκθέματα, είτε μέσω άμεσου φωτισμού είτε με προβολές προς τα μέσα, πάνω σε διαφορετικά είδη γυαλιού. Θέλαμε να δημιουργήσουμε στο κτίριο ένα δέρμα που θα έμοιαζε με ζωντανή μεταβαλλόμενη βιτρίνα, η οποία θα εμφάνιζε ό,τι συμβαίνει μέσα στο μουσείο: μια δυναμική πρόσοψη. Δυστυχώς, όλα αυτά δεν πρόκειται να συμβούν, γιατί το διαγωνισμό τον κέρδισε μια πρόταση για ένα μάλλον παλιομοδίτικο κτίριο μνημειακού τύπου.

Πιστεύω ότι η ιδέα ενός κτιρίου που θ' αλλάζει το δέρμα του για ν' αποκαλύψει μια τελείως καινούργια επιφάνεια από κάτω, είναι πολύ ελκυστική. Μια άλλη πτυχή της ευελιξίας είναι η αλλαγή της χρήσης ή η εξέλιξη της χρήσης στα κτίρια. Στο Λονδίνο, γενικά, υπήρξαν, πρόσφατα, αρκετές προσαρμογές των υπάρχοντων κτιρίων με γραφεία, όπως η μετατροπή σε διαμερίσματα του Carlton House, του γνωστού κτιρίου των 60 γρα-

φείων στην Euston Road. Αυτή είναι μια εξέλιξη που πολλοί πίστευαν ότι δεν θα πραγματοποιούνταν ποτέ. Κι αυτό δεν είναι ένα ζήτημα που αφορά μόνο στην πόλη: υπάρχουν μερικά πολύ όμορφα και αξιωματιστικά κτίρια στην ύπαιθρο που, με σκέψη και προσοχή, θα μπορούσαν να επαναχρησιμοποιηθούν επιτυχώς.

Το τρίτο μου θέμα είναι οι επικοινωνίες, που, κατά τη γνώμη μου, θα επηρεάσουν σημαντικότερα τα κτίρια. Για παράδειγμα, ακόμη πολλά για τους ανθρώπους που δουλεύουν στο σπίτι. Όταν προσπάθησα να βρω εικόνες ανθρώπων που δουλεύουν στο σπίτι για τη διάλεξή μου αυτή, δυσκολεύτηκα απίστευτα, είτε γιατί οι άνθρωποι δεν θέλουν να αποκαλύψουν την ακαταστασία του σπιτιού τους ως χώρου εργασίας, είτε γιατί, για κάποιον άλλο λόγο, ντρέπονται γι' αυτόν. Είναι ένα πολύ ενδιαφέρον θέμα, αλλά δε φαίνεται να υπάρχουν ακόμη καλά οργανωμένοι χώροι δουλειάς στο σπίτι.

Μια από τις εντυπωσιακές εξελίξεις στις τηλεπικοινωνίες συναντάται σε χώρες οι οποίες δεν είχαν προηγουμένως εγκαταστήσει τηλεγραφόφουλα

και τηλεφωνικά καλώδια, και που τώρα προτιμούν να μην έχουν δίκτυο καλωδίων στη χώρα τους. Αντίθετα, πέρασαν κατευθείαν στο σύστημα της κινητής τηλεφωνίας, με κεραιές τοποθετημένες σε στρατηγικά σημεία ανά τη χώρα. Αυτό, φυσικά, εξοικονομεί χιλιάδες χιλιόμετρα τηλεφωνικών καλωδίων και στύλων...

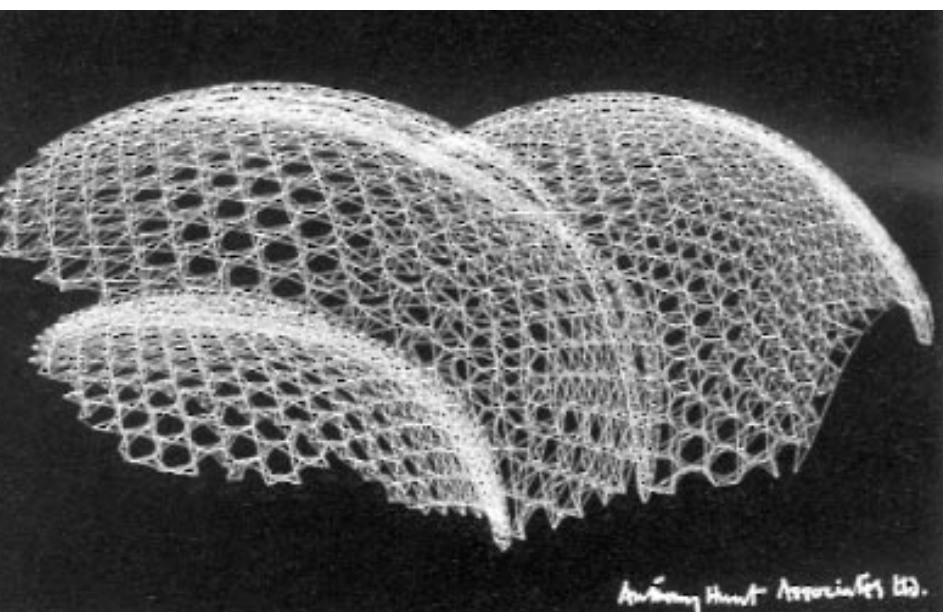
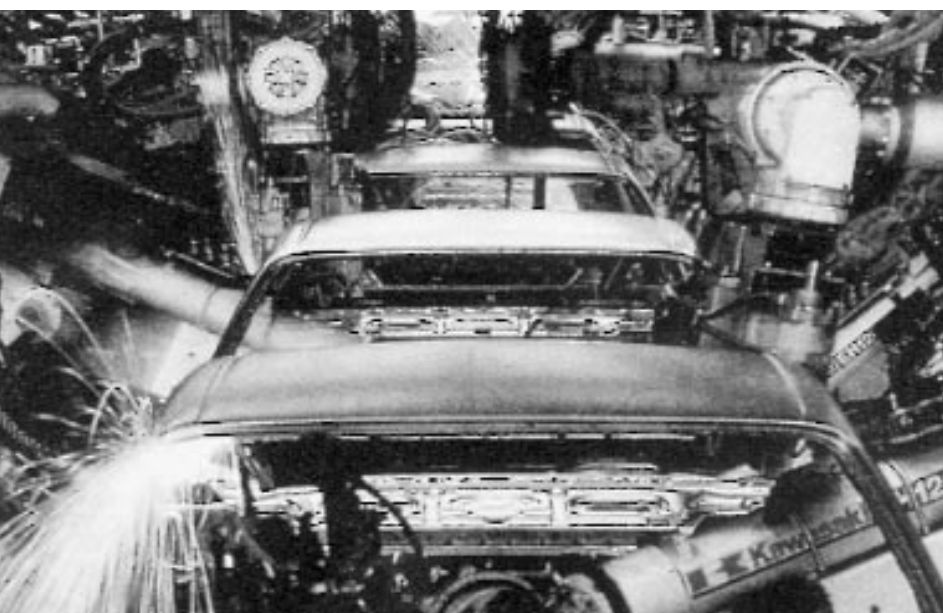
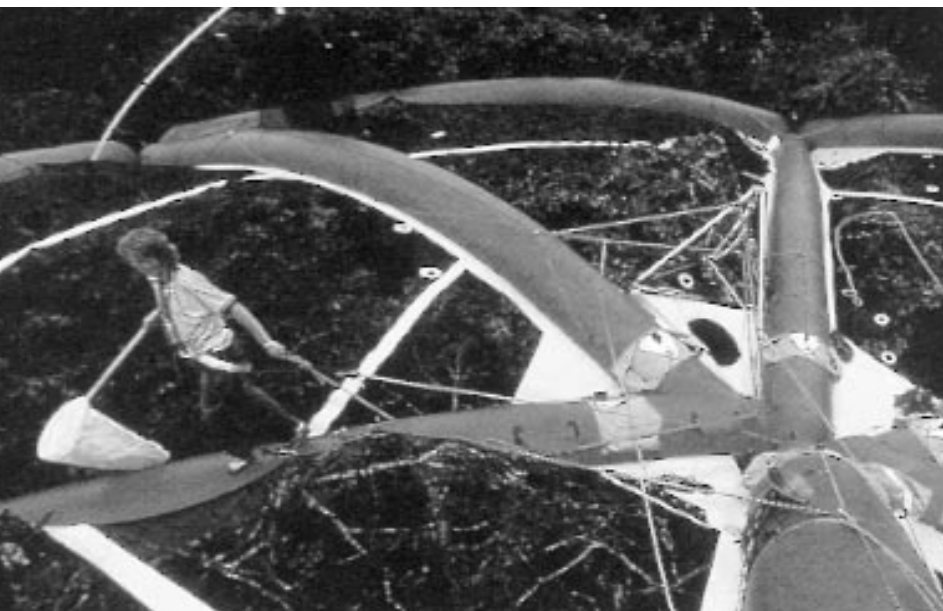
Αν η ιδέα της κατ' οίκον εργασίας ριζώσει, η αντίληψη της πόλης κυρίως ως τόπου εργασίας θα αλλάξει ριζικά. Ο ρόλος της πόλης θα εξελιχθεί, ίσως σε τόπο πολιτισμικών ανταλλαγών. Πριν από μερικά χρόνια, στο Βερολίνο, πραγματοποιήθηκε μια εξαιρετική εκδήλωση, όπου ο καλλιτέχνης Christo τύλιξε το κτίριο του Reichstag από πάνω μέχρι κάτω. Επί πολλά χρόνια, αυτό υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα αξιοθέατα της πόλης. Άλλα παραδείγματα τέτοιων εκδηλώσεων είναι το Palio στη Σιένα ή τα μεγάλα φεστιβάλ της Ιαπωνίας, εκδηλώσεις στις οποίες οι επισκέπτες ανταλλάσσουν πολιτισμικές εμπειρίες.

Οι εξελίξεις στις τηλεπικοινωνίες έχουν μεγάλης κλίμακας επιπτώσεις στην αστικοποίηση. Είναι πιθανόν, οι χώρες που έχουν ήδη υποστεί εκτενή αστικοποίηση, με χαώδη αποτελέσματα, να ενθαρρύνουν τις χώρες που βρίσκονται ακόμη υπό ανάπτυξη, να το ξανασκεφθούν και να παραμείνουν αποκεντρωμένες. Νομίζω ότι αυτή είναι η βάση μιας πολύ ενδιαφέρουσας συζήτησης μεταξύ ανεπτυγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών.

Παρ' όλα αυτά, δεν πιστεύω ότι, τελικά, οι άνθρωποι θα γυρίσουν την πλάτη στις πόλεις. Νομίζω ότι το πιο πιθανό είναι πως θα υπάρξει μια μαζική ζήτηση για βελτιώσεις στην ποιότητα της ζωής στις πόλεις. Επιτρέψτε μου να πω λίγα λόγια για τη ζωή στην πόλη και για το πώς πιστεύω ότι μπορεί να βελτιωθεί. Για παράδειγμα, στο Λονδίνο είναι φανερό ότι υπάρχουν περισσότερα cafés στους δρόμους. Στο Παρίσι υπάρχει από χρόνια η παράδοση του υπαίθριου café, και αναπτύχθηκε ένας ενδιαφέρον ενδιάμεσος χώρος που καλύπτει το διάστημα μεταξύ του υπαίθριου και του κλειστού. Αυτή η σύλληψη, πιστεύω ότι έχει πολλές δυνατότητες στο κλίμα μας και ότι, γενικά, είναι κάτι ωφέλιμο για τη ζωή του δρόμου. Πιστεύω ότι μια από τις συνέπειες της αυξημένης ευαισθητοποίησης στα θέματα του περιβάλλοντος είναι ότι, ακόμα και σε ατομικό επίπεδο, οι άνθρωποι εξετάζουν, τώρα, πολύ πιο εξονυχιστικά το επίπεδο της ζωής τους.

Η βελτιωμένη δημόσια συγκοινωνία αποτελεί, όλο και περισσότερο, θέμα-κλειδί για τις κυβερνήσεις, και ελπίζω ότι στην Αγγλία θα δοθεί προτεραιότητα στις δημόσιες συγκοινωνίες. Στην ηπειρωτική Ευρώπη η καθιέρωση των συστημάτων τραμ είναι τώρα πολύ διαδεδομένη. Ακόμα και στο Μάντσεστερ, εδώ, στο Ηνωμένο Βασίλειο, χρησιμοποιούνται τώρα συστήματα τραμ. Για να βγάλουμε τους ανθρώπους από τα αυτοκίνητα, θα πρέπει να τους παράσχουμε μια εναλλακτική επιλογή μεταφοράς παρόμοιας ποιότητας. Αν αυτή μπορεί να παρασχεθεί, τότε έχουμε ελπίδες να μειωθεί η κίνηση στους δρόμους και, επομένως, να βελτιωθεί κατά πολύ η ποιότητα του αέρα, η οποία είναι ένα από τα βασικά θέματα υγείας που επηρεάζουν τους ανθρώπους των πόλεων.

Στρέφομαι τώρα στο τέταρτο θέμα μου: τη σχέση των ανθρώπων της πόλης με τη φύση. Νομίζω ότι οι κάτοικοι των πόλεων νοσταλγούν, όλο και περισσότερο, το λεγόμενο «φυσικό» περιβάλλον. Θέλω να συζητήσω αυτό το θέμα της επιθυμίας να ξεφύγει κανείς από τη ζωή στην πόλη, γιατί είναι κάτι που πιστεύω ότι θα συναντάμε όλο και πιο συχνά στην επόμενη χιλιετία. Οι άνθρωποι αναζη-

τούν συνεχώς μια νέα διάσταση στη ζωή τους, ακόμα κι αν πρόκειται για φυγή στα βουνά, στα δάση ή στη ζούγκλα, στη θάλασσα ή και κάτω από τη θάλασσα.

Δεν αμφιβάλλω ότι ένα από τα κύρια διλήμματα της επόμενης χιλιετίας θα είναι το πώς μπορούμε να απολαύσουμε τα θαύματα του φυσικού κόσμου χωρίς, συγχρόνως, να τον καταστρέψουμε. Η εικόνα των σκουπιδιών που αφήνει πίσω της μια ορειβατική εξόρμηση, είναι πολύ ενδεικτική, γιατί σκοπός της εξόρμησης αυτής ήταν η αναζήτηση ενός απείραχτου τοπίου. Μία λύση είναι η προσομοίωση, όπως αυτή της πλήρως τεχνητής παραλίας, που κατασκευάστηκε στην Ιαπωνία. Ενώ στην Ευρώπη η έννοια της τεχνητής παραλίας μπορεί να μην είναι άμεσα ελκυστική, στην Ιαπωνία, το εγχείρημα αυτό έχει τεράστια επιτυχία.

Και αυτό με φέρνει στη μελέτη της Εδέμ. Η εικόνα της τεχνητής παραλίας στην Ιαπωνία μάς παρέχει ορισμένες ενδείξεις της κλίμακας στην οποία δουλεύουμε εδώ, όπου ο στόχος είναι να αναδιαμορφώσουμε μια ολόκληρη κοιλάδα που έχει ήδη τραυματιστεί από ορυχεία και να περικλείσουμε το τοπίο αυτό με τις όσο γίνεται ελαφρότερες κατασκευές. Από πολλές απόψεις, θα δημιουργήσουμε έναν χαμένο κόσμο.

Το θέμα είναι πώς να εξηγήσουμε τα διάφορα είδη της φυτικής ζωής και του κλίματος, έτσι ώστε να μπορούν να τα βιώσουν οι άνθρωποι χωρίς να χρειάζεται, απαραίτητως, να διασχίσουν τη μισή υφήλιο. Είναι, ουσιαστικά, ένας τρόπος να βιώνουμε τον φυσικό κόσμο χωρίς να τον καταστρέψουμε. Η Εδέμ δεν θα είναι ένα είδος θεματικού πάρκου ή πάρκου αναψυχής. Είναι μια σοβαρή ερευνητική μελέτη στην αναταξινόμηση των φυτών λόγω των ανακαλύψεων της βοτανικής γενετικής, και αυτή είναι η κατεύθυνση που θέλουν να πάρει το έργο όσοι είναι αναμεμιγμένοι σ' αυτό. Προφανώς, ελπίζουμε επίσης ότι οι άνθρωποι θα απολαμβάνουν την αρχιτεκτονική, τη γεωμετρία και τις λεπτομέρειες αυτής της δομής.

Εξετάζουμε διάφορους μη παρεμβατικούς τρόπους απόλαυσης της φύσης. Έχουμε εξετάσει γέφυρες από δέντρα και ελπίζουμε να ενσωματώσουμε κάτι απ' την προσέγγιση αυτή στην Εδέμ. Η εικόνα αυτή μας δείχνει ένα εντυπωσιακό πείραμα, το οποίο και μας ενέπνευσε, όπου μια τεχνητά διογκωμένη κατασκευή, σαν ιστός αράχνης, τοποθετείται πάνω από το τροπικό δάσος, για να παρέχει μια πλατφόρμα από την οποία οι επιστήμονες μπορούν να πάρουν δείγματα και να εξετάσουν την πανίδα και τη χλωρίδα. Η ύψιστη προτεραιότητα είναι να μην καταστρέψουμε το τοπίο που μάθαμε ν' αγαπούμε.

Το πέμπτο θέμα στο οποίο θα αναφερθώ εν συντομία, είναι το θέμα της παρακμής του τομέα της μεταποίησης στον ανεπτυγμένο κόσμο και της εμφάνισης βιομηχανιών βασισμένων στη γνώση. Πιστεύω ότι αυτό έχει δυνατότητες θετικής εξέλιξης. Εάν προσβλέπουμε στο μέλλον, αντί να θρηνούμε απλώς για την κληρονομιά του 19ου αιώνα που χάσαμε, μπορούμε όλοι να κερδίσουμε από τη μεταστροφή αυτή. Μιλώντας για το Ηνωμένο Βασίλειο μόνο, οι βιομηχανίες του σχεδιασμού, της αναψυχής, του λογισμικού των υπολογιστών, του τραπεζικού συστήματος, του τουρισμού, της μόδας, του κινηματογράφου και της τηλεόρασης, καθώς και των περιοδικών και των εφημερίδων, είναι τεράστιοι εργοδότες ανθρώπων και δημιουργούν τεράστια ποσά εισοδήματος από το εξωτερικό. Η βασιζόμενη στη γνώση βιομηχανία έχει πια εδραιωθεί και, τον επόμενο αιώνα, θα πρέπει να θεωρείται μέρος της οικονομικής βάσης όλων των χωρών.

δίπλα πάνω: Μια τεχνητά διογκωμένη κατασκευή, σαν ιστός αράχνης δημιουργεί μια πλατφόρμα από την οποία οι επιστήμονες ερευνούν την πανίδα και τη χλωρίδα του τροπικού δάσους

δίπλα μέση: Αυτοκίνητο φτιαγμένο από ρομπότ – παράδειγμα βιομηχανίας σε παρακμή στον ανεπτυγμένο κόσμο

δίπλα κάτω: Σχέδιο των γεωδαιτικών κατασκευών της μελέτης Eden που δείχνει τα πιθανά επίπεδα κάμψης (© Anthony Hunt Associates)

δεξιά κάτω: Υπάρχον κτίριο στο οποίο προτίθεται νέα μεβράνη από χυτό άργιλο

Έρχομαι, τώρα, στο τελευταίο μου θέμα: τη σχέση μεταξύ του λεγόμενου ανεπτυγμένου κόσμου με τον αναπτυσσόμενο κόσμο. Μίλησα για την πόλη ως προς την απόλαυση, την ικανοποίηση, ως έναν τόπο που προσέρχεται κανείς για σημαντικές πολιτιστικές εκδηλώσεις, για την όπερα ή τις παγοδρομίες ή για υπέροχες γιορτές. Η πόλη δεν είναι μόνο ο τόπος στον οποίο οι άνθρωποι πρέπει να εργάζονται. Μίλησα επίσης για τα μαθήματα που διδάχθηκε ο ανεπτυγμένος κόσμος και για το πώς μπορεί να μοιραστεί αυτή τη γνώση με τον αναπτυσσόμενο κόσμο. Έχοντας βιώσει τις, κατά καιρούς, καταστρεπτικές συνέπειες της αστικοποίησης, μήπως θα πρέπει τώρα να ενθαρρύνουμε τις αναπτυσσόμενες χώρες να διατηρήσουν τα αγροτικά τους ειδύλλια και να τους προειδοποιήσουμε ότι αυτή η συσσώρευση στις πόλεις δεν είναι καλό πράγμα; Θα πρέπει να τους πούμε να διατηρήσουν το φυσικό τους περιβάλλον; Μήπως είναι συγκαταβατικό εκ μέρους μας να πούμε: «Απολαύστε τη φύση, συνεχίστε να φτιάχνετε τις όμορφες καλύβες σας»; Μήπως θέλουμε, απλώς, να διατηρηθούν τα πράγματα ως έχουν, ώστε να μπορεί το «National Geographic» να τα φωτογραφίζει προς δική μας απόλαυση;

Το πρόβλημα είναι να πείσουμε τις αναπτυσσόμενες χώρες να διατηρήσουν τα δάση τους, ενώ συγχρόνως προσπαθούν να φτάσουν στα επίπεδα της Δυτικής ανάπτυξης. Η δυσκολία είναι πώς εμείς, ο ανεπτυγμένος κόσμος, μπορούμε να περάσουμε το μήνυμα, όταν εμείς οι ίδιοι κόβουμε τα δέντρα μας για να φτιάξουμε πεδιάδες για καλλιέργειες και λιβάδια για να βόσκουν οι αγελάδες μας. Θα μας χρειαστούν πολύ πιο πειστικά επιχειρήματα από ένα απλό «Μην το κάνετε».

Υπάρχουν, όμως, πράγματα που μπορούμε να κάνουμε ώστε να έχει κάποια χρησιμότητα η παρέμβαση μας στις υποθέσεις του αναπτυσσόμενου κόσμου. Δεν είναι πια απαραίτητο για τον πλούτο μιας χώρας, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, να βασίζεται στη βιομηχανία της μεταποίησης. Υπάρχει πολλή δουλειά για τους συμβούλους σε έργα που προορίζονται για τον αναπτυσσόμενο κόσμο, όπως η κατασκευή γεφυρών, τα συστήματα άρδευσης, τα ηλιακά έργα ή η κατασκευή φραγμάτων. Τέτοιου είδους έργα παράγουν εξαιρετικές ωφέλειες για τις αναπτυσσόμενες χώρες και, σε αντάλλαγμα, έσοδα για τις ανεπτυγμένες χώρες. Πιστεύω

ότι θα σημειωθεί αύξηση σε αυτού του τύπου τη δουλειά.

Δεν ξέρω κατά πόσον είναι ευρύτερα γνωστό ότι, στο Περίπτερο της Σεβίλλης, προσπαθούμε να περάσουμε αυτή την ιδέα της χρησιμοποίησης της εξειδικευμένης γνώσης. Το ίδιο το κτίριο ήταν μια άσκηση στη διατήρηση της ενέργειας και κέρδισε βραβείο γιατί, από τα 106 περίπτερα της Σεβίλλης, ήταν αυτό με την μικρότερη κατανάλωση ενέργειας. Μία από τις προτάσεις μας, για την ανακύκλωση του κτιρίου, η οποία δυστυχώς δεν υιοθετήθηκε τότε από την κυβέρνηση, ήταν να αποσταλούν τα ηλιακά κύτταρα της στέγης του περιπτέρου για να χρησιμοποιηθούν στη λειτουργία μιας αντλίας (του ίδιου τύπου με την αντλία που χρησιμοποιήσαμε για να δροσιζούμε με νερό το εξωτερικό του κτιρίου) η οποία θα γέμιζε ντεπόζιτα νερού. Κάθε ομάδα γεννητριών και ηλιακών κυττάρων θα μπορούσε να αντλήσει όλη την ποσότητα νερού που χρειάζεται ένα μικρό χωριό στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Πίστευα ότι αυτή ήταν μια λαμπρή ιδέα που θα μπορούσε να υιοθετήσει το Υπουργείο Εξωτερικών μετά το τέλος της Έκθεσης, αλλά, αντ' αυτού, πούλησαν το περίπτερο σ' αυτόν που προσέφερε τα περισσότερα χρήματα...

Αυτές είναι οι δύο τελευταίες διαφάνειές μου. Ελπίζω ότι, συζητώντας το θέμα της Γης, σήμερα, άγγιξα μερικά ευαίσθητα σημεία και προκάλεσα ορισμένες σκέψεις. Αυτή η εικόνα παρουσιάζει ένα χώρο στάθμευσης αεροσκαφών στη Βόρειο Αμερική, όπου τα αεροπλάνα παροπλίζονται και διαλύονται. Πιστεύω ότι είναι μια καλή αντιπαράθεση με την άλλη εικόνα ενός πολύ παλιού κτιρίου που επικαλύπτεται με απλό χειροποίητο πηλό. Μπορεί να δει κανείς τις δαχτυλιές στον πηλό. Είναι η εικόνα ανακύκλωσης ενός κτιρίου. Και οι δύο εικόνες μεταφέρουν αισιόδοξα μηνύματα και δείχνουν το μήνυμα που προσπάθησα να περάσω σήμερα: αν πάρουμε στα σοβαρά το περιβάλλον της Γης, μπορούμε να οργανωθούμε έτσι ώστε να μην καταστρέψουμε τον πλανήτη πάνω στον οποίο ζούμε. Σας ευχαριστώ πολύ.

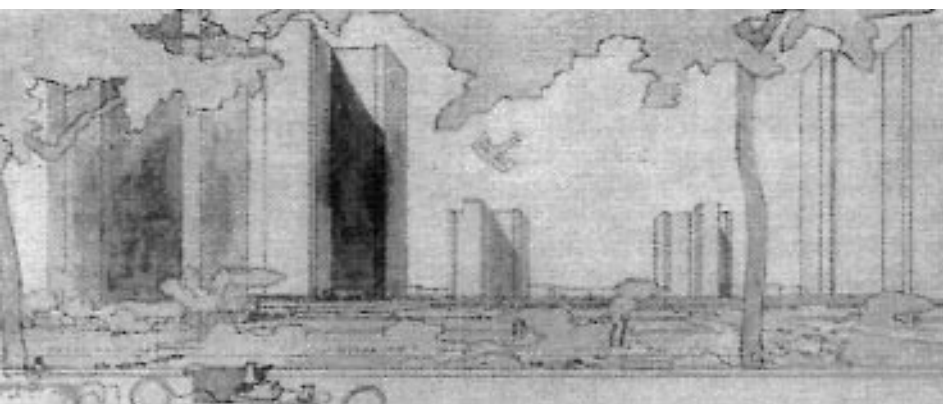
Μετάφραση: Μ. Σόλμαν

Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία

του *Nils Carlson*, αρχιτέκτονα

Το Πεκίνο είναι μία από τις πιο γοργά αναπτυσσόμενες μεγα-πόλεις στον κόσμο. Βλέπουμε την τεράστια αλλαγή που συντελείται, με τους ουρανοξύστες, τα αυτοκίνητα και τη ρύπανση. Αλλά, βλέπουμε επίσης ότι υπάρχουν ακόμα όλα τα ποδήλατα και η ανθρώπινη ατμόσφαιρα, παρά το συνωστισμό.

Σύμφωνα με τους υπολογισμούς του ΟΗΕ, μέσα σε 40 χρόνια, οι πόλεις ανά τον κόσμο θα έχουν διπλασιάσει τον αριθμό των κατοίκων τους σε πέντε δισεκατομμύρια. Στις πόλεις, οι άνθρωποι έχουν περισσότερες ευκαιρίες. Στις πόλεις, οι οικονομικές και πολιτισμικές εξελίξεις είναι στενά συνδεδεμένες και δημιουργούν το μεγαλύτερο μέρος του ΑΕΠ της χώρας τους. Η ρύπανση, κατά κεφαλή, είναι ακόμα μεγαλύτερη στις αγροτικές περιοχές απ' όση στην πόλη. Αλλά οι πόλεις είναι και βίαιες. Σε πολλές πόλεις, ιδιαίτερα της Νοτίου και της Βορείου Αμερικής, αλλά και στην πρώην ανατολική Ευρώπη, είναι επικίνδυνο για τους απλούς πολίτες να χρησιμοποιούν τον αστικό χώρο, λόγω της εγκληματικότητας. Οι κάτοικοι των ασφλών πόλεων της βόρειας Ευρώπης, αυτό που φοβούνται περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, είναι οι ληστείες και οι διαρρήξεις.

Τι σχέση έχει η εγκληματικότητα με την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία; Σύμφωνα με μία μελέτη της Σχολής Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου της Πολιτείας του New Jersey, στις Ηνωμένες Πολιτείες έχει. Ο Καθηγητής Ronald V. Clark είναι βέβαιος ότι οι κοινωνικές και πολιτισμικές αιτίες, καθώς και η απαγορευτική νομοθεσία, έχουν υπερεκτιμηθεί. Το έγκλημα είναι, σε μεγάλο βαθμό, αποτέλεσμα φυσικών αιτιών στο αστικό περιβάλλον. Η διάταξη της πόλης και ο αστικός σχεδιασμός, το μέγεθος και η τοποθεσία των κτιρίων, η μαζική αρχιτεκτονική χωρίς τη γνώση ποιος είναι κάτοικος και ποιος καταληψίας των δημοσίων κτιρίων, έχουν τεράστια σημασία. Οι κατά περίπτωση ενέργειες που κάνουν τους επισκέπτες να μην ξέρουν αν παρακολουθούνται, μειώνουν δραστικά το έγκλημα.

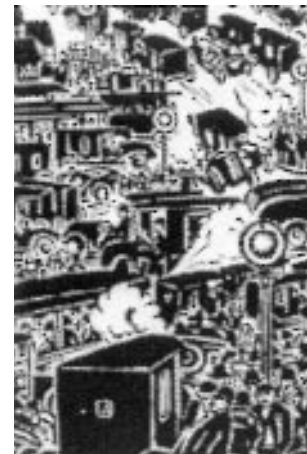
Η αύξηση του εγκλήματος, η ανεργία, η έλλειψη στέγης, ο αριθμός των αυτοκινήτων και άλλοι εξωτερικοί παράγοντες, μαζί με την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και την παγκοσμιοποίηση, έχουν κρίσιμο αντίκτυπο στην εξέλιξη της πόλης. Η αρχιτεκτονική και ο αστικός σχεδιασμός δεν μπορούν να λύσουν τα προβλήματα αυτά, αλλά έχουν έντονη επιρροή, η οποία πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπόψη. Αυτό είναι ακόμα πιο εμφανές όταν βλέπουμε πώς οι αναπτυσσόμενες χώρες σήμερα επαναλαμβάνουν στις πόλεις τους τα λάθη που έκαναν προηγουμένως οι ανεπτυγμένες χώρες. Γιατί δεν έχουν εμφανιστεί νέες ιδέες στην ασιατική πολεοδομία στα τελευταία χρόνια της τεράστιας επέκτασης; Ακολουθεί τις ίδιες παλιές αρχές που ήδη γνωρίζουμε από την Δύση.

1900-2000

Εκατό χρόνια πριν, χρειάστηκε να προβλεφθεί μια τελειώς καινούργια κατάσταση. Η παλιά, παραδοσιακή πόλη έπρεπε να προσαρμοστεί στη βιομηχανική ανάπτυξη. Οι αυτο-αναπτυσσόμενες πόλεις ήταν περιορισμένες μέσα στα όριά τους, προστατευμένες, διατηρώντας τα δικά τους δικαιώματα. Έξω υπήρχαν οι αγροτικές καλλιέργειες ή το ανοικτό τοπίο. Μέσα, η αρχιτεκτονική των κτιρίων ήταν συμβατή και σύμφωνη με το σχήμα της πόλης.

Στο Κέντρο Πομπιντού, στο Παρίσι, οργανώθηκε, το 1994, μια μεγάλη Έκθεση με θέμα «Η Πόλη, τέχνη και αρχιτεκτονική στην Ευρώπη, 1870-1993». Όλες οι διάσημες ιδέες, τα οράματα και τα έργα για την ανάπτυξη των πόλεων στα 123 αυτά χρόνια, εξετίθεντο στην κύρια αίθουσα. Όλα τα γνωστά σχέδια διασήμων αρχιτεκτόνων ήταν τα πρωτότυπα. Συγχρόνως, υπήρχαν μικρότερες αίθουσες που παρουσίαζαν ό,τι ένιωθαν και παρατηρούσαν στην κοινωνία οι καλλιτέχνες, οι ζωγράφοι και οι φωτογράφοι, την ίδια εποχή που παρουσιάζονταν τα οράματα και, καμιά φορά, υλοποιούνταν. Ήταν φανερό ότι οι αρχιτέκτονες και οι πολεοδόμοι ήταν οραματιστές με μεγάλες, συχνά τραχιές, ιδέες για την πόλη. Μια οργάνωση των επικοινωνιών και των συγκοινωνιών έδινε την εντύπωση ότι το παλιό δίκτυο, ο δημόσιος χώρος και η γειτονιά μεταβάλλονταν όλο και περισσότερο σε «έναν χώρο χωρίς τόπο».

Οι καλλιτέχνες, όταν περιέγραφαν και ζωγράφιζαν τη μεταβαλλόμενη πόλη, ήταν γοητευμένοι και φοβισμένοι, αλλά εξέφραζαν επίσης το γεγονός ότι η πόλη δεν είναι πια ορατή. Αντίθετα με τους αρχιτέκτονες, οι ευαίσθητοι καλλιτέχνες μπορούν να εξηγήσουν, μέσω της τέχνης, της ζωγραφικής, της γλυπτικής, της φωτογραφίας, του θεάτρου, της ποίησης, της λογοτεχνίας, ακόμα και της μουσικής, την πολιτισμική πραγματικότητα στην κοινωνία και στα βαθύτερα αισθήματα των ανθρώπων.

Η βιομηχανοποίηση και ο εκσυγχρονισμός μετέβαλαν την πόλη σε μια καταναλωτική κοινωνία, οικοδομημένη με προορισμό να ικανοποιήσει τη βιομηχανία με εργασία για μαζικά παραγόμενα αγαθά. Η μεταφορά και η ταχύτητα έπαιζαν σημαντικό ρόλο, και τα όρια της παραδοσιακής πόλης εξαφανίστηκαν. Σήμερα δεν υπάρχουν. Η αστική κοινωνία και οι αγροτικές περιοχές μπορεί να διαφέρουν στην πυκνότητα και τη συγκέντρωση, αλλά δεν υπάρχουν πια διαφορές στην κουλτούρα, στην οικονομία και στις πληροφορίες. Και όχι μόνο. Σήμερα, με την είσοδο στον επόμενο αιώνα και την επόμενη χιλιετία, η παγκόσμια οικονομία και τα συστήματα παραγωγής μεταβάλλουν τελειώς τις πόλεις. Η πληροφορική και η ψηφιοποίηση μετατρέπουν την κοινωνία μας, τις χώρες, τα αστικά συστήματα και την ύπαιθρο σε ένα παγκόσμιο δίκτυο. Αυτό είναι μόνο η αρχή μιας συνταρακτικής διεργασίας που θα αλλάξει ολοκληρωτικά την αστική ζωή. Οι συνέπειες έχουν ήδη περιγραφεί από οικονομική και κοινωνική σκοπιά, αλλά πολύ λίγο ως προς την αρχιτεκτονική και τις αστικές στρατηγικές. Ένα πράγμα μόνο είναι βέβαιο: δεν μπορούν πια να δοθούν λύσεις με μία μόνο ιδέα, όπως συνέβαινε την εποχή του μοντερνισμού. Ο πλουραλισμός και η ανάγκη της υιοθέτησης της αειφόρου ανάπτυξης στο τοπικό επίπεδο, καθώς και η ανακύκλωση των πόρων, δίνουν διαφορετικές λύσεις, πολύ συχνά εκ διαμέτρου αντίθετες:

- Επιστροφή στην παράδοση των αρχαίων πόλεων ή παγκόσμια εικονικά χωριά.
- Λύσεις των αναπτυσσόμενων χωρών ή λύσεις των ανεπτυγμένων χωρών.
- Συνδέσεις χώρου και χρόνου.
- Τα πάντα είναι δυνατά.

Θα σας παρουσιάσω μερικά παραδείγματα, καθώς και τις σκέψεις μου για το ποιος θα πρέπει να είναι οι συνέπειες και οι δυνατότητες για το επάγγελμά μας, με μορφή περιληψής των όσων παρατήρησα στον αστικό σχεδιασμό των πόλεων και, συγκεκριμένα, των πόλεων της Ευρώπης, μαζί με μερικές προσωπικές μου εμπειρίες.

Αστικά συστήματα

Το 1967, ο Henri Lefevre δημοσίευσε τις θεωρίες του για την επιστροφή στο σχήμα και τη ζωή της παραδοσιακής πόλης, στο *Le Droit à la Ville*. Συγκρίνοντας το κεντρικό Παρίσι με τα περιχώρα του, παρατήρησε ότι οι άνθρωποι δεν θέλουν την εκσυγχρονισμένη πόλη. Χωρίζει τη ζωή σε παραγωγή και παθητική κατανάλωση κατοικίας. Η κοινωνική, δημιουργική ζωή έχει εξαφανιστεί. Επομένως, σήμερα, πολλοί αρχιτέκτονες και πολεοδόμοι προτείνουν την ανανέωση της Παραδοσιακής Πόλης, για να ανακτήσουν την ποιότητα της ζωής που οι άνθρωποι έχουν χάσει. Άλλοι λένε ότι η πόλη αυτή είναι μια ιστορική, κενή μορφή, που δεν μπορεί ποτέ να ανακτήσει τις παλιές, κοινωνικές της ιδιότητες.

Η εντελώς αντίθετη θεωρία υποστηρίζει ότι οι πόλεις θα εξαφανιστούν, κοινωνικά και διοικητικά, και θα στραφούν σε Νέα Αστικά Συστήματα, όπου οι άνθρωποι έχουν μεγαλύτερη κινητικότητα, η παραγωγή είναι ψηφιοποιημένη, και η γνώση και οι πληροφορίες είναι πλήρως παγκοσμιοποιημένες. Το μη φυσικό θα έχει μεγαλύτερη σπουδαιότητα. Οι πληροφορίες θα έχουν μεγαλύτερη αξία, ακόμα και από οικονομικής πλευράς.

Ας δούμε τη χώρα μου, τη Σουηδία. Έχει αποκτήσει υψηλό επίπεδο μέσω της βιομηχανικής της παραγωγής ορυκτών, σιδηρούχων και δασικών

προϊόντων. Σήμερα, η παραγωγή μουσικής είναι το τρίτο μεγαλύτερο εξαγωγίμο προϊόν μας, υπερβαίνοντας τις μεγάλες βιομηχανίες. Ακόμα και αν οι θεωρίες περί παγκόσμιων χωριών αγνοούν τη σπουδαιότητα που έχει για τους ανθρώπους η γειτονιά και η φυσική μορφή, υπάρχει μια παγκόσμια τάση να αλλάζουν οι πόλεις τα συστήματά τους προς γραμμές, κόμβους και πεδία με διαφορετικές λειτουργίες και αρχιτεκτονική έκφραση. Οι Jordi Borja και Manuel Castells έγραψαν, το 1997, στο *Local and Global, Management of Cities in the Information Age*, ότι το αστικό σύστημα θα είναι τελειώς χαλαρό, χωρίς έλεγχο, με πλούσια αυτο-αναπτυσσόμενα παραγωγικά κέντρα κατά μήκος των συστημάτων μεταφοράς, περιτριγυρισμένο από περιοχές ανθρώπων με «ελάχιστες δυνατότητες».

Ο καθηγητής Karl-Otto Ellefsen, από τη Νορβηγία, λέει ότι η τρομακτική αυτή εκδοχή, η οποία είναι ήδη πραγματικότητα σε ορισμένα μέρη του κόσμου, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με μια «θεσμική πόλη», με οικονομικά, κοινωνικά και δημοκρατικά πλεονεκτήματα για τους κατοίκους της. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι η παραδοσιακή πόλη θα πρέπει να αναπαρραχθεί για να αντιμετωπίσει μια πιο σταθερή τοπική διοίκηση. Οι άνθρωποι σήμερα έχουν προσαρμοστεί σε μια εικονική κατάσταση, ενώ, συγχρόνως, ζουν την καθημερινή τους ζωή στην τοπική πραγματικότητα, την τεχνολογία και την κουλτούρα.

Ο Gilbert Hansen της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Άαρχους, στη Δανία, λέει: «Το νέο αστικό χωριό είναι μια εκλεκτική ακολουθία, όπου, μέσα σε λίγα λεπτά, μπορεί κανείς να βιώσει τελειώς διαφορετικές εποχές, αρχιτεκτονικές εκφράσεις και τύπους χώρων, και, συγχρόνως, να έχει την αίσθηση της πληρότητας, γιατί μπορούμε να σκεφτόμαστε με χρονικές συνδέσεις και όχι μόνο με χωρικές συνδέσεις. Αυτή είναι η σημερινή καθημερινή κατάσταση στις μεγάλες πόλεις, και οι άνθρωποι, παρ' όλα αυτά, δεν χάνονται. Αντίθετα, νιώθουν ότι πατούν στερεά στην πόλη τους, βρίσκοντας τον προσανατολισμό τους μέσα στο χάος».

Ευρωπαϊκή εξέλιξη

Το 1996, το Κέντρο Πόλεων και Αισθητικής του Πανεπιστημίου της Κοπεγχάγης και η Αρχιτεκτονική Σχολή της Βασιλικής Ακαδημίας Καλών Τεχνών, «μελέτησαν την παρούσα κατάσταση σε μερικές ευρωπαϊκές πόλεις και τις τρέχουσες τάσεις αστικής ανάπτυξης». Πολεοδόμοι από μερικές μεσαίου μεγέθους πόλεις συμμετείχαν με παρουσιάσεις, οργάνωσαν μια Έκθεση και συναντήθηκαν σε σεμινάρια για να συζητήσουν. Το 1997, δημοσιεύθηκε μια έκθεση, με συντονιστή τον René Kural από την Κοπεγχάγη: «Ίχνη των μορφών της Νέας Πόλης».

Οι πιο ενδιαφέρουσες είναι οι εκθέσεις και οι συγκρίσεις μεταξύ τριών πόλεων, του Βερολίνου, του Ρότερνταμ και του Μιλάνου. Ο René Kural συνοψίζει τα αποτελέσματα της μελέτης, κατ' αρχάς με το ερώτημα αν θα πρέπει να αποφασίσουμε την Κατασκευή ή την Ανακατασκευή της ανάπτυξης των πόλεων. Μετά έρχεται η παρατήρηση ότι υπάρχει συχνά ένα «συμβάν»—καταστροφή, αστάθεια ή οικονομική αλλαγή—που ενεργεί ως καταλύτης για διαφορετικά μέτρα αλλαγής στις πόλεις. Το Βερολίνο υπέστη μια συγκλονιστική αλλαγή στη διάρκεια του 20ού αιώνα: πολιτική, οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική. Καταστράφηκε τελειώς με τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, τον Ψυχρό Πόλεμο και το Τείχος του Βερολίνου. Σήμερα, μετά την πτώση του Τείχους, το Βερολίνο αποφάσισε

πάνω: Σχέδιο από πολεοδομική μελέτη του *Le Corbusier*

δίπλα πάνω: Σκίτσο του *Frans Mascreel*

δίπλα μέση: *Ρώμη*

δίπλα κάτω: *D. Libeskind*, από τη μελέτη της *Potzdamer Platz*

μέση: H. Kollhoff, από τη μελέτη της
Potsdamer Platz
κάτω: D. Libeskind, από τη μελέτη της
Alexander Platz
δίπλα: Τα 9 Πάρκα του Μιλάνου

να γίνει η πρωτεύουσα της Γερμανίας. Υπάρχει έντονη κατασκευαστική δραστηριότητα, και όλοι οι διεθνώς διάσημοι αρχιτέκτονες και κατασκευαστές εργάζονται πυρετωδώς. Στο Βερολίνο, οι ακαδημαϊκές και επαγγελματικές συζητήσεις για την πολεοδομία και την αρχιτεκτονική είναι έντονες. Οι πολιτικοί πήραν σαφή θέση για την κριτική ανακατασκευή της αστικής του ανάπτυξης. Ο Δρ Hans Stimmann, ως επικεφαλής του τμήματος πολεοδομίας, όρισε τις κατευθυντήριες γραμμές. Οι υπάρχοντες και προηγούμενοι δρόμοι και τα οικοδομικά τετράγωνα θα διατηρηθούν, και τα κτίρια θα έχουν συγκεκριμένο ύψος, κλίση στέγης και υλικά: Βερολίνο, μια πόλη από πέτρα. Ορισμένοι αρχιτέκτονες, όπως ο Paul Kleihues και ο Hans Kollhoff, υποστηρίζουν πλήρως αυτή τη θέση. Ακριβώς την αντίθετη θέση έχουν πάρει αρχιτέκτονες όπως ο Daniel Libeskind, νικητής του διαγωνισμού IBA, με το έργο «Η άκρη της Πόλης» και ο Rem Koolhaas, ακολουθούμενοι από άλλους ξένους αρχιτέκτονες όπως οι Jean Nouvel, Philip Johnson, Arata Isozaki και Richard Meier.

Η παλιά πόλη του Ρότερνταμ επίσης καταστράφηκε τελείως από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Όταν αποφάσισαν να την ξανακτίσουν, οι πολιτικοί και οι πολεοδόμοι διάλεξαν ακριβώς την αντίθετη κατεύθυνση από εκείνη του Βερολίνου. Αλλά το Ρότερνταμ, όντας ένα μεγάλο λιμάνι, είχε πολλές κενές περιοχές, όταν οι προηγούμενες δραστηριότητες μεταφέρθηκαν έξω από το κέντρο της πόλης. Έτσι, το πεδίο ήταν ελεύθερο, ανοικτό και με πολλές δυνατότητες. Η κατεύθυνση που υιοθετήθηκε, ήταν προς τη δημιουργία μιας τελείως νέας δομής, ευέλικτης σε κάθε είδους κατασκευή και αρχιτεκτονική, ώστε να ενεργοποιήσει την προοδευτική ανάπτυξη. Το αποτέλεσμα ήταν ριζοσπαστικές λύσεις για τη στέγαση, τα γραφεία και τα εμπορικά κέντρα.

Ο René Kural κάνει μια ενδιαφέρουσα σύγκριση: «Ενώ το δραματικό μέρος του Βερολίνου μπορεί εύκολα να ανακαλυφθεί και πάλι, και η συνέχιση της ταυτότητας της πόλης είναι εξασφαλισμένη με τους συγκεκριμένους περιορισμούς που αφορούν στην κριτική ανακατασκευή, η συγκεκριμένη κουλτούρα και ιστορία του Ρότερνταμ θα πρέπει να αναζητηθεί στη δυναμική της στιγμής και στις ισχυρές ενέργειες που συνεπάγεται από το είδος του τρόπου ζωής».

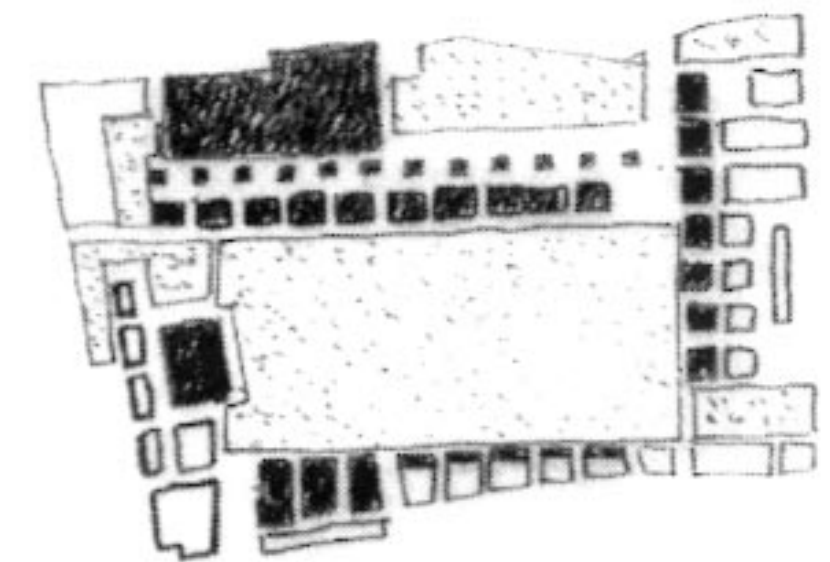
Η έκθεση για την πολεοδομική στρατηγική για το Μιλάνο έχει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Παίρνει θέση ανάμεσα στις στρατηγικές του Βερολίνου και του Ρότερνταμ, με το έργο *Εννέα Πάρκα για το Μιλάνο*, που εκμεταλλεύεται ό,τι έχει συμβεί στην πόλη. Ορισμένες βιομηχανικές περιοχές στο κεντρικό Μιλάνο είχαν εκκενωθεί, και η μεταστροφή από τη βιομηχανική παραγωγή στην κοινωνία των πληροφοριών ήταν εμφανής. Συγχρόνως, η πόλη ήθελε να ενισχύσει την κεντρικότητά, της δεδομένου ότι η αποκέντρωση του Μιλάνου είχε αρκετές αρνητικές επιπτώσεις. Η πολεοδομική ομάδα Laboratorio di Progettazione Urbana, με επικεφαλής τον Pierluigi Nicolini, πρότεινε «να εγκατασταθεί στο Μιλάνο μια σειρά νέων κέντρων κατά μήκος του κέντρου της παλιάς πόλης. Το κάθε κέντρο θα είναι ένα πάρκο με το οποίο θα μπορούν να συνδέονται όλες οι αστικές λειτουργίες, η βιομηχανία της στέγασης και οι υπηρεσίες». «Πέντε από τα εννέα πάρκα (και κέντρα) θα βρίσκονται σε πρώην βιομηχανικές τοποθεσίες: μία κοντά στο χώρο του σιδηροδρόμου, δύο σε κλειστές στρατιωτικές περιοχές και μία στον ιππόδρομο». Δηλώθηκε ότι τα πάρκα και η δομή των λειτουργιών γύρω από αυτά «δεν αποτελεί αντικείμενο διαπραγματεύσεων». Είναι «η κληρονομιά που εξασφαλίζει σταθερότητα και συνέχεια, και, επομένως, δεν πρέπει να χαθεί».

Όμως, η αρχιτεκτονική των σπιτιών μπορούσε να είναι ατομική και «θα πρέπει, επομένως, να είναι όσο το δυνατόν πιο σύγχρονη». Και ο Pierluigi Nicolini συνεχίζει: «Η πόλη σήμερα πρέπει να αντιμετωπίζεται σ' ένα οικουμενικό πλαίσιο, στο οποίο οι μεταβαλλόμενοι ρόλοι και οι ιεραρχίες θα εκδηλωθούν σε παγκόσμιο και όχι σε τοπικό επίπεδο. Η συνέχιση έγκειται, επομένως, στην ιστορική διάταξη, ενώ η αρχιτεκτονική μπορεί να πάρει οποιαδήποτε μορφή, με την προϋπόθεση ότι ξετυλίγεται μέσα σ' αυτό το πλαίσιο αναφοράς».

Το Βερολίνο, το Ρότερνταμ και το Μιλάνο, μέσω πολιτικών αποφάσεων και πολιτισμικών συνθηκών, διαλέγουν διαφορετικές λύσεις για τον αστικό σχεδιασμό, δίνοντας σαφή και τοπική ταυτότητα στην κάθε πόλη.

Ευρωλλίλη

Ένα παράδειγμα της μεταστροφής της βιομηχανι-

κής κοινωνίας σε κοινωνία επικοινωνιών και πληροφοριών είναι η ανάπτυξη της Λίλλης, στη Γαλλία. Οι παλιοί μύλοι και τα υφαντουργεία εξαφανίστηκαν, δημιουργώντας στην πόλη ανεργία και κοινωνικά προβλήματα. Ο Δήμαρχος της πόλης και πρώην Πρωθυπουργός της Γαλλίας, Pierre Maurois, ανέλαβε την πρωτοβουλία να εκμεταλλευτεί την στρατηγική θέση της Λίλλης ως σιδηροδρομικού κόμβου για τα τρένα TGV (τρένα μεγάλης ταχύτητας) που συνδέουν το Λονδίνο, το Τούνελ της Μάγχης, το Παρίσι, τις Βρυξέλλες –όπου βρίσκεται η έδρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης– και την υπόλοιπη Ευρώπη. Στην ομάδα Ensaille Metropole ανετέθη το έργο της δημιουργίας ενός νέου κέντρου της πόλης, που θα ήταν το σημείο σύνδεσης του TGV και του τοπικού μετρό, ένα πάρκο, ένα εμπορικό κέντρο και γραφεία επιχειρήσεων και Τραπεζών. Μετά από πολλές προγραμματικές συζητήσεις, αποφασίστηκε ο Rem Koolhaas να είναι ο πολεοδόμος του έργου. Ο Jean Nouvel και πολλά άλλα διάσημα ονόματα κλήθηκαν να σχεδιάσουν τα διάφορα κτίρια του έργου.

Ο Rem Koolhaas δημιούργησε μια δομή που θα μπορούσε να αφομοιώσει όλες τις διαφορετικές αρχιτεκτονικές εκφράσεις. Ο ίδιος έφτιαξε επίσης ένα εκθεσιακό και συνεδριακό κέντρο.

Το αποτέλεσμα ήταν, από ορισμένες πλευρές, επιτυχές. Δημιουργείται ένα εντελώς νέο κέντρο της πόλης, στενά συνδεδεμένο με την παλιά πόλη, στο οποίο έχουν πρόσβαση τόσο οι πολίτες όσο και ταξιδιώτες επιχειρηματίες από όλη την Ευρώπη. Διαφέρει τελείως στο σχήμα και στην αρχιτεκτονική του έκφραση από την παλιά πόλη, αλλά, έτσι, την απαλλάσσει από την καταστρεπτική παρουσία των γραφείων και των καταστημάτων. Έτσι, η παλιά πόλη απέκτησε τη δική της νέα ζωή, με καταστήματα ποιότητας, εστιατόρια και γκαλερί τέχνης. Οι άνθρωποι μπορούν να απολαμβάνουν τα πλεονεκτήματα και των δύο –στενά συνδεδεμένων– κέντρων.

Η ποιότητα των λεπτομερειών του νέου κέντρου μπορεί να αμφισβητείται, αλλά ο Koolhaas απέδειξε ότι η απλή και ριζοσπαστική χρήση των υλικών μπορεί να παράσχει επαρκή αρχιτεκτονική ποιότητα. Ο Koolhaas δεν προσάρμοσε το νέο στο υπάρχον· χρησιμοποίησε τον αστικό σχεδιασμό ως εργαλείο για να απαλλαγεί από τα παραδοσιακά αρχιτεκτονικά πρότυπα.

Η πολεοδομία είναι γι' αυτόν ένας ανοιχτός τρόπος σκέψης, που προσφέρει μελλοντικές δυνατότητες. Η αρχιτεκτονική είναι προσωπική, χρησιμοποιώντας την ανάγκη και το αίτημα των άλλων, του πελάτη και των ανθρώπων. Έτσι, η Λίλλη είναι ένα παράδειγμα παράλληλης λύσης της παραδοσιακής πόλης και της νέας πόλης. Και τα δύο τμήματα αλληλοενισχύονται.

Αειφορία

Όταν εξετάζουμε τις πόλεις ως τμήματα οικολογικών συστημάτων, μπορούμε να αναλύσουμε τις δυνατότητες που έχουν ώστε να προχωρήσουν προς την αειφορία. Με αυτούς τους όρους, μια πόλη μπορεί να οριστεί ως σύστημα που επιζητεί βάσει της ικανότητάς του να εικανοποιεί το μεγαλύτερο μέρος των αναγκών του. Οι πόλεις ικανοποιούν οι ίδιες ελάχιστο μόνο μέρος των αναγκών τους. Εισάγουν τροφή, ενέργεια και άλλους πόρους, τόσο από τις γειτονικές τους αγροτικές περιοχές όσο και από πολύ μακρινές χώρες. Οι πόλεις καταναλώνουν πόρους και εξαγουν υπολειμματικά προϊόντα, όπως: ρύπανση του αέρα και του νερού, και στερεά απόβλητα. Έτσι, απαρτιώνουν

τόσο την αστική όσο και την αγροτική στρατηγική. Ο Richard Rodgers λέει στις *Πόλεις για έναν μικρό πλανήτη*: «Αλλά, εν πάση περιπτώσει, η οικοδόμηση μιας αειφόρου πόλης απαιτεί μια ολιστική πολεοδομική αντιμετώπιση, η οποία λαμβάνει υπόψη της όλους τους παράγοντες που συναποτελούν τις φυσικές, κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες μιας κοινότητας, και τις συνδέει με το ευρύτερο περιβάλλον. Αυτού του είδους η πολεοδομία καθιστά απαραίτητη τη συγκριτική ανάλυση του πληθυσμού, της ενέργειας, των υδάτων, των μεταφορών, της τοπογραφίας... Η αρχιτεκτονική αλλάζει, ανταποκρινόμενη στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος και στην ανάπτυξη νέων, υψηλής απόδοσης, βιο-ευαίσθητων υλικών. Ο Le Corbusier περιέγραψε την αρχιτεκτονική ως «εξόχως ορθό και υπέροχο παιχνίδι των όγκων που ενώνονται στο φως». Στο μέλλον, όμως, τα κτίρια θα χάσουν την υλική τους υπόσταση. Θα έρθει μια εποχή όπου δεν θα κυριαρχεί η μάζα αλλά η διαφάνεια και τα πέπλα: μια εποχή ενδιάμεσων, προσαρμοζόμενων και αιωρούμενων δομών που θα ανταποκρίνονται στις καθημερινές αλλαγές του περιβάλλοντος και των τρόπων χρήσης».

Αν αγοράσουμε παιδικές τροφές, θα δούμε ότι το βαζάκι έχει λεπτομερείς δηλώσεις, αλλά ένα δια-

μέρισμα ή ένα σπίτι που αγοράζουμε με εκατομμύρια, δεν έχει καμία. Η γνώση των υλικών και των συνεπειών τους για την εσωτερική υγιεινή είναι ανύπαρκτη. Σήμερα, όμως, υπάρχει μια συνεχώς αυξανόμενη απαίτηση για τέτοιου είδους δηλώσεις. Οι παραγωγοί οικοδομών στη Σουηδία συναντήθηκαν και πήραν αποφάσεις πάνω σε ορισμένες περιβαλλοντικές ευθύνες για τις οποίες, μέχρι τώρα, οι Αρχές δεν είχε χρειαστεί να χρησιμοποιήσουν ένδικα μέσα. Για εμπορικούς λόγους, η αγορά προσπαθεί να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις των ανθρώπων.

Τόσο η τεχνική της ανακύκλωσης στην κατασκευή των κτιρίων όσο και η χρήση της αειφορίας στην πολεοδομία είναι αφιερωμένες στην έννοια του χώρου και του χρόνου ή, θα μπορούσαμε να πούμε, στην Αρχιτεκτονική και την Πολεοδομία, με τη βαθύτερή τους έννοια. Αυτό εκφράστηκε επίσης το 1995, στο διαγωνισμό για τη νέα δορυφορική πόλη Άμαγκερ, έξω από την Κοπεγχάγη.

Αυτό τονίζει το γεγονός ότι η αστική ανάπτυξη δεν είναι μια τεχνική συνθήκη που οδηγεί σε μια ιδανική, υπέροχη πόλη. Η κατάσταση είναι πολύ πιο περίπλοκη, και πρέπει να κατανοήσουμε τις δυνάμεις της ανάπτυξης. Η πολεοδομία θα πρέπει να ασχολείται περισσότερο με τις ιδέες, τα οράματα και την κουλτούρα παρά με την τεχνολογία. Όπως διατυπώθηκε και στα σχόλια για τον νέο διαγωνισμό: περισσότερη αιτιογνωσία για το μέλλον αντί για τεχνογνωσία, όπως ήταν στις δεκαετίες του μοντερνισμού.

Δεν θα πρέπει να αντισταθμίσουμε τα προηγούμενα λάθη μας με νέα, πιο εξελιγμένα, αλλά να βρούμε ορισμένα δομικά ίχνη που θα μπορούσαμε να κρατήσουμε για να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης προς μελλοντική υλοποίηση. Σε μικρότερη κλίμακα, δοκίμασα τις αρχές αυτές σε ένα έργο ανακαίνισης ενός κενού στρατοπέδου στην κεντρική Σουηδία. Η περιοχή ήταν τελείως αποκλεισμένη από τη ζωή και τη χρήση των πολιτών, αλλά μπορούσε τώρα, με νέα κτίρια για στέγαση και τα στρατιωτικά κτίρια για γραφεία, να συνδεθεί με το κέντρο της πόλης, μέσω ενός πάρκου.

Αυτό ήταν επίσης σαφές στο έργο που μου ανέθεσαν, μαζί με επιστήμονες του περιβάλλοντος, να δημιουργήσουμε Un Plan Vert – έναν οικολογικό σχεδιασμό για την περιοχή Σους, στην Τυνησία. Η ρύπανση του τοπίου και του νερού από τις καλλιέργειες της ενδοχώρας συγκρουόταν με την αστική περιοχή της Μεσογειακής ακτής. Η κατάσταση ήταν χαώδης. Η λύση ήταν συνδυασμός μιας δομής οικολογικής προστασίας και μιας παρεμβατικής δομής για νέα σπίτια, βιομηχανίες και συγκοινωνίες. Η άμεση πρόσβαση στα σχολικά αυτοκίνητα είναι σημαντική για τους φτωχούς ανθρώπους, γιατί, έτσι, αυξάνονται οι πιθανότητες μιας καλύτερης παιδείας για τα παιδιά τους.

Ακόμα και αν ήμασταν ανοικτοί στις απροσδόκητες εξελίξεις, μπορέσαμε να δημιουργήσουμε κάποια τάξη, να διατηρήσουμε χαρακτηριστικά στοιχεία του τοπίου, της φύσης ή του οικοδομημένου περιβάλλοντος και της υποδομής, μαζί με τη δημιουργία ορισμένων φυσικών δομών, όπως στα παραδείγματα αυτά. Ποτέ μην πιστέψετε ότι μια πόλη ή το αστικό περιβάλλον μέσα σε μια πόλη μπορεί να σχεδιαστεί μια για πάντα!

Επαγγελματικές θέσεις

Αν το μόνο εργαλείο που διαθέτουμε, είναι το σφυρί, τείνουμε να βλέπουμε το κάθε πρόβλημα σαν καρφί.

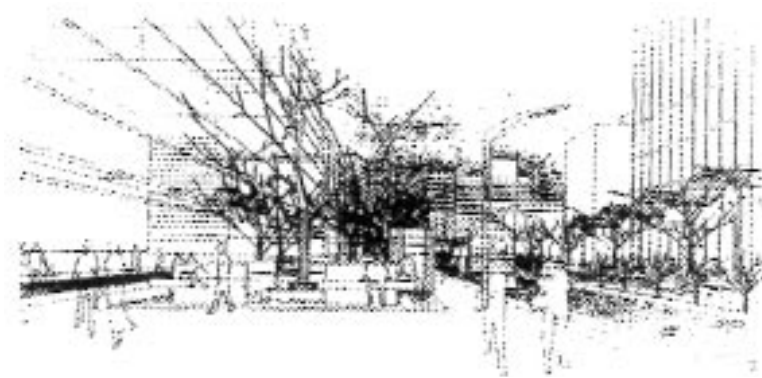
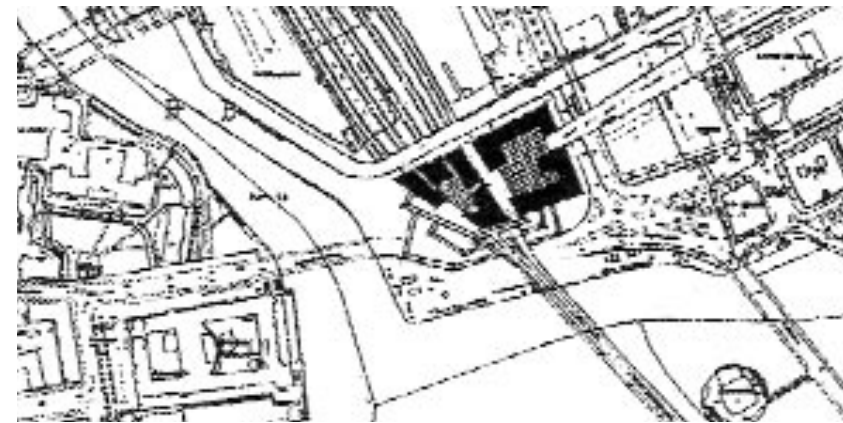
Οι αρχιτέκτονες δεν έχουν ακόμα τα εργαλεία για να αντιμετωπίσουν τη νέα, γοργή ανάπτυξη. Η κα-

τανόσή της δεν επαρκεί. Τα προηγούμενα πολεοδομικά συστήματα έχουν αλλάξει προς την κατεύθυνση της εντονότερης διαχείρισης. Οι συνεχείς συζητήσεις, όταν ο μοντερνισμός έχασε τη δογματική ισχύ του και όταν ο μεταμοντερνισμός δεν μπόρεσε να δώσει τις δικές του λύσεις παρά μόνο να επικρίνει την περασμένη πολεοδομία και αρχιτεκτονική, είναι μια σαφής ένδειξη. Τα έργα και τα υλοποιηθέντα παραδείγματα που περιέγραψα πιο πάνω, δείχνουν το ίδιο. Οι αστικές λύσεις σε παρόμοια προβλήματα διαφέρουν από πόλη σε πόλη. Ο μοντερνισμός ήταν ένα μοναδικό, μεγάλο κίνημα ή λύση για την αρχιτεκτονική και την πολεοδομία. Σήμερα, τα πάντα είναι δυνατά και αποδεκτά. Η πολεοδομία έχει τις ρίζες της στα ιστορικά της ίχνη, στο τοπίο και στις προτιμήσεις των ανθρώπων. Επομένως, η κοινωνική ευθύνη, η οικολογική αειφορία, η ανακύκλωση των πόρων και η ισορροπία μεταξύ τάξης και αταξίας, είναι μία πολεοδομική έννοια.

Η αρχιτεκτονική, όμως, δεν μπορεί παρά να είναι προσωπική και ενημερωμένη. Όπως λέει ο αρχιτέκτονας Renzo Piano, η αρχιτεκτονική θα πρέπει «να έχει μια επιθυμία εξερεύνησης, να θέλει να βρίσκεται στα όρια, να είναι απρόθυμη να δεχτεί τα πράγματα έτσι όπως φαίνονται, να είναι ανυπακούη, παραβατική, να έχει ακόμα και μια αναξιόπιστη προσέγγιση».

Αυτή η διαφορετική αντιμετώπιση της Αρχιτεκτονικής και της Πολεοδομίας δηλώθηκε από πολλούς στα διάφορα έργα που εμφανίζονται στην ομιλία μου. Αλλά το επάγγελμα έχει επενδύσει πολλά στην πολεοδομία-Επικοινωνία ή στην αρχιτεκτονική-Οικοδόμηση. Τώρα θα πρέπει ν' ασχοληθούμε πολύ περισσότερο με τον αστικό σχεδιασμό· δηλαδή, στο αστικό περιβάλλον, στην πόλη, στην καλλιεργημένη πόλη που επιτρέπει στους ανθρώπους να συναντώνται εύκολα και ανεπίσημα.

Θα πρέπει να έχουμε επίγνωση αυτού που λέει ο Δανός καθηγητής Jan Gehl, ύστερα από πολλών ετών επιστημονικής μελέτης της συμπεριφοράς

των ανθρώπων στις πόλεις: «Οι άνθρωποι ζητούν ελκυστικούς δημόσιους χώρους με πολλές λειτουργίες και ποικιλία. Ζητούν λιγότερα αυτοκίνητα και περισσότερους ανθρώπους. Οι άνθρωποι ενδιαφέρονται, πάνω απ' όλα, για άλλους ανθρώπους, περισσότερο από όσο ενδιαφέρονται για τα καινούργια «άσχημα» κτίρια».

Η κοινωνία είναι υπολογιστοποιημένη και ψηφιοποιημένη σε παγκόσμια κλίμακα. Δεν μπορούμε ούτε καν να προβλέψουμε την τεράστια εξέλιξη αυτού του τομέα. Αλλά οι άνθρωποι δεν δέχονται με τον ίδιο τρόπο τις νέες λύσεις για την πόλη· προτιμούν τα παλιομοδίτικα σπίτια και τις αντίκες. Ταυτοχρόνως, τα αυτοκίνητα και οι τηλεοράσεις τους πρέπει να είναι της τελευταίας τεχνολογίας. Οι άνθρωποι ήδη ζουν πλήρως στη διάσταση του χωροχρόνου.

Δύο από τις εντονότερες προσωπικές, επαγγελματικές μου εμπειρίες προέρχονται από έργα σε ακραίες καταστάσεις. Το ένα είναι η καταπατημένη περιοχή του Orangi, με ένα εκατομμύριο περίπου φτωχούς κατοίκους έξω απ' το Καράτσι. Για λογαριασμό της UNESCO, είχα την ευκαιρία να δω ότι η ανάπτυξη μιας πόλης πρέπει να βασίζεται στις δραστηριότητες των ιδίων των ανθρώπων. Οδηγούμενοι από τις ιδέες του Dr Ahkter Hameed, οι αρχιτέκτονες Arif Hasan και Perween Rahman πρότειναν στους κατοίκους ένα συνεταιριστικό πρόγραμμα υγειονομικής αυτο-βοήθειας, χωρίς καμία εξωτερική οικονομική υποστήριξη. Αυτός ήταν ο μόνος τρόπος να αποφευχθεί η διαφθορά και η εκμετάλλευση των λιγοστών χρημάτων που μπορούσαν να διαθέσουν οι άνθρωποι αυτοί. Η αρχιτέκτων Perween Rahman δημιούργησε καλές σχέσεις με τις γυναίκες, που ήταν πολύ δραστήριες στην παρακολούθηση του προγράμματος στέγασης, υγιεινής και βιοτεχνίας του έργου.

Το άλλο έργο ήταν η δουλειά μου στη Βοσνία, για την UNHCR, στη διάρκεια του πολέμου του 1994-95, για την στέγαση των προσφύγων σε μικρά σπίτια πολλών οικογενειών, συγκεντρωμένα σε μικρές γειτονιές, στα χωριά. Το έργο αυτό ήταν συνδυασμένο με το έργο της βιομηχανίας που, στο ειρηνικό μέλλον, θα μπορούσε να παράγει προκατασκευασμένες μονοκατοικίες για τους πρόσφυγες αυτούς.

Και πάλι, η διάσταση του χωροχρόνου, στην πιο στενή της σχέση.

Μπορούμε να έχουμε εμπιστοσύνη στις επόμενες γενιές! Θα πρέπει να υπάρχει συνεργασία μεταξύ φοιτητών από διαφορετικές χώρες. Φοιτητές της σχολής αρχιτεκτόνων και πολιτικών μηχανικών του Βασιλικού Ιδρύματος Τεχνολογίας της Στοκχόλμης και φοιτητές του Πανεπιστημίου Τσιγκούα του Πεκίνου συνεργάστηκαν τα δύο τελευταία χρόνια –και στις δύο πόλεις– σε έργα αστικού σχεδιασμού: την οδό Ουάγκ Φου Γιγκ του Πεκίνου και την Κεντρική Περιοχή, κοντά στο περιφέρριο Δημαρχείο της Στοκχόλμης. Το αποτέλεσμα αυτής της συνεργασίας είναι εμνευσμένο, δεδομένου ότι η Αρχιτεκτονική και η Πολεοδομία πρέπει να είναι τοπικές και παγκόσμιες.

Θα πρέπει να αποφεύγουμε τις λύσεις που βασίζονται στην προσωπική κατάσταση ενός ευνοημένου, επιτυχημένου και ιδιαίτερα καλλιεργημένου δυτικού επαγγελματία. Οι άνθρωποι ζουν εκεί όπου βρίσκονται, και τα παιδιά δικαιούνται μια ασφαλή γειτονιά. Θα έχουμε λιγότερες εξαγωγές λύσεων από τις ανεπτυγμένες προς τις αναπτυσσόμενες χώρες και μεγαλύτερη συνεργασία στην οικοδομή και στην τοπική κουλτούρα.

Μετάφραση: Μ. Σόλμαν

Αρχιτεκτονική και Ενέργεια

του Thomas Herzog, αρχιτέκτονα

Πίσω στις ρίζες και εμπρός προ νέους ορίζοντες

Με αυτή την ευκαιρία, θέλω να σας παρουσιάσω μια δήλωση, την οποία δημοσίευσα στο βιβλίο *Solar Energy in Architecture and Urban Planning*. Στο βιβλίο αυτό δημοσιεύσαμε επίσης την «Ευρωπαϊκή Χάρτα για την Ηλιακή Ενέργεια στην Αρχιτεκτονική και την Πολεοδομία», ένα κείμενο το οποίο υπογράφουν τριάντα από τους πιο διακεκριμένους αρχιτέκτονες έντεκα ευρωπαϊκών χωρών. Ως προς τις σχέσεις αρχιτεκτόνων και τεχνολογίας, θα μπορούσε να πει κανείς ότι, στο διάστημα που μεσολάβησε από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 έως τα μέσα της δεκαετίας του 1970, με μεγάλη προθυμία ακολουθούσαμε τους κανόνες και τα μοντέλα που συναντούσαμε στα γραπτά, στα σχέδια και στα κτίρια φυσιογνωμιών όπως των Mies van der Rohe, Felix Candela, Buckminster Fuller, Konrad Wachsmann, Jean Prouvé, Pierluigi Nervi, Angelo Mangiarotti και άλλων μεγάλων ονομάτων του κινήματος του μοντερνισμού. Τα συστήματα των κτιρίων και τα συνιστώσα στοιχεία τους ήταν προσεκτικά κατασκευασμένα –κυρίως από σκυρόδεμα ή χάλυβα– και ήταν κτισμένα ή ανεπτυγμένα με μια μορφή που έθετε μεγάλες απαιτήσεις στην τεχνολογία που χρησιμοποιούσαν. Στα μέσα της δεκαετίας του 1970, όταν η λεγόμενη ενεργειακή κρίση έκανε τα βιομηχανικά ανεπτυγμένα κράτη να συνειδητοποιήσουν για πρώτη φορά την πεπερασμένη φύση των οργανικών καυσίμων, οι αρχιτέκτονες και οι πολεοδόμοι –οι οποίοι είναι μερικώς υπεύθυνοι για έναν τομέα που καλύπτει πάνω από το μισό της συνολικής κατανάλωσης ενέργειας– δεν ήταν σε θέση να βρουν μια άμεση απάντηση στο πρόβλημα αυτό.

Επί πάρα πολύ καιρό, η ενέργεια ήταν διαθέσιμη σε απεριόριστες ποσότητες και με λογικές τιμές, και δε φαινόταν να υπάρχει ζωτική ανάγκη μείωσης της κατανάλωσης. Αν και υπήρχε μεγάλη ανασφάλεια την εποχή εκείνη, τουλάχιστον αναγνωρίστηκε η πρόκληση που παρουσίαζε αυτή η νέα κατάσταση: η πρωταρχική λειτουργία των κτιρίων, δηλαδή η παροχή στέγης και άνεσης για τον άνθρωπο και τα υπάρχοντά του, έπρεπε να επανερμηνευτεί.

Η προσεκτική διαχείριση της ενέργειας και η πιο αποτελεσματική της χρήση σε τεχνικά αποδοτικές και οικολογικά αειφόρες μορφές (ιδιαίτερα η ηλιακή ενέργεια) απέκτησαν κεντρικό ρόλο στη δουλειά του επαγγέλματός μας. Αυτή η νέα προσέγγιση ήταν μια πρακτική αντίδραση στην κατάσταση και δεν βασιζόταν απλώς σε τάσεις της μόδας ή σε μορφολογικές και υφολογικές προτιμήσεις. Τώρα, στο τέλος αυτής της δεκαετίας, μπορεί κανείς να εντοπίσει πολυάριθμες εξέχουσες δομές που αποκαλύπτουν μια φιλόδοξη αρχιτεκτονική σύλληψη, καθώς και εντελώς νέες ερμηνείες και εντατικές τεχνολογικές εφαρμογές της περιβαλλοντικής ενέργειας, για τη θέρμανση, την ψύξη, τον φυσικό αερισμό, το φωτισμό και την παραγωγή ηλεκτρισμού. Τα κτίρια, στα οποία η ενεργητική και παθητική χρήση της ηλιακής ενέργειας έχει καταστεί παράγοντας της μελέτης και έχει χρησιμοποιηθεί σε αισθητικά αποτελεσματική μορφή, περιλαμβάνουν σχολεία, πανεπιστήμια, στεγαστικά προγράμματα κάθε είδους και μεγέθους, γραφεία, μουσεία, γκαλερί και πολλές άλλες κατασκευές.

Επιπλέον, έχει αναπτυχθεί ένας μεγάλος αριθμός νέων προϊόντων και συστημάτων για το εξωτερικό περιβάλλον των κτιρίων, στα οποία συμπεριλαμβάνονται η διαφώτιστη θερμική μόνωση, τα βελτιωμένα συστήματα σκίασης και εκτροπής του φυσικού φωτός, νέοι τύποι γυαλιού και νέες μορφές κατασκευής προσόψεων, η σωστή εφαρμογή των οποίων μπορεί να επιτύχει εξαιρετικά καλά αποτελέσματα στην εξοικονόμηση ενέργειας των κτιρίων. Η έρευνα και ανάπτυξη νέων και βελτιωμένων υλικών, καθώς και εργαλείων για την προσομοίωση διαδικασιών αεροδυναμικής και ενεργειακής ροής συνεχίζονται επίσης.

Η «γκρίζα» ενέργεια και ο κύκλος ζωής των υλικών είναι δύο αλλές πλευρές που θα λαμβάνονται όλο και περισσότερο υπόψη στο μέλλον. Οι αναδημιουργούμενες, ανανεούμενες πρώτες ύλες –ιδιαίτερα η ξυλεία– αποκτούν πολύ μεγαλύτερη σπουδαιότητα απ' όση στο παρελθόν, στις αποφάσεις επιλογής των οικοδομικών υλικών και της μορφής της κατασκευής. Η χρήση ανακυκλούμενων προϊόντων και οι ελάχιστες ποσότητες υλικών για δομικές μεμβράνες είναι ένας ακόμα τομέας όπου υπάρχουν προοπτικές για τη διατήρηση των πόρων.

Αναπτύσσονται τώρα συλλήψεις για νέες αστικές περιοχές, στις οποίες οι δομές που χρησιμοποι-

Στις εικόνες: μελέτες του Γραφείου Th. Herzog
δίπλα μέση: Wohnhach Pullach
δίπλα κάτω: Windberg
δεξιά (από πάνω προς τα κάτω): Wilkhalm, Design centre Liuz, Hall 26, Ανόβερο

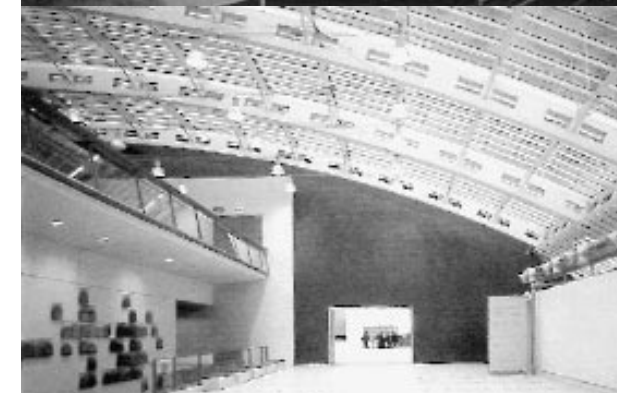
ούν ηλιακή ενέργεια, δεν θεωρούνται πλέον πρωτοφανείς, μεμονωμένες περιπτώσεις. Οι πολλές δυνατές χρήσεις της ηλιακής ενέργειας θα πρέπει να εξετάζονται σε συνάρτηση με τις αστικές και οικοδομικές δομές, τους ανοικτούς δημόσιους χώρους και την υποδομή. Όλα μαζί θα πρέπει να αποτελούν ένα ολοκληρωμένο σύνολο. Το αποτέλεσμα θα είναι η δυνατότητα να επιτευχθεί σημαντική μείωση στην κατανάλωση της προερχόμενης από οργανικά καύσιμα ενέργειας για το περίπλοκο σύστημα που αντιπροσωπεύει η πόλη.

Οι αλλαγές, επομένως, θα συμβούν σε πολλά επίπεδα, στο επίπεδο της πόλης, της ατομικής στέγης και των οικοδομικών συστατικών, καθώς και στις μεθόδους και στις διαδικασίες σχεδιασμού. Εμφανίζονται νέοι πολιτικοί στόχοι. Η εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους και που θέλουν να προβάλλουν προς τα έξω οι διάφορες εταιρείες, μεταβάλλεται, και η προθυμία τους να αναλάβουν ευθύνες για το περιβάλλον, επαναδιατυπώνεται. Είναι από καιρό εμφανές ότι η ενσωμάτωση της ηλιακής ενέργειας στον περιβαλλοντικό σχεδιασμό είναι ένα σημαντικό αρχιτεκτονικό, τεχνικό και αισθητικό θέμα του μέλλοντος.

Τα κτίρια είναι πολύπλοκα ολιστικά συστήματα, και η δομική και αισθητική απαρτίωση της νέας ηλιακής τεχνολογίας θα πρέπει να έχει κεντρικό ρόλο στο σχεδιασμό τους, ώστε να διατηρηθεί η πολιτισμική διάσταση της αρχιτεκτονικής στις μελλοντικές κατασκευαστικές συλλήψεις και στη δουλειά πάνω στη μάζα των υπάρχοντων κτιρίων. Αν και στις προηγούμενες δεκαετίες, οι μονοκατοικίες αποτελούσαν τα πρώτα παραδείγματα συστημάτων παροχής ενέργειας υποστηριζόμενης από τον ήλιο, στον τομέα της στέγσης, από τη σημερινή σκοπιά, αυτή η πλευρά έχει υποσκελιστεί από τις αρνητικές της επιδράσεις στον αστικό ιστό. Στις επιδράσεις αυτές περιλαμβάνονται: η αυξημένη χρήση της γης και η οίκηση χαμηλής πυκνότητας, με αποτέλεσμα την αύξηση της κυκλοφορίας των ιδιωτικών αυτοκινήτων και τη μεγαλύτερη σπατάλη κατασκευαστικών και οικονομικών πόρων. Ο ποιοτικός, προσανατολισμένος στο περιβάλλον σχεδιασμός σχετίζεται πολύ περισσότερο με την αντανάκλαση και την απαρτίωση των συγκεκριμένων τοπικών συνθηκών και αναγκών, παρά με οποιεσδήποτε προγραμματικές κανονιστικές επιταγές που, πολύ γρήγορα, μπορεί να οδηγήσουν στην ομοιομορφία και, συνεπώς, στην αισθητική πενιχρότητα.

Τα έργα που θα έχουν αξία για το μέλλον, είναι εκείνα που λαμβάνουν υπόψη τους την ποσότητα και τον κύκλο ζωής των υλικών και της ενέργειας, τις επιδράσεις της οικοδόμησης στον αστικό χώρο και στο περιβάλλον γενικά, καθώς και τη διατήρηση του τοπίου.

Μετάφραση: Μ. Σόλμαν

Εφήμεροι κοινωνικοί μετασχηματισμοί πολεοδομικών συνόλων

των Νίκου και Μαρκέλλας Φιντικάκη, αρχιτεκτόνων

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, τα αρχαία χρόνια! Η πόλη-κράτος

Η Ηλεία είναι η γενέτειρα τοποθεσία των Ολυμπιακών Αγώνων. Από το 776 π.Χ., χρονολογία της 1ης Ολυμπιάδας, μέχρι το 668 π.Χ., 28η Ολυμπιάδα, η Ηλεία συνέχισε να φιλοξενεί τους Αγώνες και να ισχυροποιεί την ανεξαρτησία της, εξαιτίας της αίγλης των Αγώνων. Η ευημερία των Ηλείων οφειλόταν σε δύο κύριους παράγοντες: τη ανακήρυξη της Γης ως ιερής και απαράβατης, και την ανακωχή που θεωρούνταν σεβαστή από όλη την Ελλάδα, σε όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

Μία από τις ιδιαιτερότητες της Ηλείας είναι ότι το βασικό της μέλημα δεν ήταν η αντιμετώπιση των πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων, όπως συνέβαινε σε όλες τις άλλες πόλεις-κράτη, αλλά η οργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων που ήταν το βασικό κριτήριο για τη δόμηση της πόλης. Η Αγορά της Ηλείας αντανάκλα αυτή την ιδιότητα, καθώς αποτελούσε και το κέντρο διεύθυνσης του Ιερού της Ολυμπίας. Στην Αγορά και τον περιβάλλοντα χώρο ήταν εγκατεστημένα κτίρια που σχετιζόταν με λειτουργίες για τους Αγώνες: δύο Γυμνάσια, η Παλαιστρά, το Ελλανοδικείο και η Στοά των Ελλανοδικών. Ανάμεσά τους βρίσκονταν ναοί και ιερά, θυσιαστήρια και ανδριάντες, αλλά ούτε ένα κτίριο που να σχετίζεται με τον δημόσιο και πολιτικό βίο της πόλης. Ακόμα και το Βουλευτήριο στεγαζόταν σε ένα από τα Γυμνάσια.

Η δεύτερη ιδιαιτερότητα αναφέρεται στο ότι τα σημαντικότερα και παλαιότερα λειτουργήματα της πολιτείας συνδέονταν άμεσα με την καλλιέργεια του αθλητικού πνεύματος και με την οργάνωση των Αγώνων στο Ιερό της Ολυμπίας: Ελλανοδικές ή Διαιτητές, Μαστροί (άνωτεροι των Ελλανοδικών διαιτητές), Μάντιες, Ιαρόμοι - Θεόκολοι - Νομοφύλακες (μάθαιναν στους Ελλανοδικές τους κανόνες των Αγώνων), Αλύταρχος και Αλύτες (στην υπηρεσία των Ελλανοδικών). Άλλα λειτουργήματα με αντίστοιχες εργασίες ήταν: Θεσμοφύλακες (επιτηρητές των Νόμων), Θεωροί ή Σποντοφόροι (αγγελιοφόροι), Τελεστές (υπεύθυνοι για θυσίες και άλλες τελετές), Θεαροδόκοι (υπεύθυνοι του πρωτοκόλλου).

Η τρίτη ιδιαιτερότητα που αξίζει μνείας, αναφέρεται σε κοινωνικές αλλαγές που αφορούσαν στην καθημερινότητα των Ηλείων. Η αφωνία της οποίας έχαιραν στην πρόσφορη και ευνοϊκή γη, μεταλασσοστάνα σ' ένα αχαλίνωτο παραλήρημα. Οι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρονται σ' αυτή την παροδική φάση του τρόπου ζωής, καταγράφοντας ένα πλήθος εμφανιζόμενων κοινωνικών ομάδων, όπως: Οψοφάγοι (γκουρμέ), Πολυφάγοι (λαίμαργοι), Μέθυσοι, Άστοτες, Ηδυπαθείς, Καλλωπιστές, Απόλεμοι.

1. Αναφορές για τα σύγχρονα πολεοδομικά σύνολα
Σε αντίθεση με την πόλη-κράτος των Ολυμπιακών Αγώνων, σήμερα οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν έτσι και αλλιώς τυχαίο και αγοραίο γεγονός για μια πόλη που βασικά δομείται ως κοινωνικός υποδοχέας (φωτο 1), όπως άλλωστε και όλες οι υπόλοιπες πόλεις της αρχαιότητας.

Σύμφωνα με τους όρους-κλειδιά:

- της επανεκτίμησης της ιστορικής παράδοσης,
- της αστικότητας,
- του τοπικού στοιχείου,

στη σημερινή αντιμετώπιση της πόλης και υπό το πρίσμα ότι αυτοί οι όροι προέκυψαν ως κριτική των ολιστικών θεωριών και της, ως αποτέλεσμα, ανοικοδόμησης των πόλεων, προκύπτει το γιατί τα σημερινά πρότυπα συγκλίνουν προς σαφώς ηπιότερες διαδικασίες σκέψης και πράξης.

Ο πρώτος όρος, της επανεκτίμησης της ιστορικής παράδοσης, μπορεί να αναφερθεί σε νέες διερευνήσεις της χρονικής διάστασης. Ο χρόνος σταδιακά χάνει την άλλοτε ισχυρή γραμμική δομή του. Οι σύγχρονες θεωρίες του χάους περιέπλεξαν την-λογικοφανή εν σειρά διάταξη ιστορικών γεγονότων. Η αξιολόγηση της χρονικής ιεραρχίας προβάλλει εξίσου το σεβασμό σε παρελθόντα συμβάντα και στα παρόντα καθημερινά στιγμιότυπα ή εορτάσιμα γεγονότα. Η διαίρεση αυτή του παρόντος (σε στιγμιότυπα και «εορτάσιμα» γεγονότα) εξηγείται μέσω της πολλαπλότητας αλληλοεπιδρώμενων ενεργειών στους πολεοδομικούς χώ-

ρους. Αυτή η κατάταξη ερμηνεύεται στο πολεοδομικό σύνολο με τις αναζητήσεις περί της διατήρησης. Άρα, η διατήρηση του υπάρχοντος πολεοδομικού κελύφους αποτελεί φόρο τιμής του παρελθόντος χρόνου. Η εναλλαγή των λειτουργιών στους ίδιους χώρους φανερώνει τη σύγχρονη αντίληψη της εκτίμησης του παρόντος.

Και το παρόν δεν είναι άλλο από εφήμερο. Η ανάπτυξη νέων κοινωνικών γεγονότων γίνεται ερήμην των μηχανισμών υποστήριξης των καθημερινών διεργασιών σε μια πόλη. Νέες ανάγκες προκύπτουν εξαιτίας των μεταλασσόμενων εξελίξεων. Οι επιλογές αυξάνονται ανάλογα των ρυθμών που προβάλλει η ανταγωνιστικότητα. Οι ιδέες δεν μπορούν να έχουν όρια, καθώς οι εκφραστές τους, έχοντας συνείδηση της Ιστορίας, έχουν αρχίσει να συλλαμβάνουν την αξία της ανθρώπινης ζωής, η οποία μπορεί να περιγράψει όσο τίποτα την έννοια του εφήμερου. Αναζητώντας άρα την ουσιαστική εκτίμηση του εφήμερου και παραφράζοντας τον ορισμό του βιώσιμου, το εφήμερο είναι ό,τι έχει μέγιστη αξία τη στιγμή της έκφρασης του, χωρίς να υπονομεύει την αντίστοιχη αξία των μελλοντικών εφημέρων.²

Ο δεύτερος όρος, της αστικότητας, αναφέρεται στον τρόπο ζωής μέσα στις πόλεις και, κατά συνέπεια, συνύπαρξης πολλαπλών κοινωνικών ομάδων μέσα σ' αυτές. Η επιστήμη του χάους αποτελεί έκφραση της σύγχρονης και συνεχούς εναλλαγής κοινωνικής κινητικότητας. Ο χώρος της πόλης αποτελεί σήμερα περιοχή συνδυασμού πολλαπλών κοινωνικών ομάδων. Όπως συμβαίνει με τα γεγονότα, η «ελαστικότητα» - «προσαρμοστικότητα» - «ευελιξία» του πολεοδομικού συνόλου επιτυγχάνει την αφομοίωση των συνεχώς νεοδημιουργούμενων κοινωνικών ομάδων.

Τα υπάρχοντα πολεοδομικά σύνολα μπορούν να αναγνωριστούν ως «τόποι», με φυσικά ή τεχνητά όρια, οι οποίοι κουβαλάνε μια παράδοση κοινωνικών συσχετισμών και ιστορικών συμβάντων. Η αντανάκλαση των συσχετισμών και συμβάντων συνιστά την καθημερινότητα, αλλά και τη διαφορετικότητα, κάθε πόλης. Το τοπικό στοιχείο, ο τρίτος υπό αναζήτηση όρος, είναι και εκείνος ο οποίος επιτυγχάνει τη σύνδεση της χωρικής με τη οικονομική διάσταση. Η εν λόγω σύνδεση δεν αποτελεί σημείο των καιρών, όμως εναλλάσσεται σε κάθε χρονική περίοδο. Το marketing, ως σύγχρονη στρατηγική του παγκόσμιου, έθεσε τον «τόπο», «positioning» ή «place», σαν ένα από τα τέσσερα εργαλεία μετασχηματισμού. Τα υπόλοιπα τρία («product», «price», «promotion») καθοδηγούν τα εκάστοτε κοινωνικά σύνολα («people») στη διάθεσή τους. Το πολιτισμικό στοιχείο αποτελεί πεδίο τόσο ανταγωνισμού για την ανάδειξη της χωρικής διάστασης όσο και διασυρμού από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις.

Μετά από πολλές αποτυχημένες ιδεολογικές προσπάθειες να αντιληφθούμε το μέλλον, σήμερα μάλλον το νομοπάρουμε. (Ποια η αξία του αύριο μπροστά στην αδιαμφισβήτητη δόξα του τώρα;) Το «γκροτέσκο» -όπως το αποκάλεσε ο Οκτάβιο Παζ- σύνθημα του «τώρα» αποτελεί το κυρίαρχο κίνητρο της σύγχρονης παγκόσμιας φαντασίας. Το «στιγμιαίο» συνθέτει σε ένα ρυθμό το χρόνο και τον τόπο. Εξ άλλου, απ' αυτό το στιγμιαίο είναι απόλυτα εξαρτημένο το μέλλον.

2. Κοινωνικά γεγονότα

Μπορεί άρα να γίνει λόγος για την αισθητική του εφήμερου;

69

Όχι, αν το εφήμερο δεν περιλάβει ιστορικές αξίες κοινωνικής διάστασης.

Ναι, αν το εφήμερο αφορά σε κοινωνικά γεγονότα που συμβαίνουν στο χρόνο της πόλης, χωρίς να αλλοιώνουν τη συνέχεια διαχρονικών νοημάτων. Ο χρόνος της πόλης συνίσταται στη συγχρονικότητα γεγονότων.

Αναφέρονται τρία παραδείγματα:

1. Το καρναβάλι του Ρίο (φωτο 2)
2. Το Grand-Prix του Μονακό
3. Οι λαϊκές αγορές

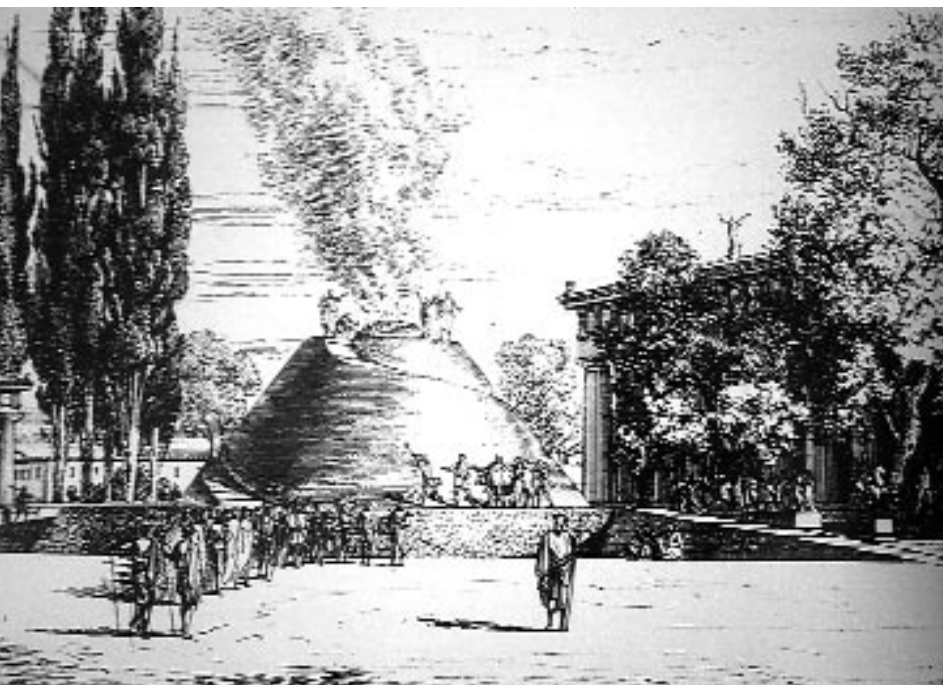
Αποτελούν άρα οι τρεις αυτές περιπτώσεις εφήμερα εορταστικά γεγονότα και όχι μεγάλα έργα; Η πόλη φιλοξενεί μία φορά το χρόνο ή την εβδομάδα αυτές τις εκδηλώσεις και προσαρμόζεται στιγμιαία σ' αυτές, αφομοιώνοντάς τες στον υπάρχοντα χώρο και μεταλλάσσοντας προς στιγμὴν τη ροή της δραστηριότητας.

4. Το τέταρτο παράδειγμα δεν θα μπορούσε να είναι άλλο από τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Είναι άρα η φιλοξενία των Ολυμπιακών Αγώνων ένα εφήμερο εορταστικό γεγονός ή ένα μεγάλο έργο;

Ανάλογα με την απάντηση, ακολουθείται αντιθετική στρατηγική αντιμετώπισης του ίδιου, οπωσδήποτε όμως εφήμερου κατά τα άλλα, κοινωνικού γεγονότος. Το δίλημμα είναι εναρμονισμός με το τυχαίο, το σχετικό, το στιγμιαίο, το συγχρονικό του χάους, ή με την αντίληψη της λογικής του γραμμικού χρόνου, που έτσι κι αλλιώς φαίνεται ότι βρίσκεται στο τέλος της.

Ο λόγος γίνεται για την αναγκαιότητα του συσχετι-

68

δίπλα: Φωτογραφία 1, η Αρχαία Ηλεία δομείται ως κοινωνικός υποδοχέας των Ολυμπιακών Αγώνων
πάνω δεξιά: Φωτογραφία 2, το καρναβάλι του Ρίο - εφήμερο κοινωνικό γεγονός. Ο χρόνος της πόλης συνίσταται στη συγχρονικότητα των γεγονότων

σμού της επανεκτίμησης της ιστορικότητας στις σύγχρονες πόλεις, ως επαναπροσδιορισμό των υπαρχόντων πολεοδομικών κελυφών και ως επαναξιολόγηση των ιστορικών αξιών, με εφήμερα γεγονότα που συμβαίνουν στα πολεοδομικά σύνολα. Τέτοιο φαίνεται να είναι η φιλοξενία των Ολυμπιακών αγώνων, κάποιες μέρες του καλοκαιριού σε κάθε πόλη.

3. Κοινωνικές ομάδες

Στην εποχή της αναζήτησης της ροής (όπου τον λόγο έχει ο κυβερνοχώρος), οι διαπροσωπικές σχέσεις βρίσκονται σε κρίση. Η κοινωνική επικοινωνία είναι αντιληπτή σε κλίμακα πλανητική, όμως αποδυναμώνεται σε κλίμακα τοπική. Το αυθόρμητο είναι από τους κυρίως χαμένους αυτής της μετααστικής διαμάχης. Κι όμως, το αυθόρμητο των ανθρώπων σχέσεων μπορεί να εναρμονιστεί πλήρως με την έκφραση στο χώρο εφήμερων γεγονότων και ιδιαίτερα των εορτάσιμων αθλητικών. Ο κοινός και ταυτόχρονος ενθουσιασμός, χειροκρότημα ή λύπη ή αγωνία ή απογοήτευση δημιουργεί νέες τυχαίες διαπροσωπικές σχέσεις και εφήμερες κοινωνικές –και μάλιστα, πολυταξικές– ομάδες.

Κάποιες αλλαγές που θα συμβούν στην πόλη τις μέρες διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων, έχουν να κάνουν με πρόσκαιρες κοινωνικές ομάδες (**φωτο 3**), διαφορετικής αίγλης, οι οποίες έχουν ημερομηνία αποχώρησης - λήξης. Αθλητές, συνοδοί των αθλητών, θεατές-VIP's, θεατές-τουρίστες, εργαζόμενοι για την ομαλή διεξαγωγή των αγώνων, διοργανωτές, φύλακες, καθαριστές, εργαζόμενοι ευκαιριακοί, όπως οι μικροπωλητές (νόμιμοι ή όχι), καλλιτεχνικές ομάδες εφήμερης έκφρασης, ευκαιριακοί μετανάστες, φυλετικές ή εθνικές ομάδες. Όλοι αυτοί συγκροτούν εφήμερες κοινωνικές ομάδες με κοινά ή και αντιθετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά με ομοιοεπαγγελματικά ή ανταγωνιστικά κοινωνικά ενδιαφέρο-

να που τελικά επιβεβαιώνουν την περίπλοκη αλληλενέργεια μεταξύ κοινωνικού περιεχομένου και κοινωνικών μορφών.³

Μετά το πέρας των γεγονότων, η δράση αυτών των ομάδων θα μετακομίσει γι' αλλού, και ο προηγούμενος χώρος θα μοιάζει τοπίο σε εγκατάλειψη και σε απόγνωση. Το ίδιο αυθόρμητο των πολλαπλών εφήμερων κοινωνικών ομάδων που έφερε πνοή, θα την άρει.

Άρα, το αυθόρμητο οφείλει να αντιμετωπιστεί με προδιαγραφές όπως και τα εφήμερα γεγονότα. Στην περίπτωση αυτή, μπορεί να γίνει λόγος για τη διαπλοκή που φέρει η αστικότητα, ως τρόπος ζωής στις πόλεις. Ο σεβασμός της κοινωνικής διαχρονικότητας, δηλαδή του πριν και του μετά, αφορά σε μια γενικότερη αντίληψη, η οποία αντιμετωπίζει τα εφήμερα γεγονότα και τις ως εκ τούτου εφήμερες κοινωνικές ομάδες που προκύπτουν, χωρίς να βιάζει ό,τι προϋπήρχε. Πρέπει να κατανοήσουμε ότι το να φιλοξενήσουμε σημαντικά εορτάσιμα γεγονότα στους αστικούς ιστούς στους οποίους ζούμε καθημερινά, δεν μας διοχετεύει σε μετα-αστικές περιόδους, εάν σεβαστούμε τις υπάρχουσες κοινωνικές δομές.

4. Μετασχηματισμοί των πολεοδομικών συνόλων με κοινωνικά εργαλεία

Αναφέραμε προηγουμένως την υπό διαμόρφωση στη σύγχρονη σκέψη σύνδεση της χωρικής με την οικονομική διάσταση. Η αναζήτηση της ιδιαίτερης εκείνης τοπικής διάστασης σε πολεοδομικά σύνολα, η οποία αναφέρεται σε πολλαπλές συγκυρίες συγχρονικές, αφορά και στα στοιχεία προβολής της κάθε πόλης. Μπορούμε όμως αυτά τα στοιχεία να τα αναζητούμε ακόμα;

Όσον αφορά στον τομέα της πράξης, φαίνεται ότι ήδη τα εργαλεία του marketing έχουν διεισδύσει στους εκάστοτε τόπους, διαμορφώνοντας πεδία ή

πόλεις ανταγωνισμού. Τα ονομάσαμε τα τέσσερα «ρ»: «positioning», «product», «price», «promotion» και ένα πέμπτο για «people». Το ανταγωνιστικό παιχνίδι των πόλεων έγκειται στην καλύτερη προσφορά, η οποία, στη συνέχεια, σαν επιχειρηματικός οργανισμός, αποδίδει. Η Αθήνα ήταν ο επόμενος νικητής αυτού του ανταγωνισμού: μόνο όμως για τους Ολυμπιακούς Αγώνες ή και μετά το εφήμερο γεγονός;

Στην εποχή της παγκόσμιας κίνησης, οι πόλεις-κόμβοι αποτελούν και τόπους κουλτούρας και ζωτικότητας. Είναι πόλεις συνεκτικές, οι οποίες εφοδιάζουν την ανθρωπινή αξία και τον πολιτισμό. Η πρόκληση του τοπικού μπορεί να πουλάει μέσω εργαλείων management, όμως εφόσον ισχύει, εξαιτίας της συγχρονικότητας και συντοπικότητας κοινωνικών συμβάντων, γεγονότων και ομάδων, οφείλει να σέβεται τα χαρακτηριστικά τους.

Το περιβάλλον

Σ' αυτό το σημείο αναφέρεται ο τέταρτος όρος-κλειδί του σημερινού κοινωνικού και πολεοδομικού προβληματισμού: το περιβάλλον. Το ιδεολογικό υποσυνείδητο προβάλλει το φυσικό περιβάλλον ως νεφέλωμα το οποίο φέρει τη σημασία του ήπιου να αντιταχθεί σε κάθε είδους εξάρσεις. Υπάρχει πάντως μια αντίφαση: παρ' όλο ότι η φύση περιβάλλει, την εγκατάλειψη ενός αστικού τοπίου δεν έρχεται να καταλάβει η φύση, αλλά το ίδιο αστικό τοπίο σε υποβαθμισμένη μορφή.

Το εφήμερο γεγονός των Ολυμπιακών Αγώνων έχουν γιορτάσει και τιμήσει πολλές πόλεις. Φέρνουμε στη μνήμη τρία αρκετά διαφορετικά μεταξύ τους παραδείγματα, χωρίς σχολιασμό:
 – τους αγώνες στο Λιλεχάμερ,
 – τους αγώνες στη Βαρκελώνη,
 – τους αγώνες στο Ναγκάνο (**φωτο 4**).
 Για να μην εναπομείνει η Αθήνα μετά τους Ολυ-

μπιακούς Αγώνες έρμαιο του χαώδους τυχαίου, πρέπει να συλλάβει την αντίθεση με το εφήμερο, παροντικό, βιώσιμο αυθόρμητο, το οποίο μπορεί να σέβεται ό,τι υπήρχε και ό,τι θα επακολουθήσει, τόσο σε κοινωνική όσο και σε πολεοδομική διάσταση.

Σημειώσεις

1. Yalouris, N.F., Ancient Elis, Cradle of the Olympic Games, Adam, Athens 1996. Αποσπάσματα σε ελεύθερη μετάφραση.
2. Μόλις πριν 12 χρόνια, το 1987, δίδεται από την Brundland Commission ο ορισμός της βιώσιμης ανάπτυξης «Sustainable development is development which meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs».
3. Φίσερ, Ερνστ, Η αναγκαιότητα της τέχνης, κεφ. Κοινωνία, Θεμέλιο, Αθήνα 1981.

Βιβλιογραφία

- Dibb, S., Simpkin, L., Pride, W.M. and Ferrell, O.C., Marketing Concepts and Strategies, 2nd European edition, Houghton Mifflin Company, London 1994.
 Yalouris, N.F., ό. π.
 Φίσερ, Ερνστ, ό. π.

Αρθρογραφία

- «NRQ», ελληνική έκδοση:
 Μίτσελ, Ο., *Οι πόλεις μετά τον κυβερνοχώρο*, τεύχος 4, Φθινόπωρο 1997.
 Πας, Ο., *Στο τέλος της ιστορίας η Δύση στρέφεται προς την Ανατολή*, τεύχος 4, Φθινόπωρο 1997.
 «Νέα Οικολογία»
 Μασσεύ, Ν., *Η Παγκοσμιοότητα του Τοπικού*, Δεκέμβριος 1995.

δίπλα: Φωτογραφία 3, εφήμερες κοινωνικές ομάδες έξω από το Ολυμπιακό Στάδιο της Αθήνας
πάνω: Φωτογραφία 4, το Ολυμπιακό Στάδιο στο Ναγκάνο της Ιαπωνίας – εφήμερο αστικό περιβάλλον. Την εγκατάλειψη ενός αστικού τοπίου δεν έρχεται να καταλάβει η φύση, αλλά το ίδιο αστικό τοπίο σε υποβαθμισμένη μορφή

Σχεδιάζοντας με φροντίδα για όλους χωρίς αποκλεισμούς

της Αργυρώς Β. Λεβέντη, αρχιτέκτονα

1. Εισαγωγή

1.1. Στην Αρχαία Ελλάδα, οι άνθρωποι θεοποίησαν την αναπηρία, δημιουργώντας ένα θεό ανάπηρο, τον Ήφαιστο, το θεό του πυρός, την προσωποποίηση της Αστραπής και του Κεραυνού, σύζυγο μάλιστα της πιο όμορφης γυναίκας... της Αφροδίτης. Ποσοστό= 8%

2. Στατιστικά στοιχεία - Μελλοντικές προβλέψεις

2.1. Το 1981, που ονομάστηκε «έτος αναπήρου», η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας μάς έδωσε ένα ποσοστό 8-10% ατόμων με αναπηρία, στις περισσότερες χώρες του κόσμου, όπου η αναπηρία οφείλεται σε κάποια σωματική, νοητική, αισθητηριακή ή άλλη βλάβη.

2.2. Μέχρι σήμερα δεν έχει γίνει παγκοσμίως ακριβής μέτρηση των αναπήρων, όμως στις σχετι-

κές στατιστικές που κατά καιρούς δημοσιεύονται, παρουσιάζεται μια συνεχής αύξηση.

Στις «πολιτισμένες» (σε εισαγωγικά) χώρες, η αύξηση αυτή οφείλεται στην αύξηση των τροχαίων ατυχημάτων ή στην αύξηση του χρόνου διαβίωσης (π.χ. η Δυτική Ευρώπη έχει γηράσκοντα πληθυσμό).

Εξετάζοντας απ' τη σκοπιά των ηλικιωμένων ανθρώπων και μόνον, ο αριθμός με ηλικία άνω των 65 ετών στη Δυτική Ευρώπη υπολογίζεται ότι αυξάνεται κατά 40% περίπου μεταξύ των ετών 1985 και 2020.

Υπάρχουν όμως χώρες όπου ο αριθμός αναπήρων αυξάνεται λόγω κακών συνθηκών διαβίωσης (υποσιτισμός, αλκοολισμός, ναρκωτικά, ένδεια), χαμηλού πολιτιστικού επιπέδου (βία, εγκληματικότητα), πολέμου, φυσικών καταστροφών, επιδημιών, αλλά ακόμα, λόγω αδιάφορης νομοθεσίας που ουσιαστικά απομονώνει και αποκλείει ομάδες ατόμων.

3. Ανάλυση του όρου «εμποδιζόμενος»

3.1. Εξετάζοντας όμως τον όρο «ανάπηρος», μέσα από την οπτική γωνία του σημερινού σχεδιασμού της κατοικίας, των κτιρίων με χρήση κοινού (ειδικών κτιρίων), των ελεύθερων κοινόχρηστων χώρων, των μεταφορικών μέσων και της εργονομίας, προτείνεται η αντικατάστασή του, με τον όρο «εμποδιζόμενος». Περιλαμβάνει τα άτομα που εμποδίζονται από τον λαθεμένο σχεδιασμό και τους φραγμούς σε όλους τους τομείς της καθημερινής ζωής, από τις ανάπηρες πόλεις, από τα αφιλόξενα μεταφορικά μέσα.

Δηλαδή, τα ανάπηρα άτομα (9,3%) από στατιστική του EUROSTAT (όταν η Ισπανία και η Σουηδία δίνουν 15% και 17% αντιστοίχως),

- τους ηλικιωμένους 60-74 ετών (14%)
- τους υπερηλικες άνω των 75 ετών (6%)
- τα νήπια 0-4 ετών και τους συνοδούς τους (11%)
- τα μικρά παιδιά 5-9 ετών (6,4%)
- τις έγκυες (1,5%).

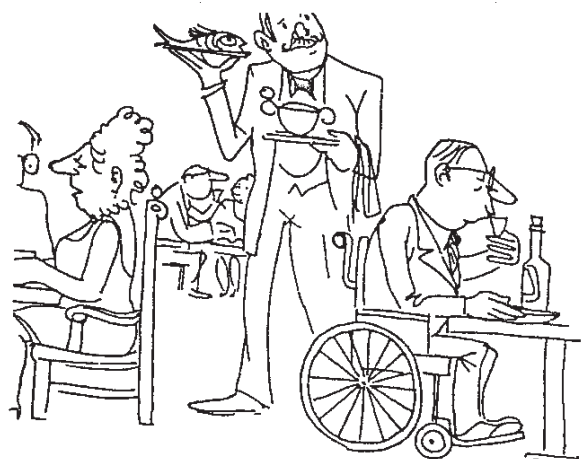
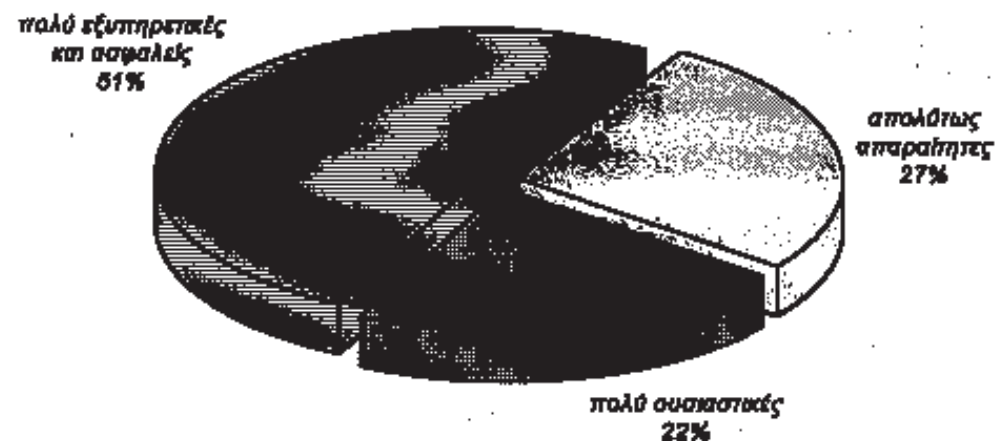
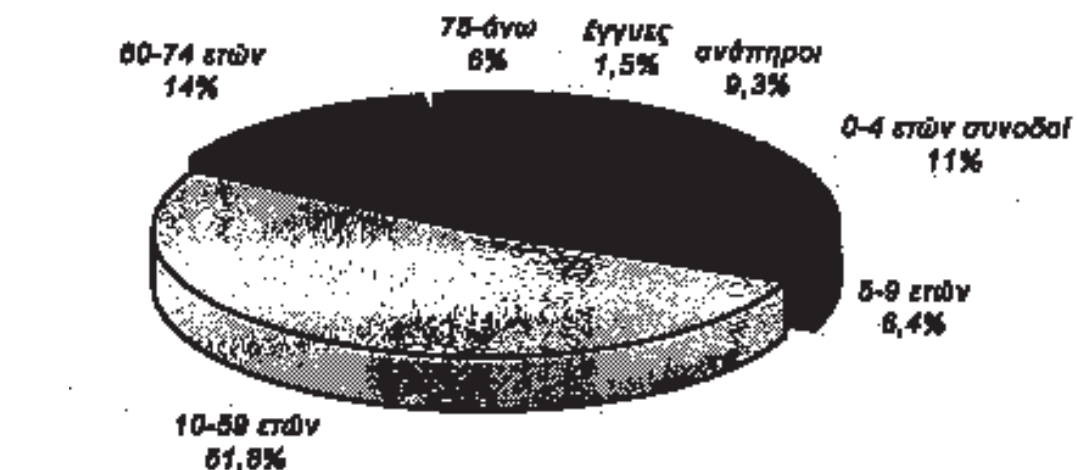
Στα ποσοστά αυτά δεν συμπεριλαμβάνονται:

- ο ενεργός πληθυσμός που οδηγεί κάθε είδους αμαξίδιο μεταφοράς, αποσκευές ή κάθε είδους φορτίο (π.χ. μετακόμιση), αλλά ούτε και τα άτομα με ασυνήθεις διαστάσεις κάτω του 1,50μ και άνω των 2,10μ
- τα άτομα με προσωρινή αναπηρία
- οι ασθενείς σε ανάρρωση
- τα εξηρημένα από διάφορες ουσίες άτομα, για τα οποία δεν υπάρχουν στατιστικά στοιχεία.

Δηλαδή, εν τέλει, αναφερόμαστε σε ένα ποσοστό τουλάχιστον 50% του πληθυσμού της χώρας, χωρίς να ξεχνάμε τους αφηρημένους, φαινόμενο των μεγάλων αστικών κέντρων.

Κι αν θέλετε, μόλις το 18,2% του πληθυσμού είναι απόλυτα υγιείς και δεξιόχειρες.

3.2. Και βέβαια, όλοι λίγο-πολύ, αγαπητοί σύνε-

δίπλα μέση: Στενάχωρος χώρος εστιατορίου
δίπλα κάτω: Άνετος χώρος εστιατορίου
πάνω: Διάγραμμα 1, πληθυσμός ο οποίος σήμερα είναι μερικά ή ολικά αποκλεισμένος από το δομημένο περιβάλλον
μέση: Διάγραμμα 2, σχέση του πληθυσμού και των διευκολύνσεων που προκύπτουν από τον σχεδιασμό με φροντίδα για όλους

δροι, που σας εύχομαι να γίνετε 80 και 100 και 120 ετών, θα συμπεριληφθείτε κι εσείς στην κατηγορία των εμποδιζόμενων ατόμων, καθότι... το μεν πνεύμα πρόθυμον, η δε σαρξ ασθενής, κι ίσως τότε αντιληφθείτε, παρ' όλο που είμαι σίγουρη ότι από τώρα το αντιλαμβάνεσθε, πως είμαστε όλοι «εν δυνάμει εμποδιζόμενοι», «εν δυνάμει άτομα με ειδικές ανάγκες», αφού, κι αυτό δεν το θεωρώ υπερβολή, έτσι είναι όλοι οι κάτοικοι αυτού του πλανήτη... Απ' όποια σκοπιά κι αν το δούμε, αυτός ο ίδιος ο πλανήτης μας είναι ένας πλανήτης με «ειδικές ανάγκες».

4. Αυτόνομη διαβίωση - Διακίνηση Αλυσίδα διακίνησης - Μεταφορές

4.1. Οι άνθρωποι που είναι ικανοί να διακινήθούν σε όλους τους χώρους, να κάνουν χρήση κάθε μορφής μεταφορικού μέσου, τείνουν να το παίρνουν σαν δεδομένο. Μόνο όταν κάτι συμβεί αρχίζουν να παρατηρούν.

4.2. Πρώτο λοιπόν απαραίτητο βήμα είναι η αναγνώριση του προβλήματος αυτού καθ' αυτό, με την αποδοχή πως ο εμποδισμός δεν είναι τυχαίο συμβάν, αλλά μπορεί να αποτελεί ακόμα και αποτέλε-

σμα εγκληματικής μας αδιαφορίας! Πως δεν πρόκειται για σφάλμα ή άγνοια, αλλά για γεγονός που θα μπορούσε να προβλεφθεί. Οι τεχνητοί φραγμοί, άλλωστε, είναι η υλική απεικόνιση των κοινωνικών φραγμών.

4.3. Σκεφθείτε ένα άτομο για το οποίο ένα απλό βήμα είναι ανυπερέβλητο εμπόδιο, τι μπορεί να σημαίνει η ανικανότητά του να κυκλοφορήσει αυτόδυναμα μέσα στο χώρο κατοικίας, να βγει έξω, να διακινήθει μέσα στην τοπική περιοχή, να μετακινηθεί. Εδώ έχουμε μια σειρά λειτουργιών, μια αλυσίδα κινήσεων στο περιβάλλον, που παρουσιάζουν τεράστιο αριθμό και ποικιλία εμποδισμών.

4.4. Πιο συνοπτικά: φανταστείτε ένα πλέγμα που στο κέντρο του βρίσκεται η έννοια κατοικία και γύρω γύρω, σαν δορυφόροι, οι έννοιες παιδεία, εργασία, ελεύθερος χρόνος-αναψυχή, εξοπλισμός-αγορά.

Όλες αυτές οι έννοιες συνδέονται μεταξύ τους με αμφίδρομες σχέσεις που ονομάζονται διακίνηση ή κυκλοφορία και μεταφορά.

Ο σωστός, φιλικός, αν θέλετε, σχεδιασμός που καταργεί όλα τα εμπόδια και ενώνει όλους τους κρίκους της αλυσίδας διακίνησης και μεταφοράς, οδηγεί στην αυτόνομη διαβίωση των εμποδιζόμε-

νων ατόμων, στην αξιοπρεπή διαβίωση.

5. Οικονομικά - Οφέλη

Υπολογίζεται ότι η αυτοδυναμία στη διαβίωση, τη διακίνηση, τη μεταφορά σημαίνει:

5.1. Καλύτερη υγεία, με αποτέλεσμα λιγότερη εξάρτηση από την ιατρική περίθαλψη.

5.2. Ψυχική υγεία, με αποτέλεσμα τη μείωση της εξάρτησης από άλλο άτομο που, αποδεσμευμένο, γίνεται παραγωγικό.

5.3. Αυξημένες προοπτικές απασχόλησης, με αποτέλεσμα τη μείωση των αναπηρικών συντάξεων.

5.4. Δυνατότητα στο ανάπηρο άτομο ή το ηλικιωμένο να ζει στο σπίτι του αντί να καταφεύγει σε ειδικά ιδρύματα ή και νοσοκομεία υψηλού κόστους.

5.5. Δημιουργία νέων θέσεων εργασίας στους τομείς υποδομών και μεταφορών.

Αποτέλεσμα είναι η μεταφορά δαπανών από την υγεία-πρόνοια στην Τεχνική Υποδομή και τις μεταφορές. Προκύπτουν δηλαδή διατομεακά ωφέλη (Cross-sector Benefits).

(Βάσει μελέτης που έγινε για το Αγγλικό Κοινοβούλιο προ 10ετίας).

6. Άξονες υλοποίησης

Η επιτυχία της νέας αυτής φιλοσοφίας σχεδιασμού του δομημένου περιβάλλοντος βασίζεται σε τρεις άξονες:

- τη δημιουργία του κατάλληλου νομοθετικού πλαισίου,

-την ευαισθητοποίηση των εμπλεκόμενων φορέων, αλλά και του κοινού-χρήστη,

- την ανάπτυξη εκείνων των κλάδων της βιομηχανίας που θα στηρίξουν τους αντίστοιχους φορείς των υποδομών.

6.1. Νομοθετικό πλαίσιο

6.1.1. Το δίκαιο προϋποθέτει τη δύναμη και εκφράζει τη συγκεκριμένη πολιτειακή βούληση κάθε χώρας και, ταυτόχρονα, το βαθμό ευαισθητοποίησής της.

6.1.2. «Δεν υποτάσσεται όμως η πραγματικότητα στους νόμους, αλλά οι νόμοι προσαρμόζονται στην πραγματικότητα», αναφέρει ο Θεόφραστος, το 300 π.χ. Το lobby των εμποδιζομένων είναι αδύνατο μπροστά στο lobby των καιροσκόπων, και είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον, πώς το δίκαιο προσαρμόζεται στην πραγματικότητα, όχι από την πίεση του lobby των εμποδιζομένων, αλλά από παράγοντες όπως: το κόστος της περίθαλψης, τις ασφαλιστικές αποζημιώσεις, τον εμπορικό ανταγωνισμό, την ανακάλυψη του εμποδιζομένου τόσο ως καταναλωτή όσο και ως ψηφοφόρο.

6.1.3. Είναι τεράστια η διαβάθμιση εφαρμογής στις διάφορες χώρες, με -κατά τη γνώμη μου- πρώτες τις ΗΠΑ και τον Καναδά, ακολουθούν οι βόρειες ευρωπαϊκές χώρες και έπονται οι μεσογειακές.

6.2. Ευαισθητοποίηση φορέων και κοινού (χρήστη)

Θα πρέπει να είναι συνεχής και με πολλαπλά μέσα:

- Αφίσες
- Έντυπο υλικό
- Ημερίδες
- Διημερίδες
- Συνέδρια
- Μέσα μαζικής ενημέρωσης

6.3. Ανάπτυξη βιομηχανίας

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ολοκληρωμένη υλοποίηση της νέας φιλοσοφίας σχεδιασμού αποτελεί η ανάπτυξη εκείνων των κλάδων της βιοτεχνίας και της βιομηχανίας που θα τροφοδοτήσουν τον τομέα των υποδομών με τον αναγκαίο εξοπλισμό:

- προκατασκευασμένα κεκλιμένα επίπεδα (ράμπες),
- μηχανικά ανυψωτικά μέσα,
- εξοπλισμοί ανελκυστήρων με οπτικοακουστικά μέσα,
- εξοπλισμοί κατοικιών (έπιπλα, ερμάρια),
- εξοπλισμοί χώρων υγιεινής,
- ηχητικοί σηματοδότες για τυφλούς,
- σημαντική απτική (αφής) ή στη μέθοδο Braille,
- υλικά επίστρωσης της λωρίδας οδού και του οδηγού τυφλών στα κτίρια, τα πεζοδρόμια και λοιπούς εξωτερικούς χώρους.

Επισημαίνεται ότι χώρες που από χρόνια ακολουθούν αυτή τη φιλοσοφία, έχουν αναπτύξει μια εξαιρετικά δυναμική και αποδοτική τεχνολογία και βιομηχανία, που αποτελούν σημαντικό τομέα της οικονομίας τους. Παράδειγμα, η Δανία, η οποία, ενώ είναι μια από τις πιο μικρές πληθυσμιακά χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει αναπτύξει μια

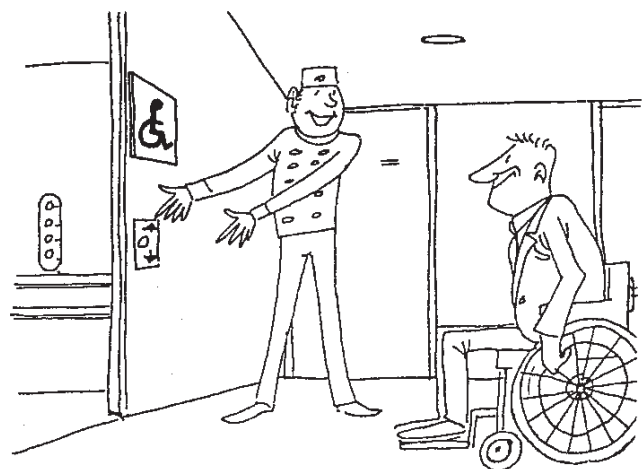
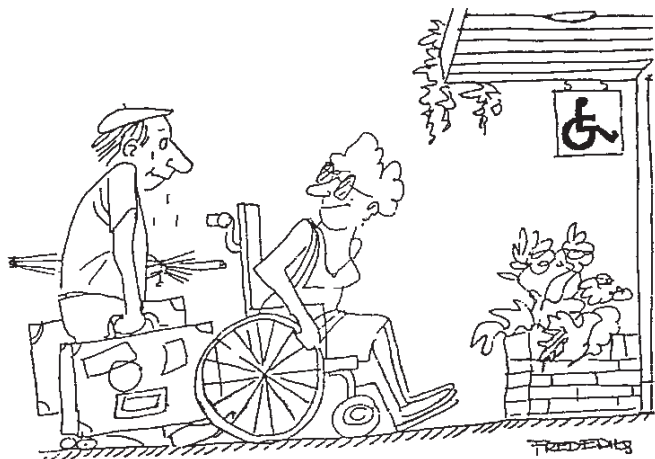
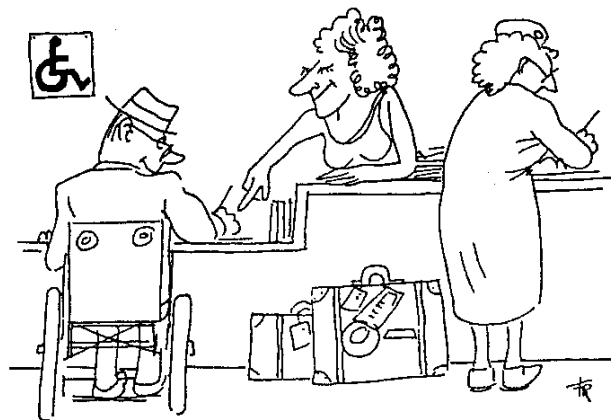
βιομηχανία, τα προϊόντα της οποίας κατέχουν πρωτεύουσα θέση στις εξαγωγές της.

7. Επίλογος

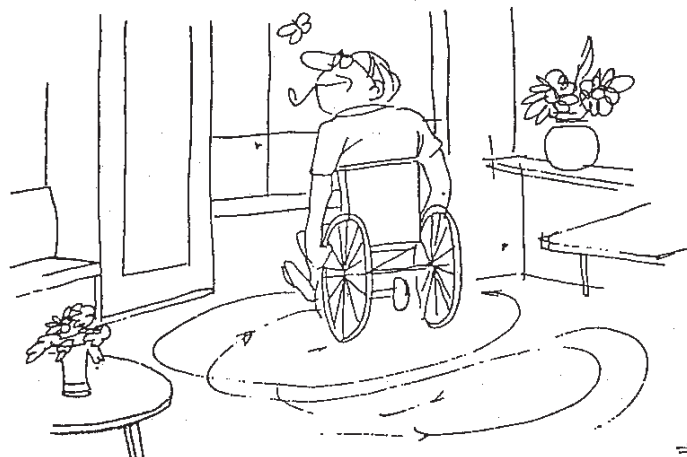
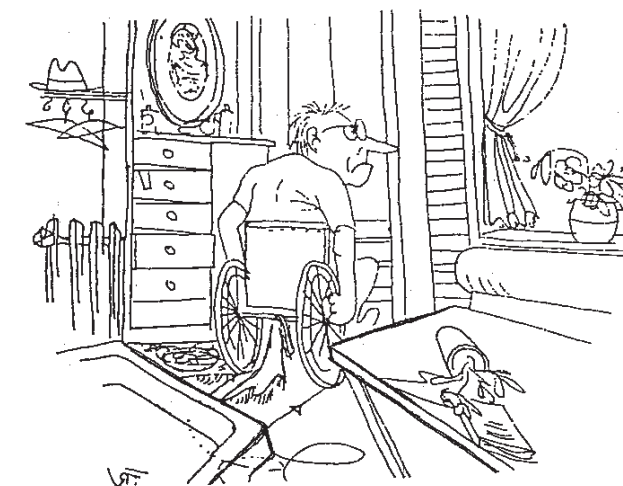
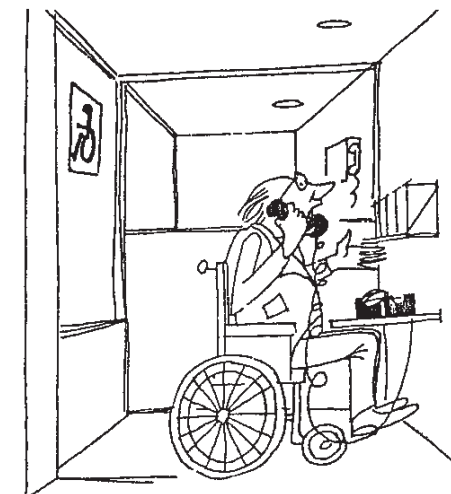
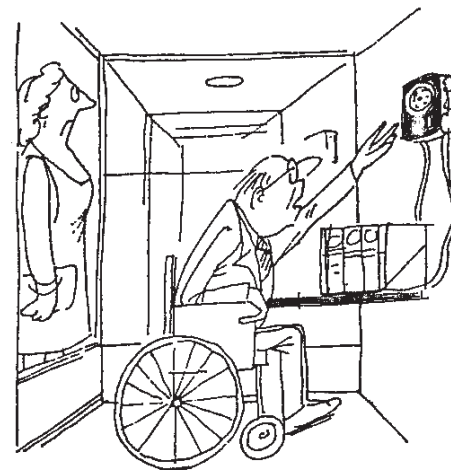
Γεννήθηκε, λοιπόν, σε παγκόσμια κλίμακα η ανάγκη ενός σχεδιασμού που θα σέβεται τις ιδιαιτερότητες των πολιτών, ανεβάζοντας την ποιότητα ζωής στο ίδιο επίπεδο αυτονομίας και ασφάλειας, κι έτσι προέκυψε «ο σχεδιασμός με φροντίδα για όλους τους πολίτες χωρίς αποκλεισμούς».

Η αναμόρφωση των κριτηρίων για το σχεδιασμό με φροντίδα του περιβάλλοντος αποτελεί τη νέα πρόκληση για μια σύγχρονη, διαρκώς εξελισσόμενη κοινωνία και τη διαμόρφωση των νέων απαιτήσεων της σύγχρονης αγοράς, στις οποίες καλείται να ανταποκριθεί κάθε χώρα.

Σήμερα, που βρισκόμαστε στην ανατολή ενός νέου αιώνα, οφείλουμε εμείς -ως άτομα καλής θέλησης- να βρούμε τον τρόπο να ξεπεράσουμε τις πολλαπλές δυσκολίες που συναντάμε στη διαδικασία του σχεδιασμού και της κατασκευής για τους εμποδιζομένους. Η αλλαγή του αφιλόξενου, του εχθρικού, του επικίνδυνου χώρου, δεν απαιτεί τεράστια οικονομική προσπάθεια· απαιτεί προπάντων συνειδηση ευθύνης απέναντι στη διαχείριση του χώρου για όλους τους πολίτες· απαιτεί νέες αξίες, κοινωνικές αξίες.

μέση αριστερά: Κακή θέση τηλεφώνου
κάτω αριστερά: Καλή θέση τηλεφώνου
μέση δεξιά: Κίνηση σε στενόχωρο δωμάτιο
κάτω δεξιά: Κίνηση σε άνετο δωμάτιο
δίπλα πάνω: Προσβάσιμη reception
δίπλα μέση: Είσοδος ισόπεδη
δίπλα κάτω: Προσβάσιμος ανελκυστήρας

Ζητάμε να αναρωτηθείτε:

- Ποιοι επέτρεψαν την ανέγερση χιλιάδων αυθαιρέτων;
- Ποιοι νομιμοποίησαν τα αυθαίρετα;
- Ποιοι επέτρεψαν το μπάζωμα των ρεμάτων;
- Ποιοι και γιατί έκαναν τις επεκτάσεις των πόλεων χωρίς έλεγχο της καταλληλότητας των εδαφών;
- Ποιοι θέσπισαν με κοινωνικοοικονομικά κριτήρια τους αντισεισμικούς κανονισμούς;
- Γιατί ασκείται το επάγγελμα του κατασκευαστή ιδιωτικών έργων χωρίς καμία προϋπόθεση;
- Ποιοι θέσπισαν τα επαγγελματικά δικαιώματα των μηχανικών;
- Ποιοι και γιατί δεν νομοθετούν το θεσμικό πλαίσιο άσκησης του επαγγέλματος για κάθε κατηγορία μηχανικών σύμφωνα με το γνωστικό αντικείμενο των σπουδών τους;
- Ποιοι αποφάσισαν την υπογραφή οικοδομικών αδειών από Δημάρχους και Κοινοτάρχες;
- Ποιοι θεσμοθετούν τους υψηλούς συντελεστές δόμησης με συνέπεια υψηλές αστικές πυκνότητες;
- Ποιοι και γιατί κατέταξαν την Αθήνα σε ζώνη χαμηλού σεισμικού κινδύνου;

Ζητάμε να μην προχωρήσετε σε τροποποιήσεις χωρίς την απαραίτητη έρευνα και αξιολόγηση όλων των παραμέτρων του σεισμού της 7.9.1999 από τα αρμόδια όργανα της Πολιτείας και τους θεσμοθετημένους φορείς, διότι αλλιώς δημιουργείται η εντύπωση ότι γίνεται προσπάθεια περισσότερο εντυπωσιασμού της κοινής γνώμης παρά επίλυσης του σοβαρού αυτού θέματος.

Υ.Γ. Σας επισυνάπτουμε τις προτάσεις που είχαμε υποχρέωση ως φορέας να καταθέσουμε στο αρμόδιο Υπουργείο με αφορμή το σεισμό του 1995 στο Αίγιο.

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ ΣΕΙΣΜΟΙ - ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ - ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Το Σάββατο 16.6.95, ο Πρόεδρος και μέλη του Δ.Σ. του ΣΑ-ΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων επισκέφθηκαν την περιφέρεια Αιγιαλείας που πρόσφατα επλήγη από τον καταστρεπτικό σεισμό που οι συνέπειές του ήταν πολύ οδυνηρές αφού θρηνήσαμε και ανθρώπινα θύματα.

Βεβαίως, η επιτροπή που ορίστηκε από την Πολιτεία, θα βγάλει τα συμπεράσματά της για τα αίτια της κατάρρευσης των δύο πολυώροφων κτιρίων.

Ωστόσο, όπως και στην πρόσφατη επίσκεψη που κάναμε στους επίσης πληγέντες από τον Εγκέλαδο νομούς Κοζάνης και Γρεβενών είχαμε επισημάνει, πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι η θεά Τύχη δεν μπορεί να είναι πάντα με το μέρος μας.

Εμείς ζητάμε για τους σεισμόπληκτους άμεσα και αποτελεσματικά μέτρα για την υλική αποκατάσταση και ανακούφισή τους. Παράλληλα, κάνουμε έκκληση στην Πολιτεία να δείξει την οφειλόμενη ευαισθησία στον χαρακτηρισμό των κτιρίων ως «κατεδαφιστέων». Για να προστατευθεί η πολιτιστική μας κληρονομιά, να οριστούν αμέσως και αρχιτέκτονες μέλη των τριμελών επιτροπών του Π.Δ. 13/20.4.29.

Δεν πρέπει να χαθεί διατηρητέο και αξιόλογο κτίριο της περιοχής, με την «ευκαιρία» του σεισμού. Άλλωστε με την σύγχρονη τεχνολογία καμία αποκατάσταση κτιρίου δεν πρέπει να θεωρείται ακατόρθωτη.

Αυτές τις στιγμές δεν θ' ακολουθήσουμε τον γνωστό δρόμο των κατηγοριών για τις παραλείψεις και τα σφάλματα της Πολιτείας (άλλωστε, αυτό γίνεται από όλους και είναι και σχετικά εύκολο), σε ό,τι έχει σχέση με την οικιστική πολιτική γενικά και ειδικά.

Αντίθετα, θα προχωρήσουμε σε προτάσεις και επισημάνσεις μακρόπνοης προοπτικής που θα αφορούν στο μέλλον, μια και αυτό προβλέπεται πολύ δυσίωνο σε ότι αφορά τους σεισμούς με τους οποίους είμαστε υποχρεωμένοι να ζήσουμε.

Η παρατηρούμενη μεγάλη ύφεση της οικοδομικής δραστηριότητας και η σε μεγάλο βαθμό κάλυψη άμεσων αναγκών της στέγασης στην Ελλάδα δίνει κατά τη γνώμη μας στην Πολιτεία την ευκαιρία να βάλει τάξη στα πράγματα που αφορούν στην οικοδομή και συνθέτουν τους παράγοντες εφαρμογής του σχεδιασμού της οικιστικής ανάπτυξης της χώρας, χωρίς τον φόβο άμεσων κοινωνικών επιπτώσεων.

Προχειρότητες με το πρόσχημα άμεσης κάλυψης στεγαστικών αναγκών δεν δικαιολογούνται πλέον.

Έτσι, λοιπόν, προτείνουμε ότι πρέπει να προγραμματιστούν και άμεσα να γίνουν:

1. Εθνικός Χωροταξικός, Ειδικός Χωροταξικός και Πολεοδομικός Σχεδιασμός, με βάση και τις εδαφολογικές μελέτες ώστε να καθοριστούν οι θέσεις οικισμών, τα ύψη των κτιρίων, οι διαδρομές των δικτύων, η χωροθέτηση των πλατειών και των σημαντικών κτιρίων, για να περιοριστούν οι ζημιές και να συνεχίζεται η ζωή στις πόλεις μετά από κάποια καταστροφή.

2. Αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου άσκησης του επαγγέλματος των μηχανικών του Ν. 4663/30 που τα κεκτημένα και οι πολιτικές και συντεχνιακές σκοπιμότητες έχουν πλέον οδηγήσει σε πολύ άσχημα αποτελέσματα, βεβαίως σε βάρος του κοινωνικού συνόλου, βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα.

3. Προώθηση του Κτηματολογίου και νέα πολιτική γης. (Η Ελλάδα δεν μπορεί να είναι το άθροισμα οικοπέδων για δόμηση.)

4. Δημιουργία Αρχείου όλων των κτιρίων με στοιχεία που το αφορούν (δηλαδή, σχέδια μελέτης, σχέδια εφαρμογής, ποιότητα εδάφους, υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, συντελεστές που το κατασκεύασαν κ.λπ.)

5. Έλεγχος της ποιότητας και της καταλληλότητας των υλικών κατασκευής στον τόπο παραγωγής τους, με καθιέρωση πιστοποιητικού ποιότητας και προδιαγραφών.

6. Καθιέρωση πτυχίου εργολάβου ιδιωτικών έργων και υποχρεωτική εκπαίδευση ειδικοτήτων τεχνικών που θα κριθεί απαραίτητο.

7. Θέσπιση υποχρεωτικής ειδικής εδαφολογικής μελέτης για έργα μεγάλης κλίμακας ή ειδικού προορισμού (π.χ. σχολεία, νοσοκομεία, ξενοδοχεία, πολυώροφες πολυκατοικίες κ.λπ.)

8. Αδιάλειπτος έλεγχος των νεοαναγειρόμενων οικοδομών με την λειτουργία ελεγκτικών μηχανισμών του Ελληνικού Δημοσίου.

9. Συστηματικός προληπτικός επανέλεγχος της στατικής επάρκειας και συντήρηση των υπαρχόντων κτισμάτων με προτεραιότητα στις περισσότερες επικίνδυνες σεισμολογικά περιοχές και ιδιαίτερα των ειδικών κτιρίων με βάση τα σημερινά δεδομένα σεισμικής επάρκειας.

Ελπίζουμε η Πολιτεία να προωθήσει το πρόγραμμα της κατά δυνατόν θωράκισης της χώρας στους σεισμούς, και για το σκοπό αυτόν θα είμαστε στη διάθεσή της με αναλυτικότερες εισηγήσεις.

